

ARAP ATASÖZLERİNDE KADIN BETİMLEMESİ

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Ayşe ISLAM

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN**

ARAP ATASÖZLERİNDE KADIN BETİMLEMESİ

Ayşe İSLAM

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN

T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK
Ocak 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
GİRİŞ	15
1. BİRİNCİ BÖLÜM: ARAP ATASÖZÜ TÜRLERİ, ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ	16
1.1. Atasözü, Mesel ve Hikmet (Vecize) Kavramlarının Tanımı.....	16
1.1.1. Atasözü.....	16
1.1.2. Mesel.....	16
1.1.3. Hikmet.....	17
1.2. Mesel ve Hikmet Arasındaki Farklılıklar	17
1.3. Arap Edebiyatında Atasözü Türleri	18
1.3.1. Tarihsel Olarak Atasözü Türleri.....	18
1.3.1.1. Eski Arap Atasözleri	18

1.3.1.2. Yeni ve Müvelled Atasözler	19
1.3.1.3. Modern Arap Atasözleri	19
1.3.2. Ortaya Çıkış Sebeplerine Göre Atasözü Türleri.....	19
1.3.2.1. Bir Olay ve Hikâyeye Dayanan Atasözler	19
1.3.2.2. Teşbihe ve Kıyasa Dayanan Atasözler	20
1.3.2.3. Hikmete Dayanan Atasözler	20
1.3.2.4. Şiire Dayanan Atasözler.....	20
1.3.2.5. Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'ye Dayanan Atasözler	21
1.4. Arap Atasözlerinin Genel Özellikleri	21
1.4.1. Sade ve Net İfade Yapısı	21
1.4.2. Çok Kültürlülük.....	22
1.4.3. Alaycı ve İğneleyici Üslûp Yapısı.....	22
1.4.4. Teşbih ve Kıyaslama Sanatı	22
1.4.5. Nasihat ve Ders İçermesi	22
1.4.6. Evrensellik Boyutu.....	23
1.5. Bir Edebiyat Türü Olarak Atasözlerin Yeri ve Önemi.....	23
1.6. Arap Atasözlerini Konu Alan En Meşhur Eserler ve Müellifleri	24
1.6.1. Mufaddal ed-Dabbî	24
1.6.2. Muerric es-Sedûsî.....	24
1.6.3. Mufaddal b. Seleme	25
1.6.4. Ebû Hilâl el-Askerî	25
1.6.5. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî.....	25
2. İKİNCİ BÖLÜM: ARAP ATASÖZLERİNDE KADIN BETİMLEMESİ ..	26
2.1. Cahiliye Dönemi Atasözleri	27
2.1.1. Aşk, Evlilik ve Boşanma	27
2.1.2. Zina ve Namus.....	48
2.1.3. Kınama ve Yerme	54
2.1.4. Aile İlişkileri	59
2.1.5. Savaş ve Düşmanlık	63
2.1.6. Hikmet.....	67
2.1.7. Ahlak ve Erdem.....	70
2.1.8. Takdir ve Övgü	72

2.2. İlk Dönem İslam Atasözleri	75
2.2.1. Ayet ve Hadislerde Mesel	80
2.2.1.1. Ayetlerin Mesel Olarak Kullanılması	80
2.2.1.2. Hadislerin Mesel Olarak Kullanılması	82
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	92

TEZ ONAY SAYFASI

Ayşe İSLAM tarafından hazırlanan “ARAP ATASÖZLERİNDE KADIN BETİMLEMESİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN
Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri ABD

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 17.01.2024

<u>Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)</u>	<u>İmzası</u>
Başkan : Prof. Dr. Hamdi KIZILER (KBÜ)
Üye : Doç. Dr. İlyas CANIKLI (AYBÜ)ONLINE.....
Üye : Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ayşe ISLAM

İmza :

ÖNSÖZ

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله وصحبه، أما بعد

Atasözlerinin bir halk edebiyat türü olması hasebiyle, bu çalışma edebiyat, tarih, siyaset, fikir, sosyoloji, dil ve ilahiyat alanlarının hepsinde dikkat çeken bir konu niteliği taşımaktadır.

Atasözleri, bir halkı sosyal ve kültürel anlamda tanımanın yollarından biri olarak görülmektedir. Bu çalışma, Arap atasözlerinde kadın betimlemelerini tahlil ederek, o dönemin kadını hakkında daha belirli yargılar elde etmeyi planlamaktadır.

Özellikle eski Arap atasözleri üzerinde yoğunlaşılacak bu çalışma, İslam'dan önce yaşamış Arap kadınının hayatına kapı aralamakta olup, daha sonraki dönemde meydana gelen değişikliklerin etki ve sonuçlarını ele almaktadır.

Bu tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin aşamalarında bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN'e her an yanımda olup beni destekleyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ayşe ISLAM

ÖZ

Bu çalışmanın büyük bir bölümü, Arap edebiyatındaki kadın algısını daha kapsamlı bir biçimde anlamaya yönelik bir çaba olarak öne çıkmaktadır. Atasözleri aracılığıyla sunulan kadın figürleri, bireysel niteliklerinin yanı sıra dönemsel olarak sosyal ve kültürel bağlam içinde ele alınarak, daha geniş bir değerlendirme sunulmaktadır.

Belirlenen atasözleri üzerinden gerçekleştirilen derinlemesine analiz, sadece Cahiliye Dönemi kadınının özelliklerini açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda ilgili dönemin sosyal ve kültürel açılarından bilinmeyen yönlerini de ortaya çıkaracaktır. Bu bağlamda elimizdeki çalışma, Arap dünyasının tarihî ve kültürel bağlamında kadının rolüne dair daha bütünlük arz eden bir anlayışın geliştirilmesini amaçlamaktadır.

Ayrıca, atasözlerinin derinlemesine incelenmesi, sadece dilbilgisel açıdan değil, aynı zamanda toplumsal normlar, cinsiyet rolleri ve yaşam tarzları gibi konuları da kapsayarak daha geniş bir perspektif sunan bu çalışma, kadın atasözlerinin kültürel normlarla nasıl evrimleşip, değiştiğini anlamak amacıyla, atasözlerinin ortaya çıkışı (mevrid) ile sonraki dönemlerdeki kullanımları (madrib) arasında bir karşılaştırma yapmaktadır.

Ayrıca bu çalışma, Arap atasözlerinin dönemsel değişimi üzerinden, Arap kültüründe kadının rolünün zaman içindeki dinamiklerini anlamaya yönelik bir perspektif sunmaktadır. Bu perspektifler, kadının toplumdaki konumu, gücü ve etkileşimi konularında önemli bilgiler sağlayabilir.

Son olarak bu çalışma, Arap atasözlerini literatürdeki diğer kaynaklarla kıyaslanmasına olanak tanıyarak, geniş bir bağlam içinde kadın figürlerinin çeşitliliği ve derinliği konusunda daha kapsamlı bir anlayışa ulaşmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belagatı; Cahiliye Dönemi; Arap Atasözleri; Arap Atasözleri; Kadın

ABSTRACT

This study focuses on gaining a deeper understanding of how women are portrayed in Arabic literature, particularly through the lens of traditional proverbs. The aim is not only to describe the individual qualities of female figures in these proverbs but also to explore their roles within the social and cultural contexts of different time periods.

By closely analyzing specific proverbs, the research goes beyond simply depicting the characteristics of women during the Pre-Islamic Period. It also uncovers lesser-known aspects of the social and cultural dimensions of that era. The overall goal is to develop a more comprehensive insight into the historical and cultural roles of women in the Arab world.

Furthermore, the study delves into a thorough examination of proverbs, looking beyond just grammar to explore broader aspects such as societal norms, gender roles, and lifestyles. Through comparing the origins and later uses of women-centric proverbs, the research seeks to understand how these expressions have adapted and changed in response to cultural norms.

Additionally, this research offers a perspective on the evolving dynamics of women's roles in Arab culture over time, using the temporal changes in Arabic proverbs as a lens. The insights gained from this exploration may provide valuable information about the position, power, and interactions of women in society.

Finally, by allowing for a comparison of Arabic proverbs with other literary sources, this study aspires to offer a more comprehensive understanding of the diversity and depth of female figures in a broader cultural context.

Keywords: Arabic Language Rhetoric; Period of Ignorance; Arab Proverbs; Arab Parables; Woman

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Arap Atasözlerinde Kadın Betimlemesi
Tezin Yazarı	Ayşe İSLAM
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	17/01/2024
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	92
Anahtar Kelimeler	Arap Dili Belagatı; Cahiliye Dönemi; Arap Atasözleri; Arap Atasözleri; Kadın

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Description Of Women In Arabic Proverbs
Author of the Thesis	Ayşe ISLAM
Advisor of the Thesis	Assoc. Dr. Aladdin GÜLTEKİN
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	17/01/2024
Field of the Thesis	Basic Islamic Studies Department
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	92
Keywords	Arabic Language Rhetoric; Period of Ignorance; Arab Proverbs; Arab Parables; Woman

KISALTMALAR

b.	: İbn
ö.	: Ölüm tarihi
h.	: Hicrî
m.	: Milâdî
M.Ö.	: Milâttan önce
M.S.	: Milâttan sonra
as.	: Aleyhi's-selâm
nşr.	: Neşreden
v.dğr.	: Ve diğçerleri
hz.	: Hazreti
Bk.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırma, Cahiliye Dönemi ile Hicri 4. yy arasında geçen Arap atasözlerini tespit edip inceleyerek, söz konusu dönemdeki kadın ve kadın hayatına dair meselelere odaklanmaktadır. Atasözlerinin mevridi (ilk niçin söylendikleri) ile madribleri (sonradan nasıl söylenegeldikleri) karşılaştırılarak, Arap kültüründe yaşamış kadın figür ve rollerini sosyal, kültürel, dînî ve fikrî yönleriyle ele almaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Arap atasözleri, İslam'ın ilk olarak şereflendirdiği coğrafyanın tarihini yansıtan, bir halk edebiyatı türü olarak öne çıkmaktadır. Kadın, insanlık tarihi boyunca farklı dönemlerde çeşitli figür ve rollerde karşımıza çıkmaktadır. Antik dönemlerden günümüze kadın, hem ailenin temel taşı olagelmiş hem de tüm uygarlık ve toplumlarda sosyal, kültürel, dînî ve fikrî konularda bir argüman olarak önemini korumuştur. Bu durum, kadın hakkında birçok araştırma ve çalışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kadın, Arap şiiri gibi edebi eserlerde de sıkça karşımıza çıkmakta olup, bu eserler genellikle hayal ürününden müşekkel kişisel deneyimleri içerir. Oysa atasözlerinin halkın sosyokültürel gelenek ve tecrübeleriyle şekillenmesi, kadın hakkında daha gerçekçi bir tahlil yapılmasına olanak tanımaktadır.

Cahiliye Dönemi'nden başlayarak İlk İslam Dönemi'ni kapsayan bu çalışma, atasözleri aracılığıyla kadını, yaşadığı döneme göre farklı perspektif ve bağlam içinde ele almakta ve bu bağlamdaki rolünü vurgulamaktadır.

Ayrıca bu çalışma, atasözlerinin mevridlerinden elde edilen bilgileri, madriblerinden -yani zaman içinde ne için söylendiklerinden- ayırmadan inceleyip tasnif ederek, ilgili kaynaklar ışığında dönemin kadını sosyal, kültürel, dînî ve fikrî yönleriyle tanıtmayı, günümüz algı ve kanaatlerle harmanlayarak kadın tasvirine doğru bir perspektif geliştirmeyi amaçlamakta olup, atasözlerinin toplumun kadın algısı üzerindeki etkileriyle ilgili yeni bir argüman geliştirmeyi hedeflemektedir.

Atasözlerinin söylendiği ilgili dönemin koşulları, bu koşulların sosyal, kültürel, dînî ve fikrî bağlamları ve bu çerçevede kadınların büründükleri rollerin toplum

üzerindeki etkilerini değerlendirmesiyle bu çalışmanın, kadınlar hakkında yapılan veya yapılacak olan araştırmalara ışık tutması hedeflenmektedir.

Günümüzde kadınlar, geçmiş dönemlere kıyasla daha geniş haklara ve özgürlüklere sahiptirler. Bu alışma, Arap atasözlerindeki kadın figürlerinden çıkarılan değerlendirmelerin, günümüz kadınları için taşıdığı anlamı sorgulayarak, kadınların sahip oldukları haklar ve özgürlükler açısından bir kıyaslama yapmalarına olanak tanımaktadır.

Bu tez, sadece Arap toplumundaki kadını ele almamakla kalmayıp, aynı zamanda Arap atasözleri aracılığıyla iletilen mesajların günümüzdeki toplumsal algıya etkilerini anlamaya yönelik bir perspektif sunmaktadır. Bu şekilde, geçmişten gelen öğretilerin, insan hakları ve toplumsal adalet bağlamında günümüzdeki gerçeklikle nasıl ilişkilendirilebileceği konusunda bilgi sağlamayı hedeflenmektedir.

ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu alışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Metodolojik temel, veri toplama, analiz ve yorumlama süreçlerine odaklanmak üzere oluşturulmuştur.

İlk aşamada, kadınları ilgilendiren atasözlerinin belirlenmesi amacıyla kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve bu atasözleri dönem ve konularına göre tasnif edilmiştir.

İkinci aşamada, her bir atasözünün daha iyi bir şekilde anlaşılması ve açıklanabilmesi için Kuramer Kütüphanesi'nde tüm alan kaynakları arasında detaylı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, atasözlerinin geçtiği bölümleri içeren bir dizi eser taranmış ve bu eserlerden elde edilen bilgilerle veri zenginleştirilmiştir.

Üçüncü aşamada, topladığımız atasözü metinleri ve mevridler yani atasözünün ilk ortaya çıktığı rivayetler, Türkçe'ye en anlaşılır şekilde çevrilmeye çalışılmıştır. Bu çeviriler, çok vaktimizi alsa da atasözlerinin en yakın anlamlarına ulaşmamıza ve yorumlamamıza olanak sağlamıştır.

Çalışmanın temelini oluşturan son aşamada, belirlenen atasözlerinin madribleri yani tarih boyunca nasıl kullanılageldikleri incelenmiş ve ortaya çıkan yargı ve

kazanımlar ışığında Arap kadınının sosyal, kültürel, fikrî ve dînî portresi çizilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada, tahlil ve mukayese yöntemleri kullanılarak güncel bir argüman geliştirilmiştir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Arap atasözleri hakkında yazılmış eski-yeni birçok eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları harf sırasına bazıları ise konusuna göre kaleme alınmış sözlük tipi eserler olup, bazıları ise atasözü ile ilgili detaylı bilgiler içeren araştırmalardan ibarettir. Ancak her ne kadar bazı eserlerde kadına dair kolektif atasözleri bulunsa da hususiyetle Arap kadınının sosyal, kültürel, fikrî ve dînî bir değerlendirmesinin yapıldığı müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın iskeletini iki temel problem oluşturmaktadır:

- 1- Arap atasözünün tanımı, özellikleri ve türleri nelerdir? Arap Edebiyatındaki önemi ve yeri nedir? Bu alanda kaleme alınmış en meşhur eserler nelerdir?
- 2- Arap atasözleri kadını nasıl ele alıp, tasavvur etmiştir? Hangi dönem ve konular ağırlıklı olarak kadını konu edinmektedir?

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışma, Cahiliye Dönemi ile Hicrî ilk 4 yüzyılı arasında derlenen atasözleri kaynaklarıyla sınırlanmıştır. Çünkü Arap edebiyatının klasik eserlerinin çoğu bu dönemde toplanıp, kaleme alındığı için, atasözlerinin daha sağlam kaynaklara oturtulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, arka planında bir mevrîd yani ortaya çıkış hikayesi veya olayı bulunan atasözleri ile sınırlandırılmış olup, bununla mukayese, tahlil ve tabir yöntemlerini kullanarak yeni bir kanaat oluşturmak amaçlanmıştır.

Araştırma esnasında karşılaşılan zorluklardan biri, kadın hakkında söylenmiş atasözlerinin tespit aşamasıdır. Çoğu atasözleri, içinde kadın veya kadına ait kelimeler içermemektedir. Bu da gerek kitaplarda gerekse dijital ortamlarda tarama yaparken planlanandan daha uzun bir okuma ve tarama sürecine neden olmuştur.

Araştırma sürecindeki bir diğer zorluk, atasözlerinin belirlenmesinden sonra mevridlerinin anlaşılma evresinde ortaya çıkmıştır. Özellikle Cahiliye Dönemi'ne ait atasözleri ve mevridler, eski kaynaklardan alınan özet cümlelerle ifade edilmiş ve bu ifadeler o dönemin halk diliyle şekillenmiştir. Bu durum, mevridin anlamını çözümlmeyi oldukça karmaşık kılmıştır.

GİRİŞ

Bu tez, Arap toplumunda yaşamış kadının bir halk edebiyat türü olan mesel aracılığı ile yaşadığı toplumda görmüş olduğu yaklaşım ve muameleyi sosyal ve kültürel açıdan ele almaktadır.

Kadına yönelik bu yaklaşım ve muameleyi bir edebiyat türü üzerinden değerlendirmiş olmak tezimize literatür anlamında gerçek değerini kazandıracığı kanaatini taşımaktayız. Edebi bir tür olarak atasözler, içinden çıktığı toplumun sosyokültürel, fikrî ve dînî tutumlarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ele alınan bir takım atasözlerinin mevridler, kaynaklarda farklı olarak zikredilmektedir. Bu da onların rivayetleri hakkında kesin kanaat kazanılmasının önüne geçmektedir. Ancak nakledilen atasözlerinin mevridlerinin değişiklik göstermesi, onların toplum tarafından farklı anlaşılıp, değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Bu tezin oluşum aşamasında, Arap kadını hakkında söylenmiş gerek abartılı gerek sıradan birçok hikâye barındıran atasözleriyle karşılaşmış olup, özellikle Cahiliye toplumunda kadının konulduğu yer hakkında değerli bilgiler verilmektedir.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: ARAP ATASÖZÜ TÜRLERİ, ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Atasözü kelimesi Arapça'da 'مَثَل' (mesel) kelimesi ile karşılık bulsa da, meselin içine vecize ve hikmeti de almasından dolayı daha geniş bir kapsamı olduğu söylenebilir. Atasözü ve meselin tanımlarına ek olarak, mesele benzetilen ancak aralarında bazı farklılıklar olan hikmetin tanımı ve bahsedilen farklılıklara değinilecektir.

1.1. Atasözü, Mesel ve Hikmet (Vecize) Kavramlarının Tanımı

1.1.1. Atasözü

“Gerçek manaları dışında, çoğunlukla mecazi manalarıyla kullanılmış olup, sözlü gelenek sayesinde, nesilden nesle aktarılmış, toplumun hafızasında yer edip, yine topluma mal olmuş, **genellikle söyleyeni belli olmayan** güçlü ve kalıplaşmış ifadelerdir.¹

1.1.2. Mesel

Sözlükte, benzetmek ve benzeri olmak² anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, atasözünün tanımına benzetmekle beraber DİA'da şu **şekilde** geçmektedir: “Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini değişmez kalıp ve klişeleşmiş özlü sözlerle öğüt ve hüküm içerecek biçimde yansıtan, lafzı ve anlamı beğenilerek nesilden nesile aktarılan, çoğunlukla aslı durumuna benzeyen halleri açıklamak ve örneklemek amacıyla kullanılan anonim mahiyetteki özdeyiştir.”³

Arap Atasözü kaynaklarında ise mesel, sözlükte benzetmek, bir şeyi bir başka şeye benzetmek veya iki şey arasında benzerliğin bulunması olarak ifade edilmekte olup,

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Aydın Oy, “Atasözü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/4/ 4-46.

² Muhammed Tefvik Ebu Cevâd Ali, *el-Emsâlu'l-'Arabîyye ve'l-'aşru'l-Câhilî* (Beyrut: Dar'un-nefâis, 1988), 32.

³ İsmail Durmuş, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/ 299.

atasözlerin genellikle kıyas ve benzetme anlamlarında kullanılan, nesilden nesile, kültürden kültüre aktarılması kabul görmüş, arkasında bir hikayesi bulunan ve kişiden kişiye sığası değişmeyen sözcüklerdir.⁴

Bir meseli varit olduğu asli hale benzeyen yeni durum için söylemeye ve kullanmaya "**darbu'l-mesel**" (darbimesel) dendiği gibi açıklama ve pekiştirme amacıyla söz arasında mesel ve vecize zikretmeye de "**irsal-i mesel**" adı verilir. Her meselin, ilkin hakkında söylendiği asli haliyle (**mevrid**) buna benzeyen ve daha sonra ortaya çıkan ikinci hali (**madrib**) vardır. Bu sebeple mesel "**madribi mevridine benzeyen yaygın özdeyiş**" olarak da tarif edilmiştir.⁵

1.1.3. Hikmet

"Bir konuda derin bilgi ve tecrübe sonunda kazanılmış bir melekedir."⁶ Bu bazen bir söz, bazen de uzun bir nesir veya şiir olabilmektedir. Bilhassa bir edebiyat türü olarak hikmetin, daha çok şiirler aracılığıyla günümüze ulaştığı söylenmektedir.⁷ İçinde vaaz, öğüt ve bir ders içeren her şey hikmet olabilir. Büyükler, hikmetin ilmî kazanımla mümkün olup, ancak ilim sahibi kimsenin hakîm olabileceğini ve batıda filozof ne ise, doğuda da hakîm kimsenin o olduğunu belirtmektedirler. Yine hakîm kişi için işini itkân ile yapandır denilmektedir.⁸

1.2. Mesel ve Hikmet Arasındaki Farklılıklar

Görüldüğü üzere, mesel ve hikmet arasındaki ayrım, temelde özellikleri, amaçları ve içerdikleri mesajların nitelikleri üzerinde yoğunlaşan belirgin farklar içermektedir.

Mesel, kısa, özlü ve genellikle anonim bir ifade biçimi olarak öne çıkarken, hikmet daha derin bir düşünceyi, değeri veya öğretiyi ifade eder. Bu farklar çerçevesinde, meselin genellikle halk arasında dolaşan bir ifade olduğu ve spesifik bir bakış açısını yansıttığı gözlemlenirken, hikmetin daha soyut, evrensel bir karaktere sahip

⁴ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh Askerî, *Cemheretu'l-emşâl* (Beyrut: Dâru'l-fikr), 1/ 7; Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr'us sâdir, 1414), 1/ 548.

⁵ İsmail Durmuş, "Mesel", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 29/29/ 293.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 140.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Aladdin Gültekin, "Muhammed B. Ğâzî'nin Ravzatu'l-'Ukûl Adlı Eserinde Geçen Arapça Şiirlerde Hikmet", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 179-205.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 7/ 140-143; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 15, 338.

olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, bir hikmetin içermesi gereken özellikler arasında alaycılık, iğneleme veya anonimlik gibi zorunlu unsurlar bulunmaz; aksine, hikmetin temel odak noktası, içerdiği düşünsel derinliktir. Bu açıdan bakıldığında, hikmetin meseli kapsadığı sonucuna varabiliriz.

Özetle, mesel ve hikmet arasındaki ilişki, dilin ifade ve iletişim yeteneklerini zenginleştiren, ancak birbirinden ayırt edilebilen iki farklı türün varlığını ortaya koymaktadır.

Tez boyunca mesel kelimesi yerine atasözü kelimesi kullanılacak olup, bununla dil karışıklığının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

1.3. Arap Edebiyatında Atasözü Türleri

Arap Halk Edebiyatı'nın zengin bir ögesi olan Arap atasözleri incelendiğinde, bu atasözlerin tarihsel geçmişi ve ortaya çıkış nedenleri dikkate alınarak, iki temel kategoride ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi mümkündür.

1.3.1. Tarihsel Olarak Atasözü Türleri

Arap atasözleri, etkilendikleri toplum ve zamana göre en genel anlamda üç kategoride ele alınabilmektedirler. Bu sınıflandırma bize atasözlerin hangi zaman aralığında daha çok söylendiğini anlayıp, bunun ardındaki sebepleri araştırmamıza olanak tanımaktadır.

1.3.1.1. Eski Arap Atasözleri

Bu tür, Cahiliye ve İlk İslam Dönemi'nde söylenmiş olup, hicrî 2. ve 3.yüzyıllarda toplanmış atasözleri kapsamaktadır.⁹ Bu dönem incelendiğinde, Cahiliye Dönemi'nin İslam Dönemi'ne göre sayıca çok daha fazla atasözü içerdiği görülmektedir.

⁹ Ebu Ali, *el-Emşâlu'l-'Arabiyye*, 43.

1.3.1.2. Yeni ve Müvelled Atasözler

Bu kategori ise hicrî 4.yüzyıldan itibaren toplanmış atasözlerini kapsamaktadır. Bu dönemde telif edilen ilk kapsamlı eser ise, Meydânî'nin *Mecma 'u'l-emşâl*'idir.¹⁰

1.3.1.3. Modern Arap Atasözleri

Bu kategori ise genellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalıların, Arap kültüründen türetilen atasözlerini alıp naklettikleri eserleri içermektedir.¹¹ Halk diliyle ifade edilmiş (ammîce) atasözler de, bu kategorinin içerisinde değerlendirilebilir.

1.3.2. Ortaya Çıkış Sebeplerine Göre Atasözü Türleri

Atasözlerinin ortaya çıkış sebeplerine göre sınıflandırılması, mevridlerini yani ilk ortaya çıkış sebepleri bilerek mümkün olup, atasözünün içeriğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca mevridlerini rivayet eden veya bahsi geçen isimlerin ölüm tarihlerine ulaşarak, atasözünün yaşı hakkında bilgi edinilebilmektedir.¹²

1.3.2.1. Bir Olay ve Hikâyeye Dayanan Atasözler

Bu atasözlerinin mevridinde mutlaka bir hikâyeye veya olay bulunmaktadır.¹³ Bu da meselin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Örnek: (Sen sütü yazın kaybettin.) الصَّيْفَ ضَيَّعْتَ اللَّبَنَ¹⁴

Bu atasözü, mutsuz evliliklerinden dolayı boşanmalarından sonra eski eşin bir konuda eski kocasına muhtaç olması sebebiyle, koca tarafından iğneleme amaçlı söylenmiştir.

¹⁰ Ebu Ali, *el-Emsâlu 'l-'Arabiyye*, 43.

¹¹ Ebu Ali, *el-Emsâlu 'l-'Arabiyye*, 44.

¹² Ebu Ali, *el-Emsâlu 'l-'Arabiyye*, 44.

¹³ Ebu Ali, *el-Emsâlu 'l-'Arabiyye*, 44.

¹⁴ Askerî, *Cemheretu 'l-emşâl*, 1, 573-576.

1.3.2.2. Teşbihe ve Kıyasa Dayanan Atasözler ¹⁵

Aslında yaklaşık bütün atasözler bir nevi teşbihten ibarettir. Ancak bazı atasözlerde özellikle benzetme ve kıyaslama kalıbı olan *مِنْ أَفْعُلٍ بِهِ* ve *أَفْعُلٌ مِنْ* kalıbı kullanılmaktadır ki bu da o kalıpta gelen atasözlerini teşbih ve kıyas açısından ön plana çıkarmaktadır.

Bu kategori, atasözü kaynakları içerisinde en sık rastlanan mesel türlerindedir.

Örnek: (Duğa'dan daha aptal) *أَحْمَقُ مِنْ دُغَا*

1.3.2.3. Hikmete Dayanan Atasözler

Bu tür atasözler hikmetin tanımında da olduğu gibi bir nasihat ve öğüt anlamı içermektedir. ¹⁶ Her zaman söyleyeni bilinmese de bu atasözler halk arasında oldukça yaygın olup ve taşıdıkları mesaj sebebiyle de evrenselleşmişlerdir.

Örnek: Her güzelin bir kusuru vardır. *لَنْ تَعْدَمَ الْحُسْنَاءُ دَائِمًا* ¹⁷

1.3.2.4. Şiire Dayanan Atasözler

Cahiliye Dönemi'nde ve daha sonraki yüzyıllarda lafzen veciz olup, anlamında hikmeti barındıran pek çok şiir beyitleri zamanla meşhur atasözler haline gelmişlerdir. Bu atasözler kimi zaman beytin bir mısrasını kimi zaman da tamamını kapsayabilmektedir. ¹⁸

Örnek: *“Ey medeniyet ve bedevilerin en hayırlı kızı!*

Seni gören delikanlı hakkında ne düşünürsün,

O ki sana sırlısıklam âşık oldu.

¹⁵ Ebu Ali, *el-Emsâlu'l-'Arabiyye*, 44.

¹⁶ Ebu Ali, *el-Emsâlu'l-'Arabiyye*, 45.

¹⁷ Seleme b. Asım Mufaddal, *el-Fâhir*, ed. (nşr. Abdulalim et-Tahâvî) (Dâru ihyâi'l-kutubi'l-'Arabiyye, 1380), 156.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. *Gültekin*, “Muhammed B. Gâzî'nin Ravzatu'l-'Ukûl Adlı Eserinde Geçen Arapça Şiirlerde Hikmet”.

*"Sana hitap ediyorum ama dinlesin beni komşun."*¹⁹

"يَا أُخْتِ خَيْرِ الْبَدْوِ وَالْحَضَارَةِ... كَيْفَ تَرَيْنِ فِي فَتَى فَرَارَةٍ"

"أَصْبَحَ يَهُوَى حُرَّةً مِعْطَارَةً... إِيَّاكَ أَعْنِي وَاسْمِعِي يَا جَارَةً"

1.3.2.5. Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'ye Dayanan Atasözler

Atasözler söz veya fiil yoluyla aktarılmaktadırlar. Bu da halk tarafından beğenilen her sözün bir mesel olarak kullanılageldiğini göstermektedir. İslam geldikten sonra atasözü ile anlatımın giderek azalması da insanların Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'nin aktarımına verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla birçok ayet ve hadis, taşıdıkları evrensel mesajlar sayesinde mesel gibi kullanılagelmektedir.²⁰

1.4. Arap Atasözlerinin Genel Özellikleri

Bu konu çalışmadan edinilen kazanımlar çerçevesinde oldukça genel bir şekilde gruplandırılmıştır. Verilen tüm özellikler, toplumun sosyal, kültürel ve inançsal algılarını doğru anlayabilmek için büyük önem taşımaktadır.

1.4.1. Sade ve Net İfade Yapısı

Bir halk edebiyatı türü olması hasebiyle atasözler, belagat ve vezin gibi şartlar taşımamaktadır. Atasözlerde bulunması gereken en önemli özellik, gerçek tecrübe ve olaylara dayanarak halkın arasında bir yer bulabilmesidir. Bu da meselin sade ve açıklaması bir ifade yapısına sahip olmasını sağlamaktadır.

¹⁹ Seleme b. Asım Mufaddal, *el-Fâhir*, ed. (nşr. Abdulalîm et-Tahâvî) (Dâru ihyâi'l-kutubi'l-arabiyye, 1380), 158,159.

²⁰ Ebu Ali, *el-Emşâlu'l-'Arabiyye*, 45.

1.4.2. Çok Kültürlülük

Atasözler söylendikleri çevreyi yansıtmaktadırlar, bu durum farklı çevrelerde söylenmiş atasözlerin farklı kültürlerden izler taşıdığını göstermektedir. Kimi zaman bir bedevi tarafından söylenmiş ilen, kimi zaman da kültürlü ve eğitilmiş bir insan tarafından zikredilebilmektedir.²¹

1.4.3. Alaycı ve İğneleyici Üslûp Yapısı

Çalışmanın yapısı göz önünde bulundurulduğunda, kadınların söyledikleri atasözlerde alaycı ve iğneleyici üslûbun daha sık görüldüğü söylenebilir. Zira Arap kültüründe iğneleyici lakaplar veya isimler takmak yaygın olup, bu durum atasözlerine yansımaktadır. Ancak İslam ile birlikte Müslümanların birbirlerine çirkin lakaplar takması yasaklanmıştır.²²

1.4.4. Teşbih ve Kıyaslama Sanatı

Mesel kelimesinin benzeme ve benzerlik gibi anlamları olduğuna meselin tanımında yer vermiştik. Her mesel, teşbih ya da kıyaslama anlamı içermese de genellikle *أَفْعُلُ مِنْ* ve *وَأَفْعِلُ بِهِ* kalıplarında gelen atasözler benzetme ve kıyas yapmak için söylenmektedir.²³

1.4.5. Nasihat ve Ders İçermesi

Hikmetin tanımında da belirtildiği gibi, bir ders ve öğüt içeren atasözlerine hikmet denmektedir. İnsanların sağduyu ve vicdanlarını ortaya çıkaran bu özellik, Arap Edebiyatı için oldukça önemlidir.²⁴

²¹ Ahmed Emin- Zehra Özli, “Arap Edebiyatında Atasözler”, 2.

²² el-Hucurât 49 /11.

²³ Ebu Ali, *el-Emşâlu 'l- 'Arabiyye*, 44.

²⁴ Ebu Ali, *el-Emşâlu 'l- 'Arabiyye*, 47.

1.4.6. Evrensellik Boyutu

Atasözler, toplumun öz suyu gibidir. Toplumun genelince önem arz eden veya dikkat çeken bir konuda söylenen bir atasözü ağızdan ağıza dünyayı dolaşabilir. Bu durum ise atasözlerinin sosyal konuları ele almasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir atasözünün benzerinin başka bir ülkede de söyleniyor olması edebiyat hırsızlığı değil, bilakis atasözlerin evrenselliğinin bir göstergesidir.²⁵

1.5. Bir Edebiyat Türü Olarak Atasözlerin Yeri ve Önemi

Edebiyat dünyasının perspektifinden bakıldığında atasözler, toplumun dil ve kültür mirası olarak değerlendirilmektedir. Atasözler, sadece kısa ve öz ifadelerle değil, aynı zamanda derin anlamlarla dili zenginleştirerek, edebiyatçılara ve sanatçılara yeni eserlerinde ilham kaynağı olup, bu bağlamda dilin estetik potansiyelini genişleterek ifade gücünü artırmakta ve eserlere derinlik katmaktadır.

Atasözler, aynı zamanda hitabeti ve sözlü iletişimi güçlendiren önemli araçlardan biridir. Güçlü bir metafor veya anlam yüklü bir benzetme, konuşma yeteneklerini artırarak dinleyici üzerinde daha etkili bir izlenim bırakabilir. Bu nedenle, atasözlerin içerdiği imgeler ve semboller, iletişim becerilerini geliştirmek isteyen bireyler için değerli öğeler sunmaktadır.

Ayrıca, atasözler, geçmişin bilgi ve tecrübelerini bir sonraki nesle aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Toplumların kültürel hafızasını yansıtan atasözler, zaman içinde kuşaktan kuşağa aktarılarak geleneksel bilgi ve değerlerin sürdürülmesine katkı sağlar. Bu bağlamda, atasözler, bir toplumun kimliğini koruma ve gelecek nesillere kültürel mirasını aktarma amacını taşır.

Sonuç olarak, atasözler edebiyat dünyasında sadece dilin estetik zenginliğine katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda hitabeti güçlendirir, iletişimi zenginleştirir ve kültürel mirasın aktarılmasına aracılık eder. Bu nedenle, atasözlerin edebi eserlerde ve toplumsal iletişimde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.²⁶

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 17/ 370.

²⁶ Ebu Ali, *el-Emşâlu 'l- Arabiyye*, 7.

1.6. Arap Atasözlerini Konu Alan En Meşhur Eserler ve Müellifleri

Arap atasözleri, zengin kültürel ve tarihi bir mirasa sahip olan Arap dünyasının anlatı geleneğinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu gelenek, edebi eserlerin yanı sıra ahlaki, etik ve sosyal değerleri içeren birçok meseli içermektedir. Bu bağlamda, Arap atasözlerini konu alan en meşhur eserler ve bu eserleri kaleme alan müellifler, Arap dünyasının derin düşünsel çerçevesini yansıtan önemli bir literatür oluşturmuştur. Aşağıda meseli konu olarak kaleme alınmış ilk beş klasik esere yer verilmektedir.

1.6.1. Mufaddal ed-Dabbî

Künyesi: Ebu'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ ed-Dabbî el-Kûfî (ö. 178/794).

Eseri: *Kitâbü'l-Emsâl* Günümüze ulaşan en eski emsal kitabı olup 160 Arap meselinin ortaya çıkış hikâyelerini içermektedir. Bu eser, konuyla ilgili daha sonra yapılmış çalışmaların temel kaynağı sayılmaktadır.²⁷

1.6.2. Muerric es-Sedûsî

Künyesi: Ebû Feyd Muerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî el-Basrî en-Nahvî (ö. 195/810-11).

Eseri: *Kitâbü'l-Emsâl* Arap atasözlerine dair Mufaddal ed-Dabbî'nin kitabından sonra zamanımıza ulaşan ikinci eserdir. Muerric eserinde farklı olarak kelime anlamlarına yer vermektedir. Ayrıca diğer kaynaklarda nâdir olarak karşımıza çıkan eski Arap şiirlerinden de oldukça örnek zikretmektedir.²⁸

²⁷ Hüseyin ElmCevâd Ali, "Mufaddal ed-Dabbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/362-363.

²⁸ İbrahim Sarmış, "Muerric es-Sedûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/476-477.

1.6.3. Mufaddal b. Seleme

Künyesi: Ebû Tâlib el-Mufaddal b. Seleme b. Âsım el-Lugavî en-Nahvî el-Kûfî (ö. 290/903'ten sonra).

Eseri: *el-Fâhir (fi'l-emşâl)* Yarısına yakını Arap atasözleri ve hikayeleri olmak üzere Arapların günlük hayatlarında bilinçsizce kullandıkları selâm, dua-beddua, tebrik, tâziye şeklindeki basmakalıp ifadelerle 521 deyimini belli bir düzene uymaksızın yapılan şerhlerini içermektedir.²⁹

1.6.4. Ebû Hilâl el-Askerî

Künyesi: Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra).

Eseri: *Cemheretü'l-emşâl* Arapların eski dönemlerden beri kullandıkları ve yine hadislerde geçen atasözler ve onların söyleniş sebepleri alfabetik sırayla ele alınarak şerh edilmektedir.³⁰

1.6.5. Ahmed b. Muhammed el-Meydânî

Künyesi: Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nîsâbûrî (ö. 518/1124).

Eseri: *Mecma'u'l-emşâl* Arap atasözlerine dair en başarılı ve en kapsamlı çalışma olup alfabetik olarak dizilen 6000'den fazla meselin mevridi, madribi ve bunların taşıdığı dille ilgili sıkıntılarının izale edilmesine dair yeterli bilgiler içermektedir. Atasözlerin mevridleri tahlil edilirken İslâm'dan önceki bazı hadiselerin nakledilmesi esere tarihî bir değer kazandırmaktadır.

²⁹ Süleyman Tülücü, "Mufaddal b. Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/363-364.

³⁰ Zülfikar Tüccar, "Meydânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/501-502.

2. İKİNCİ BÖLÜM: ARAP ATASÖZLERİNDE KADIN BETİMLEMESİ

Bu bölümde, kadın hakkında söylenmiş atasözleri öncelikle tarihsel bir perspektifle iki ana dönemde incelenip, daha sonra konularına göre sınıflandırılarak, kadının yaşadığı dönemde nasıl betimlendiğini ve hangi konularda daha yoğun olarak işlendiği analiz edilmektedir.

Bu gruplandırmada, ilk olarak en yoğun kullanılan atasözlerinin yer aldığı Cahiliye Dönemi'ne odaklanılmakta, ikinci olarak ise hicrî ilk dört yüzyılı içeren İlk İslam Dönemi'ne ışık tutulmaktadır. Cahiliye ve İlk İslam Dönemleri'ne dair bakış açısının doğru şekillenebilmesi için, aynı dönemde yaşamış insanların dünya görüşü, sosyal ve kültürel yönleri ve en önemlisi kadın algısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmadaki atasözlerinin büyük bir kısmını kapsayan Cahiliye Dönemi, Erken Orta Çağ Dönemi ile eş zaman dilimindedir denilebilir. Bu dönemde, Araplar'ın dünya ile çok aktif bir bağlantıları olmasa da³¹ Arap toplumunda kadının rolü, Orta Çağ Cahiliyesi'nden çok da farklı değildir.³² Bu dönemin aynı zamanda Hristiyanlık dininin son dönemlerine denk gelmesi, Cahiliye toplumunun kadın algısı üzerindeki etkisini gündeme getirebilir. Zira tahrif edilmiş Yeni Ahit'te yaratılıştan sonra ilk günahı işleyenin Adem (a.s.)'in eşi olduğu ve Ademi günaha sürükleyerek onuda yoldan çıkardığı ile ilgili ayetler bulunmaktadır.³³ Halbuki Kur'an-ı Kerim'de, Âdem (a.s) ve eşine şeytanın vesvese ettiği vurgulanırken açıkça ikil zamirle ifade edilmektedir.³⁴

Özetle çalışmanın bu bölümünde, atasözleri ve mevridlerindeki kulaktan dolma inanış ve adetlerle temellendirilmiş kadın algısına rağmen, maddiyat ve siyasi gücün rollere etkisine ışık tutulmakta, olayların arka planları araştırılıp, tarihsel ve kültürel bir perspektifle analiz edilmektedir.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 1/ 37.

³² Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8, 208.

³³ Genesis 3/ 2-14

³⁴ Âraf /20

2.1. Cahiliye Dönemi Atasözleri

Cahiliye kelimesi ıstılah olarak İslam'dan sonra türetilmiş olup, İslam'dan önceki dönemi kapsamaktadır. İslam'ın gelmesiyle birlikte birçok konuda insanların daha iyi bir duruma geldiklerine vurgu yapmak için bu döneme böyle bir ad verilmektedir.³⁵

Cahiliye Dönemi'ne ait atasözlerin yer aldığı bu bölüm, çalışmanın en kapsamlı ve aydınlatıcı bölümünü oluşturmaktadır. Bu sebeple Cahiliye atasözlerini, mevrinde yer alan konularına göre tasnif ederek toplum nazarında kadını tanıırken aynı zamanda din ve kültür algısını da ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Çünkü atasözlerin ait olduğu toplumu tanımak, o toplumun kadını ve aileyi koyduğu yeri anlama bakımından önemlidir.

Konular, en genel şekliyle aşağıdaki başlıklar altında gruplandırılmıştır.

Aşk, Evlilik ve Boşanma, Zina ve Namus, Kınama ve Yerme, Aile İlişkileri, Savaş ve Düşmanlık, Hikmet, Ahlak ve Erdem, Takdir ve Övgü.

Bu bölümden itibaren bazı yerlerde atasözü kelimesi yerine mesel kelimesinin kullanımı tercih edilmektedir.

2.1.1. Aşk, Evlilik ve Boşanma

Arap kültürü, zengin tarihi ve bu tarihe yön veren edebiyat türleriyle şekillenmiştir. Bu türlerin en sosyal tabanlısı olan atasözleri, toplumun temel değerleri, ahlaki prensipleri ve insan ilişkilerine dair derin bir anlayışı yansıtır. Bu bağlamda, aşk, evlilik ve boşanma gibi temel insan ilişkilerini ele alan atasözleri, Arap toplumunun bu konulardaki bakış açısını ve toplumsal normlarını yansıtmaktadır. Altında en fazla meseli toplayan bu kategori, Arap toplumundaki aile ve eşler arası ilişkilerin öncelikli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

(1) مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءِ³⁶

³⁵ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 1/ 37.

³⁶ Mufaddal b. Muhammed b. Yâled ed-Dabbî, *Emşâlu'l-'Arab* (Beyrut, 1424), 44; Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn* (Beyrut: Mektebetu'l-hilâl, 1408), 7/143; Ebû Mansûr

“Su, ama saddâ³⁷ gibi değil.”

“Saddâ”: Ondan daha tatlı bir su yoktur.”³⁸

Bu su güzel ama saddâ pınarının suyu gibi değil anlamında aynı kategorideki iki şeyden birinin diğerine olan faziletini belirtmek anlamında kullanılmaktadır. Bu da bu meselin birçok alanda kullanılabileceğini göstermektedir; ‘Sağlam ama çelik değil, tatlı ama bal değil veya yumuşak ama pamuk değil.’ örnekleri ile meselin kapsamı daha net bir şekilde açıklanabilmektedir.

Meselin mevridi: Bu atasözü, Kays b. Halid eş-Şeybânî’nin³⁹ (ö. ?) kızı Kadûr’a aittir. *Cemheretu’l-emsâl*’de anlatıldığına göre, bu meselin ortaya çıkışı oğlu Şeybânî’den⁴⁰ (ö. 612/1215) şöyle nakledilir: Zurâra b. Ades oğlu Lukayt’ı⁴¹ (ö. 571 m.) mağrurlanırken görüp ve ona şöyle der: “Gören de Kays’tan kızını, gökyüzünün oğlu Numan b. Munzir’den⁴² (ö. 602/1206) de yüz hecin⁴³ devesi aldın sanır!”⁴⁴ Bunun üzerine Lukayt, babasının ifade etmiş olduğu bu iki durumu gerçekleştirene kadar, hiçbir şeye dokunmayıp, ağzına da içki sürmeyeceğine dair yemin ettikten sonra babasına verdiği sözü tutmak için ben-î Şeybân kabilesine gider.

Bir rivayete göre yanında dayısının oğlu Karrâd b. İhâb da vardır. Oraya ulaştınca, herkesin toplandığı bir mecliste Kays b. Hâlid’i sorar ve ondan kızını ister. Kays b. Hâlid ise, insanların kendisiyle alenen konuşmaya çekindiği nüfuz sahibi bir kişidir. Dolayısıyla Lukayt b. Zurâra’nın bu tavrını sorgular. O da kendisine cesur bir ifadeyle şu sözleri söyler: “Eğer sana alenen sorsam, bil ki seni rezil etmem (utandırmam), şayet sana gizlice sorarsam da seni kandırıp, dolandırmam.”

Bu sözlerin üzerine kızın babası Halid b. Kays ondan hoşlanır ve onu kızıyla evlendirir ve kızının mehrini ona bağışlar yani ondan mehir almaz. Ehline kızını

Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu’l-luğa* (Beyrut: Daru’l-ihyâ’it-turâsi, 1422), 7/154; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh el-Askerî, *Cemheretu’l-emsâl* (Beyrut: Dâru’l-fikr), 2/241.

³⁷ Arapların bildiği tatlı bir su pınarıdır. Bk. Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, 7/143.

³⁸ Ezherî, *Tehzibu’l-luğa*, 7/154.

³⁹ Kisra’da Hürmüz b. Perviz’in bir çalışmanı olup, kızı Hadra Ferezdak ile evlenmiştir. Bk. Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Ziriklî, *el-‘A’lâm* (Daru’l-ilmî li’l-melâyîn, 1423), 7/208; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endulûsî İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1403), 1/326.

⁴⁰ Ziriklî, *el-‘A’lâm*, 2/51.

⁴¹ Ziriklî, *el-‘A’lâm*, 7/244.

⁴² Hîra’nın ilk krallarındandır. Bk. Ziriklî, *el-‘A’lâm*, 7/295.

⁴³ Beyaz ve hafif bir deve cinsidir. Bk. Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, 3/390.

hazırlamalarını emreder ve Lukayt'ın bu geceden sonra bekar uyumayacağını söyler. Lukayt bir gece orada kaldıktan sonra, kimseye haber vermeden dayısının oğluyla birlikte Munzir'in yanına gider. O'na babası ve ona verdiği sözden bahseder. Böylece Munzir onun cesaretini takdiren kendisine yüz hacîn devesi bahşeder.

Lukayt, develeri dayısının oğlu Karrâd ile babasına gönderdikten sonra eşini, ailesinden teslim almaya gider. Kızını göndermeye hazırlanmış babası, ona gitmeden şöyle nasihat eder: *“Kızım, sen ona kul ol ki; o da sana köle olsun, en güzel kokun, su olsun. O, ölümlü burun buruna yaşayan bir savaşçıdır. Eğer bir gün olur da ölürse; Sakın ola yüzünü (ölümün acısıyla) tırmalama ve saçlarını da kazıtma!”*

Lukayt evlendikten bir süre sonra savaşta ölür ve Kays b. Halid'in kızı da ailesinin evine döner. Orada kendi kavminden bir adam ile evlenir. Ama gece gündüz Lukayt'ı anar ve hatırlar. Bu durum eşini üzer ve eşi ona: *“Lukayt'ta bu kadar beğendiğin şey nedir?”* diye sorar. Kadûr şöyle cevap verir: *“O, kokulanıp ava giderdi, vahşi hayvanları avlar; kan içinde, mis kokusuyla bana gelirdi. Ben de onu kokusunu içime çeker ve ona sarılırdım. Keşke ben de onun gibi ölseydim.”* der. Bunu duyan yeni eşi, Kadûr'un sevgisini kazanmak için Lukayt'ın yaptığı her şeyi taklit eder ve sonra Kadûr'a sorar: *“Şimdi kim daha iyi, ben mi yoksa Lukayt mı?”* Eşi de ona ilgili meseli söyler: **“mâ'un ve lâ ke's-saddâ.”** Yani *“Sen de iyisin ama o daha iyiydi.”* demek ister.⁴⁵

Meselin madribi: Meselde dikkat edilmesi gereken ilk nokta, elbette üslûbun icazıdır. Anlatılmak istenen mana, hem oldukça kısa iki kelime ile ifade edilmiş, hem de oldukça derin manalar içermektedir.

Meselin mevridinden de anlaşıldığı üzere, ilk madribi İslam öncesi döneme aittir. Bu mesel, cahiliye toplumundaki kadının aile içindeki konumu ile alakalı bazı bilgiler sunmaktadır. Meselin söyleyeni olan Kadûr bint Kays, ilk eşi olan Lukayt'a karşı hissettiği derin duyguları ve ona olan bağlılığını, Arap toplumunda bilinen 'en tatlı' suya benzetererek dile getirmiş ve bunu yaparken ikinci eşini yermeyip, onun da iyi olduğunu ifade etmektedir. Bu mesel bize nüfuz sahibi kadınların aile içindeki rollerinde daha fazla ifade özgürlüklerinin olduğunu göstermektedir. Ancak eşini bu derece sevmesine rağmen başka bir evlilik yapması da nüfuz sahibi dahi olsa kadının ölen kocasının

⁴⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/ 241; Ezherî, *Tehzibu'l-luğa*, 7/154; Endulûsî, *el-İkdu'l-ferîd*, 8/91.

ardından kardeşlerine miras olmayıp, bir yuva kurabilmesinin o toplumdaki ayrıcalığını gözler önüne sermektedir. Çünkü İslam'dan önce kadın kocasının mülkü sayıldığı için, kocası öldüğünde ailesine miras olarak kalmaktadır. Ve çok az sayıda kadın tekrar özgürce evlenme lüksüne sahiptir.⁴⁶

Sözü edilen bilgilere binaen; meselin madribinde de görüldüğü üzere kız babasından istenmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda Cahiliye Dönemi'nde kızın erkek kardeşinden, amcasından ve amca oğullarından ya da onu temsil eden bir velisinden de istenmekte olduğu belirtilirken⁴⁷ doğrudan kızın kendisine hitap edildiği durumlarda yaşanmıştır. Bazen ise bir kız için birden çok tâlip olup kıza bunların içinden birini seçme hakkı tanındığı gibi, velisinin kendisi için seçtiği damat adayını reddedip, gerekçe gösterebilmektedir.⁴⁸

Meselde mehrin baba tarafından bağışlandığı ve yine mehri alıp almamanın onun inisiyatifinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu ise Arap toplumunda erkeğin aile içindeki baskın konumuna bir örnek teşkil etmektedir.

Cahiliye toplumunda mehir, bir diğer tâbirle sıdâk⁴⁹ günümüz toplumundan daha fazla önemli bir mesele olarak değerlendirilmektedir. Zira mehir, erkeğin kadın ile olan akdi yani evlilik anlaşması olarak sayılmakta olup, bu anlaşmanın gerçekleşmesi için ilk adım 'akit' yani karşılıklı sözleşme ve ikinci adımı ise 'binâ' yani zifafın meydana gelmesi gerekmektedir. Akit (mehir) olmadan bir evlilik meşru sayılmamaktadır.⁵⁰ Bilhassa Cahiliye Dönemi evlilik kültüründe, mehir alarak evlenen kadın birtakım haklara sahip olurken, mehir almadan veya sonra alma vaadiyle gerçekleştirilen evlilikler çok da itibar görmemektedir.⁵¹

Mehrin, Araplar arasında çok eskiden beri evlilik akdini tamamlamak için kadın adına talep edilen veya kadının kendisi için istediği bir bedel olarak alındığı bilinmektedir. Ancak Cahiliye Dönemi'nde mehir, düğün masrafları için kızın babasına

⁴⁶ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10, 205.

⁴⁷ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/203.

⁴⁸ Abdullah b. el-Bâcûrî el-Affî, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ* (Medine-i Münevvere: Mektebetu's-sekâfe, 1350), 1/52-53.

⁴⁹ Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr'us-sâdır, 1414), 7/184; Şemseddin Günaltay, "İslam'dan önce Araplar arasında kadının durumu, aile ve türlü nikah şekilleri", (1951), 12.

⁵⁰ Affî, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 1/138.

⁵¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/202.

veya velisine verilebilirken, bazı durumlarda başlık parası gibi sadece kadına biçilmiş bir bedel olarak alınıp, bundan kadına hiçbir pay verilmediği gibi bazen de istendiğinden fazlasının⁵² verildiği durumlar da görülmektedir.⁵³ İslam'ın gelmesiyle bu durum men edilerek, mehrin tümüyle kadına ait bir bedel olduğu belirtilmiştir.⁵⁴

Ayrıca meselde, babanın kızı için eş adayını seçtiğini görmekteyiz ki bu eski toplumlarda çok da yadırganan bir durum değildir. Ancak bu örnek, bize aksinin de olmadığını söyleyemez.⁵⁵ Çünkü Cahiliye Dönemi'nde eş seçme hakkıyla alakalı olarak Afîfi'den şöyle nakledilmektedir: “

Eğer bir kız, cömert bir anne baba elinde yetişmişse, öyle bir eş istemesi de şaşılacak bir durum değildir. Öyle ki babası ona güven ve bağışlama ortamını sunmuş, annesi de onu fazilet ve edep ölçüleri içinde büyütüştür. Dolayısıyla bu kız evlendiğinde, tüm bunları eşinde bulamayıp kaybetmesi ona yapılan bir haksızlıktır. İşte Arap kızı, saygı ve şeref içinde yetişmiş nadide bir çiçektir ki eşinin evinde de aynılarını bulmak hakkıdır.⁵⁶

Meselin mevridinden yola çıkarak dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Arap kadınların, ölümlerinin ve ölen kocalarının ardından yapageldikleri adet ve gelenekleri hakkındadır. Bilindiği üzere hüznün, Arapların hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Hatta şöyle söyleyebiliriz ki, hayatlarındaki hüznün, sevinçten daha fazla göze çarpmaktadır. Hüznlerini göstermekteki abartılı tutumları toplumlarında en fazla öne çıkan özelliklerinden biridir. Üzgün bir kişi, hüznünü abartarak anlattığında kendini sanki insanlar arasında, sıkıntı ve hüznün karşısında en metanetli kişiymiş gibi gösterir.⁵⁷

Her toplumda olduğu gibi Arap kadınların, ölümlerinin ardından, hüznün ve matemlerini gösterdikleri birtakım davranışları mevcuttur.⁵⁸ “*Belli bir renk elbise giymek, başa taş ve toprak atmak, erkeklerde saçını hiç taramaksızın uzatmak, kadınlarda tamamen kazımak, saçını boyamayı bırakmak, yüze çamur, toprak sürmek ve yüzünü tırmalayarak çizmek bunlardan sadece birkaçıdır.*”⁵⁹ Ebû Sufyân'ın eşi Hint, Bedir Savaşı'nda ailesinden üç erkeği kaybedince, onların intikamlarını alana kadar koku sürmeyeceği ve eşine yaklaşmayacağına dair yemin etmiş ve bu sözünü tutmuştur.⁶⁰

⁵² Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/204.

⁵³ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/203.

⁵⁴ en-Nisâ 4/4.

⁵⁵ Afîfi, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 1/52,53.

⁵⁶ Afîfi, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 1/55.

⁵⁷ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9/145.

⁵⁸ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/22.

⁵⁹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9/146.

⁶⁰ Neval es-Sâdevî, *Havva'nın saklı yüzü* (İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2019), 236.

Ayrıca meselin madribinde Kadûr 'un eşi Lukayt'a olan bağlılık ve sevgisi öne çıkaran 'su' benzetmesi ile anlıyoruz ki; Arapların sevgilerini ifade ederken kullandıkları dil, eşlerin aralarındaki bağ ve vefanın bir kanıtı niteliğindedir. Gerek erkek gerekse kadınların arasında dahi çok eşliliğin⁶¹ kabul edilebildiği bir toplulukta, bir eşi olan ve ona sadakati olan kadın figürü bize bu toplumda güçlü ilişkilerin de olabildiğini göstermektedir. Ancak bu sevgi örneği günümüz toplumunda belki de kadının tekrar evlenmesine mâni olabilmekte iken, Cahiliye toplumunda bu söz konusu değildir. Çünkü kocası ölen kadın çok nadir özgürce baba evine dönüp, istediğini yapabilmektedir.⁶² Zira çoğu örnekte, kadının ölen eşinin bir mirası sayılarak, üvey evlat veya kardeşlerine kaldığı bilinmektedir.⁶³

Kadının kendisine miras kaldığı bu vâris, ister onu nikahına alırsın, isterse adlederdi⁶⁴ yani bir daha evlenmekten men edip, ölene kadar onu hizmetinde tutardı.⁶⁵ Bu durum ise Kuran-ı Kerim'de açıkça men edilmektedir.⁶⁶ Ancak böyle örneklerin olduğu bir toplumda, bir obje olarak görülen dul kadının, ölen kocasını çok sevmiş olsa dahi tekrar evlenmekten başka bir çaresinin olmadığı aşıkardır.

Meselin mevridinde, Lukayt'ın, istediği kızla evlenmek için başka bir kabileye gitmesinden anlaşılan, kabileler arasında da evlilik alışverişinin yaygın olduğudur. Bunda, Arapların akraba olmayan evlilikten doğan çocukların daha güçlü olduklarına dair birtakım inanca sahip olmaları yatmaktadır. Bununla ilgili rivayet edilen bazı ifadeler şöyledir:

"أَنْدِرُ مَنْ كَانَ بَعِيدُ الْهَمِّ .. تَرْوِيحُ أَوْلَادِ بَنَاتِ الْعَمِّ .. فَلَيْسَ نَاجٍ مِنْ ضَوَى وَسُقْمٍ"

"Uyarırım ki; kim tasadan uzak olmak isterse, evlatlarını amca kızları ile evlendirmesin, şayet (böyle yaparsa), hastalık ve güçsüzlükten kurtulamaz." ⁶⁷

⁶¹ 'Zevâcu'l-muşâreke' adı verilen bu cahiliye nikah türü, bir kadının en fazla on erkekle beraber olmasıdır. Bu aslında zinanın bir başka çeşidi olup, hamile kalan kadın beraber olduğu tüm erkekleri çağırıp, içlerinden kendine en yakın olanı çocuğun babası ilan eder ve o da buna itiraz edemez. Bk. Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, (nşr. Abdulmecid Katâmiş) (Dâru'l-me'mûn, 1400), 1/ 141-143.

⁶² Günaltay, "İslam'dan önce Araplar arasında kadının durumu", 14.

⁶³ Makt nikahı. Bk. Günaltay, "İslam'dan önce Araplar arasında kadının durumu", 13.

⁶⁴ Dul kadınların yeniden evlenmelerinin engellenmesi. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/ 451.

⁶⁵ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/ 205-207.

⁶⁶ el-Bakara 2/231,232.

⁶⁷ Afifî, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 1/55.

Ayrıca Hz. Ömer'in Kureyşli bir kavme bakıp şöyle dediği rivayet olunur: "Böyle ufak ve güçsüz olmanızın sebebi nedir?" Onlar da şöyle cevap verirler: "Annelerimizin babalarımıza olan yakınlığındandır." Bunun ardından Hz. Ömer: "Doğru söylediniz. Uzak kişilerle (akrabalık bağınız olmayanlarla) evlenin ki, (sağlıkla) çoğalın."⁶⁸ Buyurur.

Sonuç olarak bu mesel bize Cahiliye kadını ile ilgili birçok konuya ışık tutmaktadır. Zira İslam öncesi döneme atfedilen cehaletin, o dönemde iyilik ve asalete dair hiçbir hususun olmadığı şeklinde algılanmasına yol açabilmektedir.

(2) إِيَّاكَ أَعْنِي وَاسْمِعِي يَا جَارَةَ⁶⁹

"(Kızım) sana söylüyorum, komşum sen işit"

Bu meselin, Türkçe'de "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit." olarak tam bir karşılığı bulunmaktadır.

Meselin mevridi: Yukarıdaki meselin ilk söyleyeninin, Sehil (bir rivayete göre Seyyar) b. Malik el-Fizârî (ö. ?) olduğu bilinmektedir. Günlerden bir gün Sehil, Hîre kralı Numan b. Munziri (ö. 473 m.) görmek için yola çıkar. Yolda, Tayy kabilesine mensup bazı mahallelere uğrar ve yöneticilerinin kim olduğunu sorar. Kendisine Hârise b. Umm'il-Tayy'ın idareci olduğu söylenir. O da evine gider ama Hârise'yi evde bulamaz. Ancak Harise'nin kız kardeşi onu geri çevirmez. Onu çok cömert ve hoş bir şekilde misafir edip, ağırlar. Bu esnada Harise'nin kız kardeşi bir hibâ'dan⁷⁰ diğerine çıkarken Sehil b. Malik ise onu görür ve asrının en güzeli, kavminin en akıllı ve en ileri gelen kadını olduğunu düşünür ve ona âşık olur. Ancak bunu ona nasıl iletceğini bilemez. Evin avlusunda, Harise'nin kız kardeşine duyura duyura şu şiiri söylemeye başlar:

"يا أُخْتِ خَيْرِ الْبَدْوِ وَالْحَضَارَةِ... كَيْفَ تَرَيْنِ فِي فَتَى فَرَارَةٍ

أَصْبَحَ يَهُوَى حُرَّةً مِعْطَارَةً... إِيَّاكَ أَعْنِي وَاسْمِعِي يَا جَارَةَ"

⁶⁸ Afîfî, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 1/56.

⁶⁹ Seleme b. Asım el-Mufaddal, *el-Fâhir*, (nşr. Abdulalîm et-Tahâvî) (Dâru ihyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, 1380), 1/ 29; Zeyd b. Rifâî el-Hâşimî, *el-Emsâl* (Dımeşk: Dâru sadeddin, 1423), 1/71; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/29.

⁷⁰ Kıl ve yünden yapılmış küçük ev. Eğer daha büyük olursa, ona "beyt" denir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/14.

*“Ey medeniyet ve bedevilerin en hayırlı kızı!
Seni gören delikanlı hakkında ne düşünürsün,
O ki sana sırlısıklam âşık oldu.
Sana hitap ediyorum ama dinlesin beni komşun.”*

Kadın bu beyti duyar duymaz hitabın kendisine olduğunu anlar ve şöyle karşılık verir: *“Bu yarım akıllı ne söylediğini bilir mi? Ne fikri isabetli ne de davranışı yerli! Oturacaksan, edebinle otur, gideceksen de şerefle git.”* Sehil bunun üzerine utanıp, ona: *“Söylediklerimde senin için hiçbir kötülük düşünmedim.”* diyerek özür diler. Kadın da aceleyle onu suçlayıcı bir ithamda bulunduğu için mahcup olur ve özrünün samimiyetine inanarak: *“Doğru söyledin.”* der.

Daha sonra Sehil b. Malik, Numan b. Munzir’i ziyaret eder. Dönerken tekrar Harise’yi görmek için evine uğrar. Bir müddet onlarda ikamet eder. Bu defa Harise’nin kız kardeşi onu uzaktan inceler, güzel olduğunu anlar ve ondan hoşlanır ve kendisine, onunla ilgilendiğini ve hala istiyorsa evlenmek için onu istemesini ileten bir elçi gönderir. Sehil de hemen onunla evlenip, onu ailesinin yanına götürür.⁷¹

Meselin madribi: Yukarıdaki meselin Hîre Kırallı Munzir b. Numan⁷² döneminde geçmesi hasebiyle, Cahiliye Dönemi’ne ait veya İslam Dönemi’nin hemen öncesinde vuku bulmuş bir mesel olduğu kanaati ağır basmaktadır.

Meselin ilk kökenine dair belirli bir tarihsel referans bulunmamakla birlikte, literatürde daha önceki zamanlara dayanan spesifik bir izleme rastlanmamıştır. Ancak, söz konusu meselin mevridi, oldukça eski bir geçmişe işaret etmektedir. Ayrıca madribi, mevridinden kopmadan birçok kültüre nüfuz etmiş meşhur atasözlerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Çok sayıda insan, yaşamları boyunca en az bir kez ifadelerini muhatabına dolaylı bir şekilde iletmeyi tercih etmiştir. Bu durum, bahsi geçen deyim geniş bir şekilde kullanılmasında etkili olan ilk faktördür. Kur’ân-ı Kerim’de de benzer dolaylı anlatım

⁷¹ Mufaddal, *el-Fâhir*, 158,159.

⁷² Irak’ta Hîre ve çevresinde hüküm süren Lahmîler’in son hükümdarı. Bk. Mehmet Ali Kapar, “Lahmîler / Nu’mân b. Munzir b. Munzir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/54-55.

örnekleri bulunmakla birlikte, tefsirlerde bu tür dolaylı ifadeler açıklanırken, bahsedilen atasözü örnek olarak sıkça kullanılmaktadır.⁷³

Meselin mevridinde Arap toplumunda asil bir adamın, hoşlandığı kadına direk hitap etmediği görülmektedir. Yukarıdaki örnekte siyasî nüfuzu olan bir adamın kız kardeşinden bahsediyor olsak da bir edep ve saygı çerçevesinde gerçekleşen şiir hitabeti ve yanlış anlaşılacak adına yapılan geri iletimden anlıyoruz ki, Arap toplumunda sevgi ve aşka büyük önem verilmektedir. Çünkü duyguları şiirle anlatmak, karşıdaki kişinin ilgisini büyük ölçüde artırmakta ve bahsedilen duygu hakkında kafa yorulduğuna ve zaman harcandığına işaret etmektedir. Bu da muhatabın daha kolay kazanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu mesel ve benzerlerinin halkın arasında yayılıp, tarih sayfalarında yer almasının bir sebebi de bir şiirin içerisinde geçmesinden kaynaklandığı kanaati hasıl olmaktadır.

(3) خَلْعُ الدِّعِ بِبَيْدِ الرَّوِّجِ⁷⁴

“Elbiseyi çıkaracak kişi kocadır.”

Atasözü, doğrusunu bildiği halde hata yapan kişi⁷⁵ ve yaptığı işi doğru yapmayan kişi için de söylenmektedir.⁷⁶

(4) إِنَّ التَّجْرِيدَ لِغَيْرِ نِكَاحٍ مِثْلَةٌ⁷⁷

“Nikahsız⁷⁸ (mehir ödenmeden) soyunmak ayıptır.” (Yasaktır)

Atasözü, yerinde ve zamanında yapılmayan işler için söylenmiştir.⁷⁹ “Vakitsiz öten horozun başını keserler.” atasözü, buna örnek gösterilebilir.

(5) بُخُّ بُوْحٍ سَاقٍ بِخُلْحَالٍ⁸⁰

⁷³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe, *Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân* (Beyrut: Dar'ul-kutubi'l-ilmîyye), 167.

⁷⁴ Dabbî, *Emşâlu'l-'Arab*, 86.

⁷⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/417.

⁷⁶ Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvahhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-ereb* (Kahire: Dâru'l-kutub ve'l-veşâiku'l-kavmiyye, 1423), 3/29.

⁷⁷ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/417.

⁷⁸ Buradaki nikahtan kastın cinsi münasebet olması muhtemeldir. Bk: Günaltay, “İslam'dan önce Araplar arasında kadının durumu”, 13.

⁷⁹ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî el-Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd) (Beyrut: Dâr'ul-meârif), 1/136.

⁸⁰ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/417.

“Aman aman, bacaktaki halhala da bakın!”

Birine, bir şeyi çok görünce veya ondaki şeyi kıskanınca söylenmektedir.

Meselin mevridi: Yer verilen üç atasözünün mevridi aynıdır. Meseldaki tüm karakterler Cahiliye Dönemi’ne aittir. Rivayet edildiğine göre, Kâb b. Malik b. Teymullah b. Sa’lebe b. Akkabe⁸¹, Amr bint Rukkâş b. Vâil⁸² ile evlenmiştir. Rukkâş, insanların en güzeli ve kadınların en ahlaklısı olarak bilinmektedir.

Bir gün Teym, eşi Rukkaş’a elbisesini çıkarmasını söyler. O da: "خَلْعُ الدَّرْعِ بَيْدِ" "كِ، سَنَا بَاكَأَيْم." diyerek, bunu yapması gerekenin kendisi olduğunu anlatmak ister. Eşi de: "أَجْرُ، سَاقِ بِخُلْحَالٍ" diyerek ısrar eder. Rukkâş bunun üzerine: "إِنَّ التَّجْرِيدَ لَغَيْرِ نِكَاحٍ مِثْلَهُ" meselini söyleyerek, "Nikahsız soyunmak yasaktır."⁸³ Demek ister. Bunun üzerine eşi onu boşar ve ailesinin yanına gönderir. Daha sonra Rukkâş, eski eşi ile aynı kabileden⁸⁴ olan Zehil b. Şeybân b. Sa’lebe’ye⁸⁵ rastlar ve Zehil ona evlenme teklifi eder. Ancak Zehil, yaşça büyük biri olup, başka bir eşi daha vardır. Rukkaş hizmetlisine Zehil’in küçük abdestini orta yerde mi yoksa örtülü bir şekilde mi yaptığını sorar. Hizmetlisinden ‘örtülü bir şekilde’ cevabını alınca, evlilik teklifini kabul eder ve onunla evlenir. Ancak Zehil’in Yeşkur kabilesinden olan ilk eşi Verase bint Sa’lebe eşinin yakınına hiçbir kadını yaklaştırmayan çok kıskanç bir kimsedir.

Zehil ile evlenen Rukkâş, ayağında iki halhal ile Verase’nin karşısına çıkar. Bunun üzerine Verase: "أَجْرُ، سَاقِ بِخُلْحَالٍ" meselini “Aman da aman, bacağındaki halhala da bakın!” anlamını kastederek hasetliğini ve kıskançlığını belli eder. Bunun üzerine de Rukkâş ona kelime oyunu yaparak:

"أَجْرُ، سَاقِ بِخُلْحَالٍ، مِنْ نَحْلَةِ خَالٍ لَيْسَ كَخَالِكَ الْبُخَالِ"

“Aman! Bacağındaki halhala da bakın!(Burada anlamsız bir tekerleme söyler.)”

⁸¹ Ziriklî, *el-‘A‘lâm*, 2/95.

⁸² Ziriklî, *el-‘A‘lâm*, 3/31.

⁸³ Burada “nikahsız” kelimesi ile, mehri ödenmemiş evlilik kastedilmiş olabilir.

⁸⁴ Ziriklî, *el-‘A‘lâm*, 2/95.

⁸⁵ Ziriklî, *el-‘A‘lâm*, 7/79.

Yukarıdaki tekerleme şeklinde alaycı bir karşılık verir. Akabinde iki kadın birbirine girerler. Ancak bu defa Rukkâş, Verase'yi alt eder. Öyle ki, Rukkâş'ın elinden Verase'yi adamlar zor kurtarırlar. Bunun üzerine Verase aşağıdaki hüznü dolu mısraları söyler:

"يَا وَيْحَ نَفْسِي الْيَوْمَ أَذْرَكُنِي الْكَبِيرُ ... أَأَبْكِي عَلَى نَفْسِي الْعَشِيَّةَ⁸⁶ أَمْ أَذُرُ

فَوَاللَّهِ لَوْ أَذْرَكْتُ فِي بَقِيَّةٍ ... لِلأَقْبِتُ مَا لَأَقَى صَوَاحِبِكَ الْآخِرُ"

"Yazıklar olsun bugün bana ki, yaşlandım...Gece boyu ağlasam mı kendime yoksa unutsam gitsem mi?"

Vallahi keşke benim de şu diğer dostlarının gördüğü kadar bir yerim olsaydı."⁸⁷

Meselin madribi: Bu mesel, Cahiliye Dönemi'ne ait bir evlilik hakkındadır. Meselde elbisesini kendi çıkarmadığı için evlilik akdi feshedilen ve ailesinin evine geri gönderilen bir kadın örneği karşımıza çıkmaktadır.

Bu örnekte Cahiliye Dönemi'ndeki erkeğin, kadın üzerindeki kayıtsız şartsız hakimiyeti ortadadır. Kanaatimiz, "Nikahsız soyunmak ayıptır." ifadesindeki nikahın, mehir olduğudur. Çünkü Cahiliye toplumunda, günümüzdeki nikahlarda olduğu gibi bir îcâb-kabûl nikahı söz konusu olmayıp, nikahı tamamlayan yegâne unsur mehirdir.⁸⁸

Meselde Rukkâş'ın evlilik mehrini almadığı veya hayâsından dolayı elbisesini çıkarmak istemediği için bahane ürettiği kanaati hasıl olmaktadır. Bunu üstü kapalı söylemeye çalıştığında bile eşi tarafından evliliğine son verilip, aile evine geri gönderilmesinden anlaşılmaktadır ki kadın konuşup, hakkını savunmamaktadır. Ayrıca bu durum bize erkeklerin istedikleri zaman ve yerde kadına ulaşabildiklerini, kadının toplumda vazgeçilmez bir değerinin bulunmadığını kanıtlamaktadır. Aynı durum günümüz için de geçerliliğini korumaktadır. Kadının çok kolay ulaşılabilir olması, özellikle İslam kültüründen uzak toplumlarda, özgürlük adı altında yaşanan evlilik öncesi ilişkiler, evliliklerin bir çırpıda bitirilmesine sebep olmaktadır.

⁸⁶ Gecenin sonu veya sabahtan akşama kadar olan zaman dilimi. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 17/58,63.

⁸⁷ Dabbî, *Emşâlu'l-'Arab*, 86; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/417; Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz el-Bekrî, *Faşlu'l-makâl fî şerhi kitâbi'l-emşâl*, (nşr. İhsan Abbâs) (Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1971), 415.

⁸⁸ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/202.

Kocası tarafından terk edilerek aile evine gönderilmesi de asil bir aileden olmasından kaynaklanmakta olup, aksi takdirde evlilik müessesesi bittiği halde kocasının evinde kalıp, hizmet eden birçok Cahiliye kadınına rastlanmaktadır.⁸⁹

Meselin devamında, Rukkâş'ın Zehil adında başka bir kişiden evlilik teklifi aldığını görüyoruz ki, bu da evliliklerin zorla değil, talep ile yapıldığının bir kanıtı niteliğindedir. Aynı şekilde bu durum bize, Arap toplumunda dul kadının kolayca tekrar evlenebildiğini göstermektedir.

Meselde Rukkâş'ın, Zehil hakkında soruşturma yapıp, hizmetlisine eş adayının def-i hacetini giderme şeklini sorduğu ve aldığı cevaba göre evlilik teklifini kabul ettiği görülmektedir. Bu da Cahiliye toplumunda ahlaklı olarak tarif edilen bir kadının, kocasından beklentisinin ne ölçüde olduğunu bizlere sunmaktadır. Çünkü eş adayının def-i hacetini orta yerde değil de örtünerek veya üstü kapalı bir yerde gerçekleştirmesi, kendisiyle yaşanması daha kolay bir erkek adayı olduğu kanaatini hasıl etmektedir.

Son olarak mesel, Cahiliye toplumundaki çok evliliğe bir örnek olarak gösterilebilir. Zehil'in ilk eşi Verase'nin, bu evlilikten memnuniyet duymaması da çok evliliğin çoğu zaman kadın için tercih edilen bir durum olmadığını açıkça göstermektedir.

(6) زَوْجٌ مِنْ عَوْدٍ خَيْرٌ مِنْ قَعُودٍ⁹⁰

“Üd'dan⁹¹ bir koca, evde kalmaktan daha evlâdır.”

Türkçe'de bu atasözüne karşılık geleceğini düşündüğümüz birkaç atasözü bulunmaktadır:

“Bir eve bir baca, bir kadına bir koca.”

“Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin”

“Kız kısmı evde kalmaz”

Meselin mevridi: Mesel, Zi'l-İsba' el-A'dvânî'nin⁹² (ö. 600 m.) en küçük kızına aittir. Mesel hakkında iki farklı rivayet olup, ilki şöyledir:

⁸⁹ Bk. Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/ 205,206,207.

⁹⁰ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/503; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/320.

⁹¹ Kendisiyle ateş yakılan odun. العودُ الَّذِي تُحْضَأُ بِهِ النَّارُ Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/56.

⁹² Asıl adı Hursân b. el-Haris el-Advânî olup, Cahiliye dönemi bilge şairlerdendir. Bir rivayete göre savaşta parmağını kaybettiği için veya bir parmağı fazla olduğu için kaynaklarda “zi'l-isba” yani ‘parmaklı’ lakabıyla zikredilmektedir. Bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/173.

Askerî'den bize ulaşan rivayete göre kendisinin dört tane kızı bulunmakta olup, onları evlendirmek ister. Ama kızları kendisine hizmet ederek, onun yanında yaşamının onlar için daha hayırlı olacağını söylerler. Ancak bir gün kızları, gelecekteki eşlerinden bahsederlerken onlara kulak misafiri olur. İçlerinden birisi "*Gelecekte nasıl bir eşiniz olsun istersiniz?*" diye diğerlerine sorar. Her biri şiir mısralarıyla kendini ifade ederek duygularını dile getirir. Biri tanıdığı birisiyle, diğeri başka kabileden birisiyle, bir diğeri ise kavminin ileri gelenlerinden birisiyle evlenmek istediğini söyler. Sıra en sonuncuya gelince: O da ilgili meseli söyler: "*Ûd'dan bir koca, evde kalmaktan daha evlâdır.*" Yani "*evleneyim de kiminle olursa olsun.*" demek ister.

Diğer kız kardeşler şiirlerinde gelecekteki eşleri için güzel ve hayırlı vasıflar hayal ederlerken en küçük kız kardeş herhangi biriyle evlenmenin ona yeteceğini ifade etmektedir.

Meselin mevrudinin devamında kız kardeşler evlenir ve bir müddet sonra bir araya gelip, birbirlerine eşleri hakkında soru sorarlar. Hepsi eşlerinden memnun olup, 'Koca olsun da odundan olsun' diyen kız kardeşleri eşinden memnun değildir. Bunu duyan kız kardeşleri de ona: 'Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş.' anlamında bir atasözü söyleyerek, 'Eş seçiminde daha dikkatli olmalıydın, sen nasıl arzularsan, eşin de öyle olur' manasında kinaye yaparlar.⁹³

Meydânî'den nakledilen diğer rivayette ise Zi'l-İsba' el-A'dvânî çok kıskanç (ğayûr) bir baba olduğu için kızlarını evlendirmek istemez. Ama bir gün kızlarının evlilik ve gelecekteki eşleri hakkında aşağıdaki konuşmalarına kulak misafiri olur:

En büyük kızı: "*Keşke eşim zengin, eşine karşı hoş sohbet ve kibar biri olsa*" der. Diğeri: "*Keşke eşim yakışıklı, genç ve çok tecrübeli biri olsa*" der. Kardeşleri onun lider vasıflı birisiyle evlenmek istediğini anlarlar. Bir diğeri ise tanıdığı bir gencin güzel huylarından bahseder. Kardeşleri ise onun amca oğullarından birisi ile evlenmek istediğini anlarlar. Sıra en küçük kız kardeşe gelince, o bu konuda hiçbir şey söylemek istemez. Ama kardeşlerinin, "*Biz bütün sırlarımızı ortaya döktük, ne istediğini söylemeden seni bırakmayız.*" demeleri üzerine, küçük kız kardeş: Koca olsun da odundan olsun anlamındaki ilgili meseli söyler.

⁹³ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/503,504.

Bunun üzerine baba kızlarını evlendirir ve aradan tam bir sene geçtikten sonra onları tek tek ziyaret eder ve her birine eşlerini ve onlardan memnun olup olmadıklarını sorar. En küçük kızı hariç, hepsi eşinden ve nafakasından memnun olduklarını ifade ederler. En küçük kızına gelince ise eşinin bencil ve duyarsız bir adam olduğundan yakınır. Bunun üzerine de babası kızının eş seçimindeki duyarsızlığını hatırlatıp, “*Kendin ettin, kendin buldun*” der.⁹⁴

Meselin madribi: Araplar arasında oldukça meşhur olan bu meselin mevridinde meseli söyleyen kızın, eş seçiminde aşırı belirsiz ve umursamaz oluşundan dolayı, iyi bir eşinin olmaması vurgulanmışsa da zaman içinde mesel, evliliğin önemine vurgu yapmak maksadıyla kullanılmış olup, evde kalmaktansa herhangi bir adamla evlenmek daha evladır manasında söylene gelmiştir.

Bu da kanaatimizce gerek edebî gerekse kültürel metinlerin zaman içinde toplumun algı ve eğitimine dayalı olarak ne kadar değişebildiğinin basit bir göstergesidir.

Zira meselde de gördüğümüz gibi Cahiliye Dönemi’nde bile olsa, kadınlar iyi bir eş ile evlenmeyi hayal etmekte, erdem ve ahlak çerçevesinde toplumun sosyal ve fiziksel avantajlarından yararlanmak noktasında kendilerini hak sahibi görebilmektedirler.

Bu ve benzeri atasözlerinden anlaşılmaktadır ki, iyi bir aileden gelen kadın, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etme hakkına sahip olup, kendisinden de buna yakışan hayal ve arzular beklenmektedir.

Bu noktada kendisine evlenme teklifi gelen kadının, eşini seçme hakkının olduğuna dair bir kanaat hasıl olmaktadır. Yoksa eş seçimi kötü olan kadının, babası ve kız kardeşleri tarafından kınanması da yersiz ve haksız olacaktır.

(7) أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمِّ خَارِجَةَ⁹⁵

“*Umm Hârice’nin nikahından daha hızlı*”

⁹⁴ Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/320.

⁹⁵ Mufaddal, *el-Fâhîr*, 60; Dabbî, *Emşâlu’l-‘Arab*, 33; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnu’l-Enbârî, *ez-Zâhir fi me’ânî kelimâti’n-nâs*, (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin) (Beyrut: Muessesetu’r-risâle, 1412), 2/260; Hâşimî, *el-Emşâl*, 20; Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/529; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/348; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/254; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/218.

Mesel, “*Acele giden ecele gider.*” ya da “*Acele işe şeytan karışır.*” anlamında Türkçe’de karşılık bulmaktadır.

Meselde, kırktan fazla adamla evlilik yapmış bir kadına vurgu yapılırsa da acele yapılan işlerde ya da verilen kararlarda söylene gelmiştir.⁹⁶

Meselin mevridi: Meselin mevridine konu olan Umm Harice’nin asıl adı Umre binti Saad b. Abdullah b. Sa’lebe el-Becîle’dir. (ö. ?) Cahiliye Dönemi’nde yaşamış, asil kadınlardan biridir. Çok hızlı evlenmesinden dolayı hakkında bu mesel vârid olmuştur. Kendisi, çok sayıda yaptığı evlilikle tanınmakla kalmayıp, bu evliliklerde boşanma hakkını da elinde tutan ve bu şartı evlenirken talep edebilen soylu ve güçlü ailelere mensup kadınlardan biridir.

Meydânî onun hakkında şunları söylemiştir: “*O bir zevvâka’dır.*” (Bu kelime, ağzının tadını iyi bilen anlamında kullanılmıştır kanaatindeyiz.) “*Kırktan fazla adamla evlenmiştir. Deneyip, beğenmediği adamı da boşamıştır ve hemen bir başkasıyla evlenmiştir. Farklı kabile ve sülalelerden birçok çocuk dünyaya getirmiştir.*” Bir rivayette ise, bazı çocuklarının babasının kim olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Çünkü iddet beklemek gibi bir durum o zaman için söz konusu değildir.

Müberred de onun hakkında şunları söylemiştir: “*Yirmiden fazla çocuk doğurmuştur. Hepsi de farklı adamlardandır.*” Bazı râviler “*İnsanlar, onun evlendiği adamı beğendiğini, düğün sabahı ona yaptığı yemekten anlarıydı.*” diye rivayet etmektedir.⁹⁷

Umm Hârice’nin çabuk evlenmesi hakkında neredeyse bütün kaynaklarda aynı örnek verilmektedir. O da: Yünden yapılmış çadırının kapısına hangi adam gelip ona “*hatab?*” yani “Benimle evlenir misin?” dese, o da “*Nikhun*” diyerek kabul edip, evlilik akdini tamamlamış olmasıdır.⁹⁸ Ancak daha önce de yer verildiği gibi, çabuk evlendiği gibi, camı istediğinde bu adamları boşayıp, yerine de hemen bir başkasıyla evlenebilmektedir. Bunun sebebi olarak, soylu ve güçlü bir aileden gelmesi ve kendi zamanının en güzel ve alımlı kadınlarından birisi olması gösterilmektedir.⁹⁹

⁹⁶ Ebu’r-Rebi‘ Suleymân b. Abdulkavî b. el-Kerîm es-Sarsarî et-Tûfî, (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), *Şerhu muhtasari’r-ravða* (Muessesetu’r-risâle, 1407), 3/206.

⁹⁷ Zirikî, *el-‘A’lâm*, 7/71.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 1/360.

⁹⁹ Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/529.

Cahiliye Dönemi'nde her ne kadar evlilik, İslam dönemindeki kadar ciddi bir müessese olmasa da boşama hakkı genelde kadının değil, adamın elindedir. Çünkü imtiyaz ve söz sahibi olan adamdır. Ancak bazı kadınlar bu boşama imtiyazına sahip olmuşlardır.

Erkekleri boşama yöntemleri ise konuşma ve diyalogdan uzak, zarif yöntemlerdir. Örnek vermek gerekirse, kadın çadırının giriş kapısının yerini değiştirir, koca da bunun bir boşama olduğunu bilip, artık o eve girememektedir. Bazı kadınlar ise eşinin yaşadığı yeri tamamen terk edip, ailesine dönmektedir. Bu da bir boşanma tarzı olarak kayıtlara geçmektedir.¹⁰⁰ Bazı kadınların ise eşlerini hatalı davranışlarından dolayı boşadığı da olmuştur. Buna örnek olarak Maviye Bint Afr'ın delilik seviyesindeki cömertliğinden dolayı eşini boşadığı gösterilmektedir. Çünkü ne ona ne de evlatlarına bir şey bırakmamıştır.¹⁰¹

Dolayısıyla bu gibi imtiyaza sahip kadınların çoğu, tarih kitaplarında ismen ve neseben bilinmektedir.¹⁰²

Meselin madribi: Zaman içerisinde mevrinden kısmen uzaklaşmış bir Cahiliye meseli karşımıza çıkmaktadır. Bu mesel, acelecilikte aşırıya kaçan kişiler için söylenmiş olsa da meselin mevridi bize Cahiliye Dönemi'ndeki soylu ve güçlü kadınların hayatına dair önemli ipuçları vermektedir. Bu sebeple konumuzun amacına uygun olduğu için, madribinden çok mevridi üzerine yoğunlaşmak daha doğru olacaktır.

Cahiliye Dönemi'ndeki aristokratik yapı, soyluların kendinden daha zayıf olanları ezmesine sebep olagelmıştır. Bu genel algı her ne kadar erkek otoritesi ile nam salmış olsa da İslam öncesi Arap tarihinde kadının da nadiren bu üst statüde yer aldığı durumlar olmuştur.

Ancak zengin ve soylu olan erkeğin dilediği kadar kadınla evlenip, onları dilediği zaman boşamış olması ise oldukça normal karşılanmaktadır. Zira kimse böyle bir erkek hakkında bir mesel zikretmemiş ya da günümüze aktaracak kadar ilginç bulmamıştır.

Son olarak, çok yaygın olmasa da karşımıza çıkan bu güçlü Arap kadın figürü, bize bu avantajlı durumu o günün şartlarında kendi arzu ve menfaati doğrultusunda

¹⁰⁰ Cahiliye Dönemi'nde kadınların erkekleri boşama yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 10/ 226.

¹⁰¹ Affî, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 1/57.

¹⁰² Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/529.

kullanan kadınların var olup, yine böyle bir evliliğe rıza gösteren erkeklerin olduğunu da göstermektedir.

(8) هَذَا حِرٌّ مَعْرُوفٌ¹⁰⁴

“İşte bu aşına olduğum kadın”

“Şimdi anladım dalaverenizi” veya “İşte bu asıl hakikat.” anlamlarında kullanılan çok eski bir Arap meselidir.

Meselin mevridi: Bu mesel, Lokman b. Âd b. Avs b. İrem¹⁰⁵ (ö. ?) tarafından söylenmiştir.

Meselin mevridinde nakledildiğine göre Lokman b. Âd’ın kız kardeşi güçsüz ve akılsız bir adamla evlidir. Kendisinin de ağabeyi gibi akıllı ve dâhi bir evladı olsun ister. Bir gün ağabeyinin eşine bu arzusunu anlatıp, temizlik halinde olduğunu ve bir geceliğine abisinin döşeğini ona ödünç verip veremeyeceğini sorar. O da bunu kabul edip, eşini iyice sarhoş eder. Kardeşi de yengesiymiş gibi yatağa girer ve beraber olurlar.

Kadın bu beraberlikten Lukaym’a gebe kalır. Ertesi gece Lokman kendi eşiyile beraber olduğunda, ‘İşte bu, alışıkt olduğum kadın.’ manasında bahsi geçen meseli söyler: “هَذَا حِرٌّ مَعْرُوفٌ” ve bir başka rivayette şunu da ekler: “وَكُنْتُ الْبَارِحَةَ فِي حِرِّ مُنْكَرٍ” ‘Ancak dün yanlıs bir kadınlaydım.’

Bir başka rivayette ise Lokman b. Âd’ın çocuğu olmadığı için, eşi kız kardeşinden böyle bir şey talep etmiştir.¹⁰⁶ Ancak bu rivayetin, Arap toplumunda çok evliliğin rahatça gerçekleşebilmesinden dolayı doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Söz konusu meseli bir şiirinde zikreden muhadram şairlerinden El-Nemir b. Tevleb¹⁰⁷ (ö.14 h.) şu satırları söyler:

لَقِيمَ ابْنُ لُقْمَانَ مِنْ أُخْتِهِ ... فَكَانَ ابْنُ أُخْتٍ لَهُ وَأَبْنَمَا

“Lukaym, Lokmân ’ın kız kardeşinden olma oğludur... O hem kardeşinin oğlu hem de kendi oğludur.”

¹⁰³ حَرَّحْتُ الْمَرْأَةَ إِذَا أَصَبَتْ حَرْمَهَا، وَهِيَ مَخْرُوجَةٌ Hir, kadının vajinal bölgesine verilen bir isimdir. Fiil olarak ha-ra-ha köküyle kullanılır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2/432.

¹⁰⁴ Dabbî, *Emsâlu'l-Arab*, 105-152; Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/ 389; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mustakşâ fî emşâli'l-Arab* (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1407), 2/386.

¹⁰⁵ Yemen- Himyer krallarındandır. Bk. Ziriklî, *el-'A'lâm*, 7/243.

¹⁰⁶ Zemahşerî, *el-Mustakşâ*, 2/386.

¹⁰⁷ Cahiliye Dönemi'nde yaşamış, yaşlılığında İslam ile şereflenmiştir. Bk. Ziriklî, *el-'A'lâm*, 8/48.

"لَيَالِي حُمُقٍ فَمَا اسْتَحَقَّبَتْ ... إِلَيْهِ فَغَرَّ بِهَا مُظْلِمًا"

“İçkili gecelerin sebebiyle (kadın) onu aldattı... Düştü karanlıkta gaflete”

"فَأَحْبَلَهَا رَجُلٌ نَابَهُ ... فَجَاءَتْ بِهِ رَجُلًا مُحْكَمًا"

“Ona sahip oldu büyük adam (Lokman)... Ve geldi dünyaya bilge adam (Lukaym)”

Meselin madribi: Bu mesel Eski Cahiliye Araplarının hayatlarından oldukça önemli kesitler sunmaktadır.

Öncelikle meselin mevridinde erkek kardeşiyle ensest bir ilişki yaşamayı kabullenebilen bir kız kardeş ve buna izin veren bir yenge mevcuttur. Ancak bu ilişki talebinde öne çıkan etken faktör akıllı bir evlat edinme arzusu olup haz almak veya sapkın bir ilişki yaşamak değildir. Bu mesel, Arap toplumunda akla ve dehaya verilen önemle birlikte, böyle özellikler taşıyan çocuklara sahip olmanın ailenin şan ve şerefi için önemini ortaya koymaktadır. Ancak iyi genlerin tamamen babadan geldiği yanılığısı maalesef birçok toplumda olduğu gibi Cahiliye Araplarında da görülmektedir. Zira çocuklar aptal ve güçsüz ise anneden, sağlıklı ve akıllı ise babadan kaynaklanmaktadır.

Ancak bir araştırmaya göre zekâ genleri anneden geçmektedir. Çünkü zekâ geni X kromozomundan gelmekte olup, annede babaya göre iki kat daha fazla bulunmaktadır.

108

Cahiliye Dönemi’nde akla ve şerefe verilen önem maalesef ahlaki değerler için aynı önemi taşımamaktadır. Zira İslam ve gönderilen tüm peygamberler, ne kadar entelektüel ve kültürlü olurlarsa olsunlar, toplumların ahlakını düzeltmek ve gerekli adaleti sağlamak için gönderilmişlerdir. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de nefsi tezkiye¹⁰⁹ etmek kelimeleriyle ifade edilmiş olup, zekâ ve tezkiye (kötü ahlaktan arınma anlamında) aynı kökten gelmektedirler.

Kalem Süresi 4. ayette “*Muhakkak ki sen pek yüce bir ahlâk üzerindesin.*” buyurularak, Peygamber efendimiz (as)’ın güzel ahlakına vurgu yapılarak, bu durum övülmüştür.

110 الصَّيْفَ صَبَّغْتَ اللَّبَنَ - هَذَا وَمَرْقَةُ خَيْرٍ

¹⁰⁸ Charlotte England, “Children Inherit Their Intelligence from Their Mother”, *The Independent* (23 Aralık 2019).

¹⁰⁹ el-Bakara 2/129,151,172,231.

¹¹⁰ Dabbî, *Emsâlu'l- Arab*, 28; Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî el-Câhız, *el-Mehâsin* (Beirut: Mektebetu'l-hilâl, 1423), 13,216; Mufaddal, *el-Fâhir*, 111; Hâşimî, *el-Emsâl*, 104,275; Askerî,

“*Sen sütü yazın kaybettin.*” – “*Bu, (elimdeki az bir süt), (ondaki çok olan süttten) daha iyidir.*”

Atasözlerin Türkçe’de “*Geçti Bor’un pazarı*”, “*Yanmış harmanın öşrü alınmaz.*”, “*Azıcık aşım, kaygısız başım.*”, “*Evdeki ayran, komşudaki yoğurttan iyidir.*” “*Güneşte yanmayan, gölgenin kıymetini bilemez.*” şeklinde birden fazla karşılıkları bulunmaktadır.

Meselin mevridi: Meselin muhatabı Dahtanûs¹¹¹ (ö. 594/1198) bint Lukayt b. Zürâra el-Dârimî olup, eşi Amr b. Amr b. Ades (ö. ?) tarafından söylenmiş bir Cahiliye meselidir.

Rivayete göre, Amr b. Ades, amcasının kızı olan Dahtanûs ile evlenir. Amr, Dahtanûs’a göre oldukça yaşlı bir adamdır. Ancak kavminin en zengin ve en şerefliilerindendir. Dahtanûs, eşinin yaşlı ve kötü ahlaklı yani kibirli¹¹² olması yüzünden ondan nefret eder ve gerek sözleriyle gerekse yatağını terk ederek eşini bezdirmiştir. En sonunda da Amr’ın sabrı kalmayıp, “*Seni boşamamı ister misin?*” sorusuna “*Evet*” diyerek muradına erer.¹¹³ Sonra fakir ancak güzel yüzlü bir genç olan amcasının oğlu Amir b. Ma’bed b. Zürâra ile evlenir. Evliliklerinden yaklaşık bir yıl kadar sonra kıtlık baş gösterir. Ne yerde ot biter ne de hayvanlar süt verir. Dahtanûs, deve sürüsünü eski kocasının yaşadığı yerden geçirirken, kendisine bir elçi gönderip, içmek için biraz süt ister. Elçi gidip, eski eşi Dahtanûs’un ricasını iletince Amr şöyle cevap verir, “*Sen sütü yazın kaybettin.*” Elçinin mesajını alan Dahtanus eliyle eşinin sırtına hafifçe vurarak ‘*Azıcık aşım, kaygısız başım*’ anlamına gelen “هذا ومزقة خير” der.¹¹⁴

Cemheretu’l-emşâl, 1/573,576; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 2/68; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 9/ 202; Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvahhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-ereb* (Kahire: Dâru’l-kutubi ve’l-vesâiku’l-kavmiyye, 1423), 3/13,14; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 15/369.

¹¹¹ Dahtanûs bint Lukayt b. Zürâra, Kisrâ kadımlarına verilen isimlerden olup aslen دختر نوش demek olup, iyi kız anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed’in doğumundan 17 veya 19 yıl önce yaşamış, eski Arap şairlerindendir. Kardeşi Lukayt için yazdığı mersiyeler ile tanınır. Bk. ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, 2/337.

¹¹² Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, (nşr. Ali Şîri) (Dâru’l-fikr, 1424), 11/316.

¹¹³ Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/575,576; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 2/68.

¹¹⁴ Mizgah: Karıştırılmış bir içecektir. Bk. Dabbî, *Emşâlu’l-‘Arab*, 1/28.

Meselin madribi: İlk mesel mevrudinin çerçevesinde kalmış olup, iş işten geçti anlamında, ikinci mesel ise elimizdeki az olanın, başkasından gelen minnetten daha hayırlı olduğu anlamında, kanaat etmeye vurgu yapmak için kullanılmıştır.¹¹⁵

Birinci meselde kullanılan yaz mevsimi *فِي الصَّيْفِ* mefulün *fih* olup, *فِي الصَّيْفِ* anlamına gelmektedir. Ayrıca İbn-i Manzur'un *Lisânu'l-Arab*'ında belirttiği üzere bu meselde kinâyevî vurgular yer almaktadır. Bunlardan ilki hayvanların yazın daha çok süt vermesi ki Dahtanûs bu mevsimde eski eşinden ayrılmıştır. Diğeri ise; eski eşinin *"Sen sütler fazlayken beni terk ettin, şimdi sütün az olduğu mevsimde utanmadan benden süt istiyorsun!"* manasında *"Sen sütü yazın kaybettin."* demek istemektedir.¹¹⁶

Sen sütü yazın kaybettin cümlesindeki kaybettin kelimesinin karşılığına denk gelen *ضَيَّعَتْ* fiilinde kadın sîgası kullanılmıştır. Bu mesel bir erkeğe, iki kişiye ve hatta çokluğa söylense dahi aynı kalıp kullanılmaktadır. Çünkü meselin ilk muhatabı bir kadındır.

Ayrıca meselde Dahtanûs'un zengin olmasına rağmen ilk eşinden kötü ahlaki yüzünden ayrılıp, fakir bir adamla evlenmesi dönemin temel taşı olan maddiyat ve makam kriterlerinden daha önemli değerleri olan kadınların olduğu bir toplumun varlığını ortaya koymaktadır.¹¹⁷

İkinci meselde ise, elindeki az olanın başkasından gelecek olan minnet dolu iyilikten daha hayırlı olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu da Arapların genel olarak onurlu ve gururlu insanlar olmalarından kaynaklanmaktadır.

118 (10) *أَصْبَحَ لَيْلًا*

"Gece (ne uzun) oldu!"

Meselde nefret ve hoşnutsuzluk ifadesi olarak uzun bir gece olduğu ifade edilmektedir.

Şairin de dediği gibi, hüznü ve sıkıntılı geceler için söylenegelmiştir:

¹¹⁵ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2/68.

¹¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 9/202.

¹¹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 11/316.

¹¹⁸ Dabbî, *Emşâlu'l-Arab*, 82; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, I/192-193; Zeyd b. Rufâ'î el-Hâşimî, *el-Emşâl*, (Dimeşk: Dâru's-sadeddîn, 1423/2020), 39.

"فَبَاتَ يَقُولُ أَصْبَحَ لَيْلًا حَتَّى ... تَجَلَّى عَنْ صَرِيمَتِهِ الظَّلام"

"Gecenin karanlığı geçene kadar 'gece (ne uzun) oldu' deyip durdu."¹¹⁹

Meselin mevridi: Şâir İmrü'l-Kays b. Hacer el-Kindî (ö. 545 m.) rivayete göre hiçbir kadının kendisinden hoşlanmadığı ve kendisine tahammül etmediği bir adamdır. Başka bir rivayete göre ise, annesi o küçükken öldüğü için kendisine köpek sütü içirilmiş ve bu sebeple terinin köpek teri gibi koktuğu iddia edilmiştir.¹²⁰

Rivayetlerin hepsinde de İmrü'l-Kays, Tayy kabilesinden bir kadın ile evlenir. Kadın ise daha ilk gecesinde ondan nefret eder ve (hoşlanmadığı adamla geçen) gecelerin uzunluğundan sıkılarak neredeyse her gece şöyle söyler: "Ey gençlerin en hayırlısı! (Kalk!) sabah oldu, sabah oldu!" Sonra eşi kafasını kaldırıp henüz sabah olmadığını görünce: "Hala gecedir." der. Sonra sabah olup, uyandığında karısına dönüp: "Gece niye böyle yaptın? Benden hoşlanmadığını biliyorum. Ama nedir bende hoşlanmadığın şey, söyle bana." der. Karısı önce bir şey olmadığını söylese de arkasından içinden geçenleri söylemeden edemez: "Sen biraz yaşlısın, zor nefes alıyorsun, çabuk yoruluyorsun ve çok terliyorsun. Hatta terlediğinde terin köpek gibi kokuyor."

İmrü'l-Kays bunları duyunca şu sözlerle karşılık verip, karısını boşar: "Sen de sert bacaklı, sivri yüzlü ve asabîsin."¹²¹

Meselin madribi: Meselde bahsi geçen İmrü'l-Kays'ın, rivayetlerdeki künyesinden muallakât şairlerinden meşhur İmrü'l-Kays olduğu kanaatindeyiz.¹²²

Sözü edilen meselde kocasından hoşlanmayan ve bunu her fırsatta ifade eden bir kadın figürü karşımıza çıkmaktadır. Bu da yine bizi, o topluma ait kabul görmüş tabuların dışına çıkararak bir yargıya ulaştırmaktadır. Belki de erkeğin soylu ve asil olması, talep edilen kadına itiraz hakkı tanımayıp, evlendikten sonra hoşnutsuzluğunu ilk gecedan itibaren dile getirip, terkedilmeyi göze alabilen kadınların olduğu görülmektedir. Bu durum, Arap kadınının fiziki güzelliğe veya maddiyata verdiği önemden de kaynaklanabilmektedir. Zira birçok Arap kabilesinde kadınlara

¹¹⁹ Hâşimî, *el-Emsâl*, 39.

¹²⁰ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/192-193.

¹²¹ Dabbî, *Emsâlu'l-Arab*, 82; Hâşimî, *el-Emsâl*, 39.

¹²² Ziriklî, *el-'A'lâm*, 2/11.

seçebilecekleri çok fazla değer bırakılmamıştır. Çünkü gerek bu meselde gerekse daha önce zikrettiğimiz atasözlerde de gördüğümüz gibi erkek istediği anda eşini boşayabilmektedir. Bu da eşinden ayrılmak isteyen kadına, onu boşaması için eşini tahrik ve tahkir yolunu açmıştır kanaatindeyiz.

Bu meselde eşinin kendisini boşamasından korkmayan kadın figürünün iki şeye güvendiğini söylemek mümkündür. İlki ona bakabilecek bir ailesi vardır. Boşanmış olmasını dert etmeyip, evine geri dönmesine izin vermektedirler. İkincisi ise yaşlı da olsa tekrar evlenebilmektedir. Arapların genellikle bekar ve genç kızlarla evlenmeyi istemeleri boşanan kadınların çoğunlukla yaşlı adamlarla evlendiklerini göstermektedir.¹²³ Ancak yer verilen meselde¹²⁴ eşinden boşanan bir kadın, fakir ama genç biriyle evlenmektedir. Bu da fakir gençlerin, soylu bir kadınla ancak dul olduğunda evlenebildiğini göstermektedir.

2.1.2. Zina ve Namus

Bu kategori altında ele alınacak atasözleri, Arap toplumunda zina hakkında daha geniş bir perspektif sunup, namus kavramının toplum içindeki rolüyle ironi oluşturacak niteliktedir.

(11) بِمِثْلِ جَارِيَةٍ فَلْتَرْنَ الزَّانِبَةَ سِرًّا أَوْ عَلَانِيَةً¹²⁵

“Böyle (güzel) bir adam için alenen yahut gizlice zina yapılır.”

Bu meseli “Aşkta her şey mübahtır.” şeklinde anlamlandırmak da mümkündür.

Meselin mevridi: Bu meselin Cârîye (ö. ?) b. Suleyt (Kâ'b) b. el-Haris b. Yermu' b. Hanzala b. Malik hakkındadır. Temim oğullarından Adnanîlere mensup bir savaşçıdır. Dilinin keskinliği sebebiyle kendisine bu anlama gelen Salit veya Suleyt denilmiştir. Arap Savaşlarına katılmıştır.¹²⁶ Arap Savaşları'nın İslam öncesi dönemde gerçekleşmesinden meselin Cahiliye Dönemi'ne ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca meselin mevridinde Ukâz Panayırında geçen zina olayıyla da bu kanaatimiz

¹²³ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/22.

¹²⁴ Bk. 9 numaralı mesel. "الصيف ضيعت اللبن"

¹²⁵ Dabbî, *Emşâlu'l-'Arab*, 1/42; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/60; Ali b. Muhammed es-San'ânî, *el-Burûdu'd-dâfiye*, (nşr. Ahmed ez-Zeyn Ali el-Azîzî, et-Tantâvî), 521; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 15/367.

¹²⁶ Dabbî, *Emşâlu'l-'Arab*, 69; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, (nşr. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî) (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 12/200.

desteklenmektedir. Çünkü İslam'ın gelmesiyle beraber gerçekleşen gazveler ve Kur'an-ı Kerim eğitimine verilen öncelik sebebiyle bu tarz tarihi çarşı ve panayırlar yavaş yavaş önemini yitirmişlerdir.¹²⁷

Anlatıldığına göre Cârîye, çok güzel yüzlü ve uzun boylu bir adamdır. Cahiliye Dönemi'nin en meşhur panayırlarından biri olan Ukkaz Panayırı'na geldiği bir gün, Has'am¹²⁸ kabilesinden bir kız onu görüp, ondan çok hoşlanır ve uzaktan onunla cilveleşir. Böylece birlikte olurlar. Akabinde kadın ona: “*Sen benimle temizlik halimde birlikte oldun. Belki senden bir çocuğum olabilir. Ancak süttten kesildikten sonra çocuk senin sorumluluğunda olur.*” der. Cârîye b. Suleyt bunu kabul ederek ona adını söyler. Üç yıl sonra Ukkaz'a geldiğinde kadını kucağında süttten kesilmiş oğluyula bulur. Kadın, yanında annesi ve teyzesi ile beraber ona doğru ilerlerken, annesine dönerek: “*İşte, Cârîye budur.*” der. Annesi adamın güzelliğinden etkilenerek: “*Böyle (güzel) bir adam için alenen yahut gizlice zina yapılır.*” İlgili meseli zikreder. Çünkü daha önce annenin, yaptığı zinadan dolayı kızını suçlayıp, kızdığı rivayet edilmektedir.

Sonunda kadın oğlunu babasına teslim eder. O da oğluna Ûf el-Asam adını verir. Kavmi içinde saygın bir adam olarak yetişir.¹²⁹

Meselin madribi: Meselde bir annenin, yakışıklı bir kişi ile olduğu için kızının zinasına empatisi dile getirilse de mesel, asil bir kişiye kendisinden daha aşağı seviyedeki bir kişinin hizmet etmesi hakkında söylenegelmiştir.¹³⁰

Ukkaz Çarşısında meydana gelen bu olay bize bu çarşılar hakkında daha çok şey öğrenmemiz gerektiğini hatırlatmaktadır. Sadece ticaret yapılan bir ortam olarak bakıldığında bu durum düşündürse de bu eski panayırları araştırıp, incelediğimizde, ilgili olayın vukû bulması için tüm şartların aslında gayet tabi olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu panayırlar Arapların sadece ticarî değil, bilakis kültürel anlamda birbirleriyle etkileşimde buldukları, fikir ve bilgi alışverişlerini yapabildikleri, kabileleri hakkındaki tüm duyuru ve haberleri ilân edip, diğer kabilelerin haberlerini öğrenebildikleri adeta fizikî bir sosyal medya ortamıdır.¹³¹ Öyle ki Ukkaz ve diğer

¹²⁷ Günümüz Suudi Arabistan hükümetinin bu panayırları yeniden hayata döndürmek ile ilgili birtakım projeleri bulunmaktadır. Bk. Ahmed Zahranî, “Prens Halid el-Faysal Ukâz Panayırının açılışını gerçekleştirip, kazananları ödüllendiriyor.”, *جريدة الرياض*, (10 Ağustos 2016).

¹²⁸ Abha-Taif yolu üzerinde bir kabiledir. Bk. Amr Reda Kehale, *M'u'cem kabâ'ilu'l-'Arab el-kadîme ve'l-cedîde* (Beyrut: Risalet yayınevi, 1415/1994), 1/331.

¹²⁹ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/60; San'ânî, *el-Burûdu'd-dâfiye*, 521; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 17/367.

¹³⁰ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/95.

¹³¹ Ebû Ubeyd el-Herevî, *Cemheretu'n-neseb*, 1/64.

meşhur tüm çarşı ve pazarlar, Arapların haftalarca ikamet edip, kaynaştıkları bir çeşit kamp alanı olmuştur diyebiliriz. Çünkü bazı kaynakların naklettiğine göre; “*Araplar Ukkaz Çarşısında, Şevval ayı boyunca ikamet ederler sonra Mecenne çarşısına intikal edip orada da Zi'l-ka'de ayından yirmi gün ikamet ettikten sonra Hac günlerine kadar da Zi'l-Mecâz çarşısında kalırlardı.*”¹³²

Bu bilgiler ışığında, haftalarca aynı yerde ikamet edip, kaynaşan halklar arasında bu gibi birlikteliklerin olması, özellikle de Cahiliye Dönemi'nde çok da anormal karşılanmamalıdır. Burada dikkat çeken hususun, meselin mevrindinden de anlaşılacağı üzere, kadının bu birliktelikten bir çocuğunun olma ihtimalinin farkında olup, bunu beraber olduğu adama söyleyip ve hatta olması durumunda çocuğu ne zaman ve nasıl kendisine teslim edeceğini beyan etmiş olmasıdır ki bu durum kadınların çok fazla düşünmelerinin evrenselliğine vurgu yapmaktadır.

Bu noktada, Arap erkeklerinin çocuğun velayetini üstlenme konusunda sorumluluktan kaçmadıkları söylenebilmektedir. Ancak bu beraberlik ve ondan dünyaya gelen bir çocuğun olması dahi, bir evlilik zorunluluğunu meydana getirmemektedir. Bu da Arap erkeklerinin bu gibi konularda yadırganmadıklarını ortaya koymaktadır.

Genel olarak atasözünün vurgu yaptığı dış güzellik, Arapların estetik ve dış görünüşe önem verdiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Arap mesel ve şiirlerinde çoğunlukla kadının güzelliği teşbih edilse de bu meselde bir erkeğin güzelliğine vurgu yapılmış, hatta bir annenin bu güzellik karşısında kızının zinasını bir şekilde meşru saymaktadır.

Son olarak meselin kelimelerinde direk güzelliğe vurgu yapılmaması, annesinin hem güzel hem de zengin ve asil bir adam görmüş olması ihtimalini de bizlere düşündürmektedir.

(12) كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ لِي¹³³

“Örtülü her kadın benim teyzem (gibi) dir.”

Meseli daha iyi anlamak için Türkçeye “*Kadınlar dünya ahiret bacımdır.*” şeklinde çevirilebilir.

¹³² Ebû Abdullâh Yâkut b. Abdullâh er-Rûmî el- Hamevî, *M' u' cemu' l-buldân* (Dâr' ul- sâdır, 1415/1994), 4/142.

¹³³ İbn Abdirabbih el-Endulûsî, *Tebâ'iu'n-nisâ* (Kahire: Mektebetu'l-Kur'ân.), 1/244; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/140; Hâşimî, *el-Emşâl*, 1/190; Meydânî, *Mecma' u' l-emşâl*, 2/132.

Sıdâr: Vücudu örten küçük bir elbisedir. ¹³⁴ “Göğüs ve omuzları örten bir kadın giysisidir.”¹³⁵

Meselin mevridi: Bu mesel, Hemmâm b. Merrâ b. Zehil el-Şeybânî¹³⁶ (ö. ?) tarafından söylenmiştir. Hemmâm, annesinin mensup olduğu Benî Esed kabilesini bir mecliste savunup, korur. Kavminden bir kadın, aynı koruyuculuğun Benî Esed kadınları için de geçerli olup olmadığını sorarak kinaye yapar. Bu kinayeden kastı, onlardan bir kızdan hoşlanırsa, ona da aynı gözle bakıp bakmayacağıdır. O da bu kinaye üzerine, her kadın benim için korunup, savunmaya ve saygı duyulmaya değer anlamında yukarıdaki atasözünü söyler.¹³⁷

Meselin madribi: Sözü edilen mesel, kadınlara saygı duyan adamlar için söylenmektedir. Hammam b. Şeybânî'nin tam ölüm tarihi bilinmese de Arap Savaşlarından meşhur Besus Savaşı'nda¹³⁸ öldürülmesinden bu meselin Cahiliye Dönemi'ne ait bir mesel olduğu anlaşılmaktadır.

Meselde annesinin kavmini savunan veya kıskanan bir erkek karşımıza çıkmaktadır. Bu da Arapların annelerine ve onların kabilelerine değer verdiklerini göstermektedir. Hemmâm, kavminin kadınlarının kinâyevî kışkırtmasına rağmen, bu görüşünü değiştirmemiş, bilakis tüm kadınların aynı saygı ve mahremiyeti hak ettiğini meselde vurgulamaktadır.

Ayrıca meselin mevridinde geçen 'sıdâr' kelimesinden, örtü ve tesettürün namuslu kadınlar için yabancı bir tabir olmadığı kanaatindeyiz. Zira meselde 'sıdâr giyen her kadın' benzetmesi, saygın her kadının 'vücudunu kapayacak şekilde giyindiğini ortaya koymaktadır. Kur'ân'daki tesettür ayetinden de ¹³⁹ Cahiliye Dönemi kadınlarının bir çeşit örtü kullandıkları anlaşılmaktadır.

(13) مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبُ صُخْرٍ ¹⁴⁰

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/447.

¹³⁵ Neşvân b. Sa'îd Yemenî, *Şemsu'l-'ulûm*, (nşr. Huseyin b. Abdullâh el-Umerî v. dğr.) (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420/1999), 3696.

¹³⁶ Beni Şeyban'ın atalarından, Cahiliye şairlerindedir. Ataları hakkında haberler yazmış bir yazar olup, Besus savaşında öldürülmüştür. Bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8, 94.

¹³⁷ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2, 140; Bekrî, *Faşlu'l-makâl*, 161; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2, 132.

¹³⁸ Besus: Arap bir kadının ismidir. Kendisi yüzünden başlayan savaşa bu ad verilmiş ve bu savaş tam kırk yıl sürmüştür. Bk. Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-şihâh*, (nşr. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed) (el-Mektebetu'l-asriyye ed-Dâru'n-nemûzeciyye, 1420/1999), 1, 34.

¹³⁹ “Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar.” Bk. en-Nur24/31.

¹⁴⁰ Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab*, 1, 106; Ebû Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, 1/272; Ebû'l-Ferec el-Me'âfi b. Zekeriyâ b. Yahyâ el-Cerîrî en-Nehrevânî, *el-Celîsu's-sâlihu'l-kâfi ve'l-enîsu'n-nâşihu's-sâfi*, (nşr.

“Benim değil, Suhra'nın suçu”

Mesel, “Benim hiçbir suçum yok.” anlamında kullanılmaktadır.

Meselin mevridi: Mesel, Lokman b. Âd'ın¹⁴¹ (ö. ?) eşi ve kızı Suhra (ö. ?) hakkında vârid olmuştur.¹⁴² Bu meselin iki farklı mevridi bulunmaktadır.

İlkinde, Lokman b. Âd, kadına değer vermeyen, neredeyse evlendiği her kadının kendisine ihanetiyle meşhur bir adamdır. Evliliğin bile daha ne anlama geldiğini bilmeyen küçük bir kızla evlenir ve onun için yüksek bir dağın tepesinde ev yapar. Evin içerisinde de zincirle aşağı yukarı oynatabildiği mekanizmalı bir kafes inşa eder. Böylece evdeyken kafesi aşağıda tutar, evden ayrıldığında da yukarı kaldırarak eşini hapseder. Birgün Amâlika'dan¹⁴³ bir genç bu kızı görür ve ona âşık olur. Kavmine gidip ne yapıp edip ikisini bir araya getirmeleri için ısrar eder. Kavmi ise ona planını sorar. O da kavmine tüm kılıçları toplayıp içine kendisini gizleyip sıkıca sarmalarını ve bir yere sefere çıktıkları için bir günlüğüne Lokman b. Âd'ın yanına emanet bırakmak istediklerini söylemelerini ister. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Lokman b. Âd, kavminin lideri konumundadır.

Daha sonra gencin söylediği gibi yaparlar. Kılıçlar Lokman'ın evindeki mahzenin yüksekçe bir yerine konulur. Genç de kılıçlarla beraber sevdiği kadına yakınlaşma fırsatı bulur. Lokman evden çıkar çıkmaz, delikanlı kadına yaklaşır. Kadın da buna itiraz etmez. Beraber olurlar. Ne zaman Lokman'ın eve geldiğini hissetse, onu yine kılıçların arasına saklar. Böylece günler geçer. Gencin kavmi sonunda kılıçları geri almak için geri gelir ve genç de kılıçlarla beraber kavmine döner.

Bir gün Lokman sırtüstü yatarken mahzenin tavanında bir balgam görür. Karısını çağırıp bunu kimin yaptığını sorar. Karısı da kendisinin yaptığını söyler. O da ona bulunduğu yerden yukarı doğru tükürmesini ister. Ancak kadının boyu buna imkân vermez. Böylece Lokman uğradığı oyunu anlayıp: “*Eyvah! Kılıçların oyununa geldim.*” diyerek karısını kucakladığı gibi uçurumdan aşağı fırlatır ve kadın paramparça olur.

Abdulkerîm Sâmî el-Cundî) (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1426/2005), 1/742; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/261; Hâşimî, *el-Emsâl*, 1/131; Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed el-Bağdâdî Serrâc el-Kârî, *Mesâri'u'l-uşşâk* (Beyrut: Dâr'ul-sâdir.), 1/76,77.

¹⁴¹ Himyer-Yemen krallarından uzun yaşamış zalim bir adam. Bk. Zirikî, *el-'A'lâm*, 7/243.

¹⁴² İlgili kaynakta Suhra, Lokman b. Âd'ın kız kardeşi olarak zikredilmiştir. Bk. Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 7/79.

¹⁴³ En eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen yarı efsanevî göçebe Sâmî topluluk. Bk. Sargon Erdem, “Amâlika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 556-558.

Akabinde hışımla dönerken kızı Suhra gelip, neyi olduğunu sorar. Babası da o anki kızgınlıkla, “*Sen de bir kadınsın.*” diyerek kafasına bir kaya ile vurup kızını da öldürür.

Hiç suçu olmadığı halde katledilen bu kızın namına ilgili mesel söylenegelmiştir.¹⁴⁴

Bu mesel hakkında vârid olan bir diğer rivayette ise, Lokman ve kız kardeşinden olma oğlu Lukaym avlanmaya çıkarlar. Lukaym babasından önce avlanıp döner. Kız kardeşi Suhra da kardeşinin getirdiği avdan pişirir ve babası avdan döndüğünde önüne koyar. Oğlunun kendisinin öne geçmesini çekemediği gibi, onun avını pişirip önüne koyan kızını da oracıkta öldürür.¹⁴⁵

Meselin madribi: Bu meselin Himyer krallarından Lokman b. Âd’a nispet edilmesi Cahiliye Dönemi’ne ait olduğunu göstermektedir.

Mesel, suçsuz yere öldürülen bir kız namına söylenmiş, zamanla ise suçsuz olduğunu ifade etmek isteyen kişiler tarafından kullanılagelmiştir.

İlk olarak meselde dikkatimizi çeken nokta, Lokman b. Âd’ın eşini bir kafesin içinde tutmasıdır. Bu örnek, şu ana kadar okuduğumuz atasözlerin içinde ilk defa karşılaştığımız bir husus olmakla beraber, kadının eşi tarafından maruz bırakıldığı adaletsizlik ve haksızlığı gözler önüne sermektedir. Halkın tabiriyle Lokman b. Âd ile evlenen tüm kadınlar kendisine çeşitli şekillerde ihanet etmişlerdir. Bunun, eşlerine karşı uyguladığı aşırı baskı ve zulüm sebebiyle olduğu kanaatindeyiz.

Bu atasözü Cahiliye Dönemi’nde bir lider eşi olmanın her zaman avantajlı olmadığını göstermektedir. Zira Lokman b. Âd uzun yıllar yaşamış ve hayatının bir döneminde Himyer kralı olmuştur. Bu dönem içerisinde de çok sayıda eşi olmuştur. Bu da bize Cahiliye toplumunda çok eşliliğin yaygın olduğunu göstermektedir. Ancak zina ettiği için bu şekilde cezalandırılan bir kadın örneği ile ilk defa karşılaşılmaktadır.

Cahiliye Dönemi’nde her ne kadar zina yaygın olsa da hür kadınların zina yapması ayıp karşılanmaktadır. Nitekim Ebu Sufyân’ın karısı Hint Müslüman olduğunda kendisine biat şartları sayılırken zina etmeyeceksin denildiğinde; “*Hiç hür kadın zina eder mi?*” diye tepki göstermiştir. Hür kadınlarda zina ayıp görülür, fakat cariyelerde ayıplanmazdı.”¹⁴⁶ Ancak kadınların zinası kaynaklarda bir kazanç kapısı

¹⁴⁴ Nehrevânî, *el-Celîsu’s-şâlih*, 1, 742; Serrâc el-Kârî, *Mesâri’u l-‘uşşâk*, 1/76,77.

¹⁴⁵ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu’l-luğa*, (nşr. Remzî Munîr Ba’lebekkî) (Beyrut: Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, 1408/1987), 1/108; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/216.

¹⁴⁶ Ramazan Aksoy, “İslam öncesi toplumlarda ve İslam’da kadının statüsü”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 0/15 (20 Haziran 2021), 9.

olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı ileri gelen müşriklerin, zina yaptırarak kullanmak için kendi cariyeleriyle nikahlandıkları rivayet edilmektedir.¹⁴⁷

Aynı toplumda zina, erkekler için ayıp sayılmaz, hür bir kadını arzuladıklarında onu kaçırıp zorla sahip olabilmekteydiler. Rivayet edildiğine göre el-Haris b. Ebî Şemir el-Gassânî¹⁴⁸ (ö. 8/630), Huveylîd b. Nufeyl b. Amr b. Kilâb'ın¹⁴⁹ (ö. ?) kızını kaçırmış ve tecavüz etmiştir. Ardından Hâris'in huzuruna çıkan Kilâb, onu tehdit eden bir şiir söyleyerek kızını geri almış, ayrıca kendisine yapılan yanlışın bir diyeti olarak üç yüz binek devesi hibe edilmiştir. Bunun sebebi Cahiliye Dönemi'nde dahi olsa, bilhassa hür ve asil kadınlar ile zina edilmesinin bir takım cezası olduğundandır.¹⁵⁰ Bir kral dahi bundan korkmaktadır.

2.1.3. Kınama ve Yerme

Arap atasözlerinin genelinde sıkça karşılaşılan ve alaycı bir üslup olarak ortaya çıkan meselleri altında toplayan bu kategori, kadınlar hakkında da birkaç mesele konu olmaktadır.

151 أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ (14)

“Duğa'dan daha aptal”

Türkçe'de tam bir karşılığı bulunmamakla beraber, “çok aptal” anlamında kullanılmaktadır.

Meselin mevridi: Bu atasözünde Duğa bint Rabia Muğnic (ö. ?) isimli kadın, kendisine atfedilen birçok aptallığı ile ön plana çıkmaktadır.¹⁵²

Asıl adı Maria olup, Duğa lakabı sonradan verilmiştir. Küçük yaşta el-Anber kabilesinden Cundeb b. el-Anber (ö. ?) ile evlenip ve hamile kalır. Doğum anı geldiğinde ise, tuvaletinin geldiğini sanıp, yapmaya durur. Çocuk dünyaya gelip ağladığında ise,

¹⁴⁷ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9/135,136.

¹⁴⁸ Şam dolaylarında Gassan emirlerindedir. Bk. Zirikî, *el-'A'lâm*, 2/155.

¹⁴⁹ Ukâz çarşısında fakirlere yediren, iyilik ehli ve yüksek ahlaklı bir cahiliye atasıdır. Bk. ez-Zirikî, *el-'A'lâm*, 8/45.

¹⁵⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer es-Sâmerrî, *İ'tilâlu'l-kulûb*, (nşr. Hamdî ed-Demirdâş) (Riyad: Nizar Mustafa el-Baz, 1421/2000), 100.

¹⁵¹ Câhiz, *el-Meğâsin*, 129; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, (nşr. Servet Ukkâşe) (el-Hey'etu'l-misriyyetu'l-amme, 1413), 620; Mufaddal, *el-Fâhir*, 29; Beyhakî İbrâhîm b. Muhammed, *el-Meğâsin ve'l-mesâvî*, 251; Ebu'l-Ferec Alî b. el-Huseyn el-Kureşî el-Isbehânî, *el-Eğânî* (Beyrut: Dâru İhyâ' i't-turâsi'l-arabî, 1415/1994), 21,72; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1,389; İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-'Arab*, 208; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/219.

¹⁵² Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/217.

korkar ve hemen oradan ayrılıp, annesine gidip şöyle der: “*Anneciğim, dışkı*¹⁵³ *konusur mu?*” Annesi de çocuğun dünyaya geldiğini anlar, “*Evet*” diye cevap verir. Sonra çocuğun babasını çağırırlar. Zikredilen bu olay el-Anber kabilesi ve akabinde neredeyse diğer tüm kabilelere kadar ulaşır ki, el-Anber kabilesi anıldığında, ‘*Dışkının evlatları*’ anlamına gelen ‘*بَنُو الْجَعْرَاءِ*’ diyerek istihza edilir.

Bir başka rivayette ise, Duğa’nın bebeği uyumayıp sürekli ağlamaktadır. Bebeğin bingıldağının kalp gibi atmakta olduğunu görünce uyumamasının sebebinin bu olduğunu düşünerek, kumasından bir bıçak ister ve bebeğin bingıldağını kesip atar. Bunu gören kuması hayretle ne yaptığını sorar. O da: “*Bebeğimin başından bu irini çıkardım. Artık uyuyacak.*” der.

Onun bu aptallıkları öyle meşhur olmuştur ki, aptal bir kişi için “*Falanca Duğa’dır.*” denilmiştir.¹⁵⁴

Meselin madribi: Meselde geçen karakterlerden Cundeb b. el-Anber’in Cahiliye atalarından olduğu, Sahabe-i Kirâm’dan el-A’ver’in onun torunun oğlu olmasından anlaşılmaktadır.¹⁵⁵

Mesel, aptal olarak ün salmış bir kadın hakkında dile getirilmiş, daha sonraki zamanlarda da aynı maksatla söylenerek günümüze ulaşmıştır. Meselin mevrindinden yola çıktığımızda, aptal olarak adlandırılan Duğa’nın aslında aklî dengesinin yerinde olmadığı ya da saflık derecesinde bilgisiz, eğitimsiz biri olduğu kanaati hasıl olmaktadır. Zira evlenip, dokuz ay karnında bebek taşıyıp, bebeğin ne olduğunu bilmemek aptallık değil, bilakis saflık, deliliktir. Aynı şekilde anlatılan diğer rivayette bebeğinin bingıldağını, onun uyumasına engel olan bir madde sanıp, bıçakla kesip atması da bu kanaatimizi güçlendirmektedir. O yüzden bu sonuç ile birlikte, Cahiliye Dönemi’nde akli dengesi yerinde olmayan bir kızın evlendirilebildiği ve ondaki bu eksikliklerin ise aptallık olarak zikredildiği yargısına ulaşılmaktadır. Öyle ki bazı kaynaklarda kendisine aptal denilen ama aslında aptal olmayıp; deli, cimri veya zalim olan karakterlerin olduğu

¹⁵³ Dışkı anlamında غائط kelimesi ile açıklanmıştır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu’l-’Arab*, 6/141.

¹⁵⁴ Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/219.

¹⁵⁵ İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi’l-’Arab*, 208.

zikredilmektedir.¹⁵⁶ Bu da bize, aslında deli olan bir kadına, aptal muamelesi yapıldığını açıkça göstermektedir.

Bu meselin mevridinden de anlaşılmaktadır ki, lakap takma, kıyaslama ve teşbih Araplar arasında yaygın olup, bu durum atasözlerine de sirayet etmektedir. Zira sadece Cemhertu'l-emsâl'de geçen “أَحْمَقُ مِنْ...” (...den daha aptal) kalıbı ile ifade edilmiş otuzdan fazla mesel bulunmaktadır.¹⁵⁷

Meseli günümüz kadın algısıyla ele aldığımızda, aynı muameleye maruz kalan birçok kadın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Küçük yaşta evlendirilen kız çocuklarından, deli muamelesi görmüş kadınlara kadar aynı örnekler cahil ve bilinçsiz topluluklarda varlığını sürdürmektedir. Bu da cehaletin İslam'dan önceki yıllar olarak algılanmasındaki yanlış gözler önüne sermekte, gerçek cehaletin toplumların doğru din anlayışını benimsememeleriyle alakalı olduğunu göstermektedir. Zira İslam dini, belli bir zaman dilimine değil, Cahiliye adet ve alışkanlıklarının hüküm sürdüğü tüm zaman ve mekanlara gönderilmiştir.

(15) كَالْمَهْوَرَةِ مِنْ مَالِ أَبِيهَا¹⁵⁸

“*Mehri babasının malıyla ödenen gibi*” Kız ile evlenip, üstüne de para alan adam kastedilmektedir.¹⁵⁹

Mesel, bir kişinin kendisini hak etmediği yerde övmesi veya faydası kendisine dokunmuş bir amelini başkasına minnet ettirmesi durumlarında söylenmektedir.¹⁶⁰

Meselin mevridi: Meselde bahsi geçen (mehirlenmiş) kadın kocasından mehrini ister ve kocası da babasının sofrasındaki (pişmiş) deveye işaret edip, ondan almasını söyler. Kadın etten bir parça alır. Adam da bunu fırsat bilip: “*Bu senin (mehrini) dir. Razi oldun.*” der.¹⁶¹

¹⁵⁶ Ebû'l-Kâsım el-Hasan b. Muhammed b. Habîb en-Nisâbü'rî, 'Ukalâu'l-mecânîn, (nşr. Hâdimu's-sunneti'l-mutahhare Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zeğlûl) (Beirut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1405/1984), 24.

¹⁵⁷ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/342.

¹⁵⁸ Ebu Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, 67; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/138; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2/166; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 7/498.

¹⁵⁹ Ebu Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, 1/ 67.

¹⁶⁰ Zemahşerî, *el-Mustakşâ*, 2/ 210.

¹⁶¹ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/138.

Bir başka rivayette bir adam bir başka adama borç olarak para verir. Karşılığında ise alacaklı kişi, borçlu kişinin kızını alır. Kız evlendikten sonra mehrini sorduğunda ise, mehrin babanın malındadır veya mehrini babana ödedim anlamında bu atasözü söylenmektedir.¹⁶²

Sözü edilen mesele benzeyen başka bir rivayet daha bulunmaktadır. O da “kendi halhalı ile mehirlenen” anlamında ¹⁶³إِحْدَى الْمَمْهُورَةَ خَدْمَتَيْهَا meselidir. Bu meselin mevrinde ise kadın kocasından mehrini ister. Kocasını da ayağındaki halhalın birisini çıkarıp kendisine geri verir. O da buna razı olur. Bu atasözü de aptallığa vurgu yapmak için söylenmiştir.¹⁶⁴

Meselin madribi: Mevrinde bir isim zikredilmese de Cahiliye Dönemi’ne ait bir mesel olması mümkündür. Çünkü İslam’dan sonra mehir kadının bizzat kendisine bekaretinin hakkı olarak verilmektedir. Ancak bu meselde ise mehir, kâh babanın borcuna sayılmış, kâh kadının kendine ait bir eşyası ile kadına geri verilmiştir.

Meselde kadınların kendi malını mehri olarak kabul etmesi, aptallık olarak algılanmaktadır. Çünkü uygulanmasa da mehrin kadının hakkı olduğu Cahiliye Dönemi’nde dahi kabul görmektedir. Meseldeki durum bize o dönemde evliliklerde mehrin kesinlikle var olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak meselde kadın borç karşılığı satılan, hakkı yenilen ve mehri konusunda kendisiyle alay edilen bir konumda karşımıza çıkmaktadır ki bu da o günün şartlarında güçsüz kadınların çokça karşılaştıkları bir durumdur. İslam’ın gelmesiyle beraber bu durum değişerek, kadın mehrin verildiği tek merci olmuş, hiç kimse ondan bir hak talep edememiştir. Tabiki günümüz evliliklerinde mehrini hiç alamamış ya da daha sonra mehri elinden alınmış çok sayıda kadın bulunmaktadır. Ancak bazı kadınlar kendi arzu ve iradesiyle mehrini ailesine bağışlamaktadır. O günün şartlarında da bu durumun olabileceği düşünüldüğünde ilgili meselde bahsedilen vermenin bilinçli bir şekilde yapılmış bir lütuf veya cömertlik örneği olup olmadığı da dikkate alınabilir kanaatindeyiz.

¹⁶² Ebu Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, 67; Zebîdî, *Tâcu'l- 'Arûs*, 7/498.

¹⁶³ el-hadme: Hayvanların bileklerine takılan bir bağ olup, kadınların halhalı buna benzediği için bu şekilde zikredilmiştir. Bk. el-Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, 2/166.

¹⁶⁴ Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, 2/166.

“En küçükleri en sinsisi (kötü niyetlisi).”

Meseli, yaşına göre büyüklerinden daha bilmiş ve daha kötü niyetli kişiler için söylenmiş olup, zamanla kötü niyetli kişiler için kullanılmıştır.

Bir diğer rivayette aynı atasözü farklı bir formda “En küçükleri en şerlisi” anlamında zikredilmektedir.¹⁶⁶ "صُعْرَاهُنَّ مُرَّاهُنَّ."

Meselin mevridi: Bu mesele ait, iki farklı rivayet bulunmakta olup bunlardan ilki, Lokman b. Âd’ın hükümdar olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Meseli söyleyen kadının adı zikredilmeyip, kocasının adının Şeciyy olduğu belirtilmektedir.

Bir gece Lokman b. Âd mahalleden geçerken bu kadını evinden gizlice çıkarken görür ve takip eder. Yolda bir adamla buluşan kadın, adamın talebi üzerine bir yere girip, birlikte olurlar. Tüm bunları gören Lokman kadını şöyle derken duyar: “Ben ölü taklidi yapacağım. Sonra beni kabrime koyduklarında sen gelip beni çıkaracaksın. Birlikte çok uzak bir yere gideceğiz. Orada bizi tanıyan kimse olmaz.” der. Ertesi gün kadının planladığı gibi gerçekleşir ve çok uzaklara giderler.

Aradan uzun yıllar geçer. Bir gün kimsenin onu tanıyamayacağını düşünerek eski yaşadığı yere döner. Ancak bir yerde otururken kadının büyük kızı olanı onu görüp, tanır. Ortanca kızı da bunu destekleyince anneleri inkâr ederek, onları tanımadığını iddia eder. Sonra küçük kızları annesine sarılarak bağırır ve “Annemizin bu olduğundan nasıl şüphe duyarsınız.” der. Böylece anne pes ederek “En küçükleri en sinsisi.” anlamında ilgili meseli söyler. Bunun üzerine mahalle sakinleri toplanır ve olay büyük bir hayret içinde Lokman b. Âd’a kadar ulaşır. Kendisi her şeye tanık olduğu için herkese anlatır. Böylece kadın her şeyi itiraf ettikten sonra Lokman b. Âd’dan kadın hakkında hüküm vermesi istenir. O da: “Kadın kendini daha önce nasıl canlı canlı defnettiyse o şekilde defnedin.” diyerek hükmeder. Kadın canlı canlı defnedilir.¹⁶⁷

Mesele ait diğer bir rivayette ise yine bir kadın kendini para karşılığında satmaktadır. Ancak kızlarının kendisini örnek alıp, aynı yoldan gitmelerinden korktuğu için onlara kendilerini korumalarını, asla bir erkeğin onlara yaklaşmasına izin

¹⁶⁵ Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab*, 1/168; Hâşimî, *el-Emsâl*, 1/165; Zemahşerî, *el-Mustakşâ*, 2/141; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/398.

¹⁶⁶ Bk. Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/398.

¹⁶⁷ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/398.

vermemeleri gerektiğini sürekli söylemektedir. Kızlarının en küçük olanı annesine “Annemiz kendi yaptığı şeyi bize yasaklıyor.” diyerek çelişkisini ortaya koyar. Bunun üzerine anne ilgili meseli zikreder: “صُغْرَاهُنَّ مَرَاهُنَّ”¹⁶⁸

Meselin madribi: Meselin mevrinde sebebi bilinmemekle beraber kocasını gizlice aldatan ve ailesinden kurtulmak için çok sıra dışı bir plan yapan bir eş/anne yer almaktadır. Bu noktada meselden birkaç yargı çıkarılabilmektedir.

İlk olarak Cahiliye Dönemi’nde evlilik müessesesi kâim olup, erkekler gibi kadınların da zina ettikleri görülmektedir. Bu meselde kadın zina etmekle kalmayıp ölü taklidi yaparak, yaşadığı yeri ve evlatlarını terk etmeyi göze almaktadır. Bu da bize yaşadığı toplumda boşanma hakkının olmadığını ya da boşanma talep etmesi durumunda, ölü taklidi yapıp, yurdunu terk etmekten daha kötü bir sonuç olacağını göstermektedir. Zira sonunda başına gelen diri diri gömülme bunun bir kanıtıdır kanaatindeyiz.

Diğer rivayeti tahlil edecek olursak, bir annenin fuhuş yaparak geçimini sağlamasından ulaşacağımız yargıların ilki, güçsüz ve yoksul kadınların Arap toplumundaki yeridir. Toplum içindeki değeri, cinsel bir objeden öteye gitmeyen Cahiliye Dönemi’nin yoksul kadını, kendisine bakan bir ailesi olmadığına eklemek kapısı olarak fuhuşu tercih edebilmektedir.

Bir diğer yargı ise, kadının fuhuşu kendi tercihi dışında yapmak zorunda bırakıldığı ihtimalidir. Çünkü bu meselde anne, her ne kadar fuhuş yaparak geçimini sağlasa da kızları için böyle bir hayatı tercih etmek bir yana, onların erkeklere yaklaşmasını dahi yasaklamaktadır.

2.1.4. Aile İlişkileri

Arap toplumunda aile içi hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır. Genelde zengin ve güçlü olan taraf baskın gelmektedir. Bunun etkisi meselerde görülmektedir. Bu kategori altında Arap aile hayatına dair ilginç meseller yer almaktadır.

(17) كُلُّ فَتَاةٍ بِأَبِيهَا مُعْجَبَةٌ¹⁶⁹

“Her kız, babasına hayrandır.”

¹⁶⁸ Dabbî, *Emşâlu'l- Arab*, 117.

¹⁶⁹ Endülüsi, *Tebâ'iu'n-nisâ*, 1/242; Hâşimî, *el-Emşâl*, 1/195; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/142,143; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2/134.

Bu meseli “*Bir kız için babasının yeri çok başkadır.*” şeklinde de anlayabiliriz.

Meselin mevridi: Bu mesel, her ne kadar el-Ağleb el-İclî'nin (ö.21/642)¹⁷⁰ şiirlerinde görülse de aslında el-Ac'fâ bint Alkame el-Sa'dî'ye (ö. ?)¹⁷¹ aittir.

Mehtaplı bir gecede el-Ac'fâ ve üç arkadaşı, yeşil bir bahçe içinde toplanmış, kendi aralarında sohbet etmektedirler. İçlerinden biri: “*Sizce en iyi kadın nasıl olmalıdır?*” diyerek ortaya bir konu atar. Biri: “*Bekar,¹⁷² doğurgan ve sevimli olan kadındır.*” der. Diğeri: “*Varlıklı, namı güzel ve hayâlı olan kadındır.*” der. Bir diğeri: “*İyi dinleyen, cana yakın ve başkalarına faydası dokunan yani iyilikte öncü kadındır.*” der. Sonuncusu ise: “*Kadınların en iyisi ailesini bir arada tutan, onun namını ve şerefini koruyup gözetendir.*” der. Daha sonra ise birbirlerine hangi adamın daha iyi olduğunu sorarlar. İçlerinden biri: “*Şeref sahibi, kanaatkâr, başa kakmayan ve cimri olmayandır.*” der. Diğeri: “*Efendi, güzel ahlak sahibi ve temiz bir soydan gelendir.*” der. Bir diğeri ise: “*Varlıklı, mütevazi ve hemen kızıp, azarlamayandır.*” der. Sonuncusu ise: “*Vefalı, ikram etmeyi seven, eşinin üstüne evlilik yapmayandır.*” der. İçlerinden birisi de: “*Sanki babamı anlattınız.*” der. Bunun üzerine Ac'fâ, ilgili meseli zikreder. “*Her kız babasına hayrandır.*” diye ekler.¹⁷³

Bir başka rivayette bu kısımdan sonra babaları hakkında konuşmaya başlarlar. Biri babasının cömert, misafirlerine hep ikramda bulunan, büyüğünü sayıp küçüğünü seven biri olduğunu, diğeri de babasının çok ikram eden, dağ gibi sağlam, toplum içinde sayılan biri olduğunu, bir diğeri ise babasının doğru sözlü, ağzı sıkı, misafirperver ama ağzının çok küfürlü olduğunu, sonuncusu ise babasının iyilik ehli, cömert, gözü tok, kimseden istemeyen ve çok ahlaklı biri olduğunu söyler. hepsi de oturdukları yerdeki kâhine aralarında geçen konuşmayı anlatıp, görüşünü sorarlar. -Bir rivayete göre bu kâhin Ac'fâ'nın kendisidir.¹⁷⁴ Kâhin olan kadın ise hepsinin görüşünü destekleyip şöyle ekler: “*Kadınların en hayırlısı ailesinin yanında kalandır, öz verili, fedakârdır.*”

¹⁷⁰ el-Bikri, Nevâdir şerhinde onun en uzun yaşamış cahiliye dönemi insanı olduğunu söyler. Ayrıca gazvede müslüman olarak şehit düşmüştür. Bk. Ziriklî, *el-'A'lâm*, 1/335.

¹⁷¹ Ziriklî, *el-'A'lâm*, 4/216.

¹⁷² الخريفة: Bekar, El değmemiş, kabuğu açılmamış inci. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/162.

¹⁷³ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/142,143; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2/134.

¹⁷⁴ Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Ali b. Hamdûn Bahâuddîn el-Bağdâdî İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu'l-ğamdûniyye* (Beyrut: Daru'l-sâdir, 1417/1996), 7/146.

Adamların en hayırlısı ise korkusuz bir savaşçı olup, ailesine ve etrafına karşı çok cömerttir.” der ve yanlarındaki hiçbir kadın onun sözüne muhalefet etmez.¹⁷⁵

Meselin madribi: Cahiliye Dönemi’nde söylenmiş bir atasözü olup, kızların babalarına olan ilgi ve hayranlıklarından bahsedilmektedir. Meselin metni evrensel bir gerçeğe parmak basmakta olup, kızların babalarına olan muhabbet ve hayranlıklarını göstermektedir.

Meselde kadınların toplanıp muhabbet etmesi, Arap toplumunda sosyalleşme ile ilgili bazı ipuçları vermektedir. Kadınlar yanlarında eşleri ya da babaları olmadan bir arada eğlenceli zaman geçirebilmektedirler. Ayrıca her biri görüşlerini özgürce ifade edebilmektedirler.

Meselde bir kadında beklenen özellikler genelde onun doğurgan, vefalı, eşine ve ailesine karşı özverili olması olup, erkeklerde ise cömert ve ailesine karşı yumuşak huylu olması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meselde kadının kocasını kendi ailesinden üstün tutması gibi bir görüş hakimdir. Çünkü Arap kadınları babalarına ve kavminin erkeklerine çok sadıktırlar. Zaten evliliklerin kabile içerisinde yapılmasının bir sebebinin bu olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca kadınlar evlendiklerinde adlarını değiştirmeyip, kabile veya baba adlarıyla anılmaya devam etmektedirler. Bu günümüzde de bazı Arap ülkelerinde geçerliliğini sürdürmektedir.

Meselde Arap toplumunda en çok öne çıkan ve övülen özelliğin cömertlik ve misafirperverlik olduğu görülmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse, Mekke’de İslam’dan önce Kabe’yi ziyarete gelen hacılara yapılan hizmet ve ikramlar, İbrahim (as)’ın bir sünneti olarak görülmektedir.¹⁷⁶ Ziyafet veren kişi büyük bir ateş yakarak tüm hacıların bu ateşi görüp ziyafete katılmasını amaçlamaktadır. Bu ateşe de “ziyafet ateşi” adı verilmektedir.¹⁷⁷

178 (18) **إِنَّكَ مِنْ دَمِّي عَقَبِيكَ**

¹⁷⁵ Mufaddal, *el-Fâhîr*, 253; Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 2/142,143; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 2/134.

¹⁷⁶ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/17.

¹⁷⁷ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9/68.

¹⁷⁸ Dabbî, *Emşâlu’l-‘Arab*, 1/116; Ebû Feyd Mu’erric b. Amr es-Sedûsî, *el-Emşâl* (Beyrut: Dâru’n-nehdâti’l-Arabiyye, 1403/1982), 1/51; Hâşimî, *el-Emşâl*, 1/78; Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/39.

“Çocuk, doğururken kanı topuklarına akanındır.”¹⁷⁹

Atasözü, “Çocuğu kim doğurduysa, çocuk onundur.” anlamına gelmektedir.

Meselin mevridi: Nakledildiğine göre Tufeyl b. Malik b. Kilâb’ın, (ö. ?) Benî Kayn’dan olan eşi isteksizce ona Zeyd ve Akil’i doğurmuş, Tufeyl’in diğer eşi olan Kebşe ise, Akil’e kendi oğlu gibi bakmıştır. Akil Kebşe’yi annesinden daha çok sevmektedir. Buna içten içe kızan annesi ise bir gün oğluna el kaldırmış, Kebşe de Akil’i korumak için “Benim oğlum!” diyerek ona siper olmuştur. Bunun üzerine Akil’in annesi de Kebşe’nin çocuğunun olmadığını bilerek: “Çocuğu kim doğurduysa, annesi odur” veya “Senin doğurduğun çocuk, senindir.” anlamında ona ilgili meseli söylemiştir. Kebşe de bu söze çok gücenip, Âmir b. Tufeyl’i¹⁸⁰ (ö. 11/633) dünyaya getirmiştir.¹⁸¹

Meselin madribi: Cahiliye Dönemi’nde söylenmiş bir mesel daha karşımıza çıkmaktadır. Meselin mevridinde iki kadın arasındaki sürtüşmeye tanıklık edilmektedir. Her ne kadar çok evliliğin bir sınırının olmadığı Cahiliye Dönemi’nde de olsa, kadının fitratı bunu kaldıramamaktadır.

Aynı evde yaşayan iki kadının, meselde birbirlerinin çocuklarına bakıp büyüttükleri görülmektedir. Ancak fitratı gereği bir anne, evladının bir başkasını kendisinden çok sevmesine tahammül etmemektedir. Bu gibi örneklerin insan fitratıyla doğrudan alakalı olmalarından, günümüzde de benzer durumların var olduğu söylenebilir.

Ayrıca meselde doğurganlığın bir maharet sayılıp, doğurmayan kadınların aşağılanması, çocuk doğurmamış kadınların yaşadığı baskı dolu hayatı gözler önüne sermektedir. Bu durum günümüzde birçok toplumlarda varlığını sürdürmektedir.

182 لَنْ تَعْدَمَ الْحَسَنَاءُ دَامًا (19)

“Her güzelin bir kusuru vardır.”

Meselin mevridi: Meseli ilk söyleyen Hubiyy bint Malik b. Amr el-Advâniyye’dir. (ö. ?) Çok güzel bir kızdır. Güzelliğinin nâmı Gassânî hükümdarlarından

¹⁷⁹ Hâşimî, *el-Emsâl*, 1/78.

¹⁸⁰ Âmir b. Tufeyl, yaşlılığında İslam ile müşerref olmuştur. Bk. Zirikî, *el-‘A’lâm*, 3/252.

¹⁸¹ Dabbî, *Emsâlu’l-‘Arab*, 1/116; Hâşimî, *el-Emsâl*, 1/272; Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/39.

¹⁸² Mufaddal, *el-Fâhir*, 156; İbnu’l-Enbârî, *ez-Zâhir*, 2/4; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed en-Nemerî İbn Abdilberr, *Behcetü’l-mecâlis*, 175; Bekrî, *Faşlu’l-makâl*, 44.

birinin kulağına gider ve gelip mehrini babasına vererek kızını nikahına alır. Kızı götürürlerken, annesi hizmetkarlara, kızının terinin çok kötü koktuğunu ve eşinin huzuruna çıkarılmadan önce iyice temizlenmesi gerektiğini söyler. Ancak bu söyleneni yapmaya vakit kalmadan, eşi zifafa girmek için acele eder. Ertesi gün adama nasıl bir gece geçirdiği sorulduğunda, rahatsız olduğu kötü kokusu dışında eşi benzeri olmayan bir gece geçirdiğini söyler. Bunu duyan kız perde ardından: “Her güzelin bir kusuru vardır.” anlamına gelen ilgili meseli söyler.¹⁸³

Meselin madribi: Mesel Türkçe dilinde de oldukça sık kullanılan bir meseldir. Bu mesel itkân ile yapılmış ancak ufak da olsa bir aksilik veya eksiklik olduğu durumlarda da kullanılmıştır.

Bu gibi atasözlerle uluslararası atasözler demek yanlış olmayacaktır. Neredeyse her dilde buna benzer bir mesel bulunmaktadır. Çünkü meselin mesajı evrenseldir; “Güzel olmak, kusursuz olmak anlamına gelmemektedir.”

Meselde güzelliğin önemine vurgu yapılmaktadır. Zira Araplarda fiziki güzelliğin önemi ve toplumun buna ilgisi oldukça güçlü olup, muallakât şairlerinin aşk temalı şiirlerinde bu konu çok detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Dolayısıyla fiziki güzelliğin, ahlak ve erdemın önüne geçtiği toplumlarda, beklentinin fazla olmasından dolayı bu tarz atasözlerin oluşması normal karşılanmaktadır. Günümüzde birçok kadın da bu beklentiden yeterince nasibini almış, toplumun güzellik algısına karşılık vermeye çalışarak, bu algının bekasını sağlamaktadır.

2.1.5. Savaş ve Düşmanlık

Savaş konusu Arapların en aşına oldukları konulardan biri olup, bu konu hakkında çok sayıda mesel rivayeti bulunmaktadır. Ancak genel olarak erkekleri ilgilendiren bir konu olmasından dolayı, bu kategori altında kadın ile ilişkilendirilen savaş temalı çok sayıda mesel bulunmamaktadır.

(20) دَفُّوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشِمٍ¹⁸⁴

“Menşim’in parfümü ile kokulandılar.”

¹⁸³ Mufaddal, *el-Fâhir*, 155,156; İbnu'l-Enbârî, *ez-Zâhir*, 2/4; Bekrî, *Faşlu'l-makâl*, 44.

¹⁸⁴ Mu'erric es-Sedûsî, *el-Emşâl*, 3/49; Hâşimî, *el-Emşâl*, 112; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/444.

Mesel, “Aralarında şiddetli bir savaş başladı.” veya “Ölmek için ant içtiler.” anlamında ve daha sonraki asırlarda ise işlerin kötü bir hale geldiği durumlarda kullanıla gelmiştir.

Meselin mevridi: Bir rivayete göre Menşim parfüm satan bir kadındır. Savaşa girmeye niyet eden bir aile veya kabile, bu kadının parfümü ile ellerini yıkamadan savaşa girmez ve ölene dek savaşıacaklarına dair yemin ederlerdi. Bu kadının parfümü ile savaşa girenler için bu söz söylenirdi. Böylece meşhur bir atasözüne dönüşmüştür.”¹⁸⁵

Zuheyr b. Ebî Sulmâ¹⁸⁶ (ö.13/609) Abes ve Zübyân kabileleri arasındaki bu savaşı zemmetmek ve Arapları barışa ve affetmeye teşvik etmek için yazdığı bir şiirinde bu atasözünden bahsetmiştir:

تَدَارَكْتُمَا عَبَسًا وَذُبْيَانَ بَعْدَمَا تَقَاتُوا وَدَقُّوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشِمٍ

(Ellerini Minşem'in kokusuna daldırıp)

Ölüm yemini edip, birbirlerini yok ettikten sonra”

“Anladınız (yaptığınız telefi) Ey Abes ve Zubyân (kabileleri)

Bir başka rivayette ise bu atasözü, Kureyşlilerin ölümlerini defnetmeden önce çeşitli kokularla süsledikleri veya ölümlerini defnederken kâfûr isimli bir kokuyla birlikte defnetmeleri sebebiyle söylenmiştir. Diğer bir ifadeyle çetin bir savaşa giren kabileler için, ölüme kinaye olarak bu atasözü kullanılagelmiştir.¹⁸⁷

Bu rivayette Menşim'in, Huzâ'ah kabilesine mensup bir hunût¹⁸⁸ satıcısı olduğu söylenmektedir. Ancak hem kendisinin hem de kokularının lanetli olduğuna inanılmaktadır. Çünkü hangi kabileye koku satsa, o kabilenin erkekleri çok büyük bir fitne içine düşmüş ve birbirleri ile savaşa girmişlerdir. Hatta Menşim isminin aslının Arapça 'men şemme' yani “kim koklarsa” manasına geldiği ve böylece atasözünün

¹⁸⁵ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9/162.

¹⁸⁶ Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Mudar kabilesine mensup olup, babasının adı, Rebîa b. Reyâh el-Mazinîdir. Cahiliye dönemi bilge şairlerindendir. İbnu'l-A'râbî onun hakkında: “Zuheyr'in şiirlerine hiçbir şair ulaşamaz” demiştir. Babası, dayısı, kardeşi Selma ve Hansâ ve yine oğulları K'ab ve Becîr büyük şairlerdendir. Şiirleri Kâbe duvarların asılan muallakât şairlerinden birisidir. Bk. Ziriklî, *el-'A'lâm*, 52.

¹⁸⁷ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9/162.

¹⁸⁸ Arapların ölümleri için kullandıkları bir çeşit kokudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 14, 258.

anlamının da “*Kim koklarsa, onların içinde savaş ve ölüm yayılır.*” şeklinde anlaşıldığı kanaati kaynaklarda yer almaktadır.¹⁸⁹

Meselin Madribi: Sözü edilen mesel hiç şüphesiz Cahiliye Dönemi’ne ait bir meseldir. Gerek muallakât şairlerinden olan Zuheyr b. Ebî Sulmâ’nın şiirinde bu mesele atıf yapması gerekse Arap savaşlarından bahsediyor olmasından bu açıkça anlaşılmaktadır. Genel olarak meselin mevridinden, savaş ile ilgili bir mesel olduğu anlaşılrsa da araştırmamızın ele aldığı konunun ‘Arap kadını’ olması hasebiyle, bu konu üzerinde durulacaktır.

Bu meselde Cahiliye Dönemi’nde, kabileler arası koku ve hunût ticareti ile tanınmış bir kadın figürü karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar hakkında Huzâ’ah kabilesinden olması dışında başka bir bilgiye sahibi olmasak da Kureyşli Arapların, kadınların çalışıp para kazanmalarından rahatsızlık duymadıkları kanaatindeyiz.

Ancak Cemheretu’l-emsâl’den yaptığımız son rivayette, kabile erkeklerinin onun kokularını sürmeleri sebebiyle adeta büyülenip, savaşa girmeleri ve birbirlerini zalimce öldürmeleri inancı¹⁹⁰ ile Orta Çağ’dan farksız bir kadın algısı ortaya çıkmaktadır. Sadece bu cehalet bile, İslam’ın bir toplumu ihya etmesi için gönderilmesinde yeterli bir sebeptir. Kadın, aileyi; aile de toplumu meydana getirmektedir. Bu sebeple kadın algısının kökeni ve sebepleri ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olup, din adı altında dayatılan yanıltıcı bilgiler ile günümüz dünyası arasında bocalayan kadına dikkat çekilmiştir.¹⁹¹

(21) مَا يَوْمٌ حَلِيمَةٌ بِسِرِّ¹⁹²

“*Halime’nin zamanını bilmeyen yok.*”

Mesel, herkesçe bilinen veya tanınan şeyler¹⁹³ ve herkesin tanıdığı, şan şeref sahibi kimseler için de söylenmektedir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Askerî, *Cemheretu’l-emsâl*, 1/444,445.

¹⁹⁰ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 9, 162.

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (Otto Yayınları, 2023).

¹⁹² Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 2/233; Isbehânî, *el-Egânî*, 4/374; Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/272; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu’l-ğamdüniyye*, 7/383.

¹⁹³ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 2/233.

¹⁹⁴ Isbehânî, *el-Egânî*, 4/374.

Meselin mevridi: Meselin ilk söyleyeni bilinmemekle beraber, meseldeki Halime'nin zamanından kasıt, meşhur Arap savaşlarından birine işaret etmektedir. Bu savaş, Hîre kralı Munzir b. Mâ'us-Semâ el-Ekber¹⁹⁵ (ö. 564 m.) ile, Gassânî kralı Hâris b. Cebele el- Ekber¹⁹⁶ (ö. 570 m.) arasında gerçekleşmiştir.

Munzir' in ordusunda Gassânili bir casusu olan Hâris, ondan bilgi alarak bu savaşı kazanamayacağını anlar ve bir plan yapar. En cesur askerlerinden yüz kişiyi tek tek seçer ve kızı Halime'den hepsinin giysisine sırayla koku sürmesini ister. Daha sonra da onları Munzir' e gönderip şöyle demelerini emreder:

"أَتَيْنَاكَ مِنْ عِنْدِ صَاحِبِنَا وَهُوَ يَدِينُ لَكَ وَيُعْطِيكَ حَاجَتَكَ."

*"Sana efendimizden haber getirdik. O sana boyun eğiyor ve ne istersen vermeye hazır."*¹⁹⁷

Munzir' e gelen bu haberden sonra, askerler savaşın bittiğine dair birbirlerini müjdelerken, bir gaflet anında Munzir' i yakalayıp öldürürler.¹⁹⁸

Başka bir rivayette Haris' in emriyle kızı Halime büyük bir kap alıp, içine koku karışımını koyar ve Munzir' e gönderilen askerlerin giysilerine tek tek sürer. Bir rivayette ise onların yanına giderek sırayla her birini kokulandırır. Bu esnada askerlerden Lebîd b. Amr kendisine koku sürerken onu yakalayıp, öper. Halime de onu tokatlayıp, ağlayarak olayı babasına anlatır. Ancak babası ona şöyle karşılık verir:

"قَدَّمْنَاهُ لِلْقَتْلِ فَإِنْ يُفْتَلِّ فَقَدْ كَفَيْتِ أَمْرَهُ وَإِنْ يَسْلَمَ - وَهُوَ أَحَبُّهُمَا إِلَيَّ - زَوْجَتُكَ إِيَّاهُ، فَهُوَ كُفُوٌ لَكَ كَرِيمٌ"

*"Biz onu savaşması için getirdik. Eğer öldürülürse, istediğin olur. Şayet yaşarsa da seni onunla evlendiririm. Çünkü o benim için değerli biri ve sana da denk."*¹⁹⁹

Meselin madribi: Sözü edilen bu mesel, herkes tarafından bilinen, saklanamayacak kadar yaygın olan durumlar için kullanılmış olup, Cahiliye Dönemi Gassânî hükümdarı ve kızını konu almaktadır. Meselde Hâris'in kızı Prenses Halime,

¹⁹⁵ Ziriklî, *el- 'A 'lâm*, 7/292.

¹⁹⁶ Ziriklî, *el- 'A 'lâm*, 2/153.

¹⁹⁷ Meydânî, *Mecma 'u'l-emşâl*, 2/272.

¹⁹⁸ Askerî, *Cemheretu 'l-emşâl*, 2/233; Meydânî, *Mecma 'u'l-emşâl*, 2/272.

¹⁹⁹ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretu 'l-ğamdûniyye*, 7/383.

babasıyla savaş alanında bulunmaktadır. Bu durum, Cahiliye Dönemi'nde kadınların savaşa katıldıklarına delalet etmektedir.

Meselin mevridinde Halime tarafından kraliyet askerlerine koku sürüldüğü görülmektedir. Cahiliye Araplarının, savaştıkları sürece intikamlarını alana dek koku sürmeyeceklerine ve daha birçok mubah olan şeyi yapmayacaklarına dair yemin ettikleri bilinmektedir. Zira “*ya intikam ya ölüm*” diyerek savaş meydanına çıkan askerler, koku sürme eylemiyle adeta intikamlarını alacaklarına dair kendilerini motive etmektedirler.²⁰⁰ Bunun bir prenses tarafından yapılması ise, kanaatimizce askerleri teşvik etmek için bir çeşit ritüele döndürülmüş olduğudur.

Son olarak meselde Halime askerlerden biri tarafından kucaklanıp, öpülmektedir. Bu durum belki başka bir ortamda ölümle sonuçlanabilirken, burada Kralın durumu hoş karşılaması dikkat çekmektedir. Bunu yapan kişinin kralın en iyi askerlerinden biri olması ve alınacak olan intikama gölge getirilmemesi bakımından yapılan eylemin göz ardı edildiği kanaatindeyiz. Bu da yine kadınların kraliyet ailesinde dahi olsa tacize maruz kaldığının bir kanıtı niteliğindedir.

Meselde dikkat çeken bir diğer husus Araplarda koku kültürüdür. Zira Araplarda koku yapımı çok eski tarihlere dayanmakta olup, kendi kokularını hep kendileri ürete gelmişlerdir. Bu kokuların çok fazla ismi olup, ıtır, tîyb, kâfur ve hunût bunlardan sadece birkaçıdır.²⁰¹

2.1.6. Hikmet

Hikmet temalı meseller, apayrı bir çalışma olma potansiyelini taşımakta olup, bu kategori altında sadece kadını ele alan hikmet temalı meseller değerlendirilmektedir.

(22) *وَإِذَا شَنَّ طَبَقَةَ*²⁰²

“*Şen, Tabaka 'ya uydu.*”

Bu meselin Türkçe 'de “*Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş.*” Şeklinde tam bir karşılığı bulunmaktadır.

²⁰⁰ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/217.

²⁰¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/76,86; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 14/258.

²⁰² Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/336-337; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2/359; Affî, *el-Mer'etu'l-Arabiyye*, 1/51.

Meselin mevridi: Bu mesel, Şen b. Afsâ b. Cedîle b. Esed b. Rabia b. Nezzâr (ö. ?) ve eşi Tabaka hakkında söylenmiştir.

“Şen; Şen b. Afsa olup, Tabaka ise; İyâd bölgesinde bir yerleşim yeridir.”²⁰³

“Ebu Ubeyd: “Şen ve Tabaka iki Arap kabilesidir. (Yerleşim yeri)” Yine Ebu Ubeyd’in el-Esma’î’den duyduğuna göre: “Şen, kurumuş hayvan derisine denir ki, tabak yani (yemek ya da su) kabı(nı) örtmek için kullanılır.”²⁰⁴

İlgili rivayet ile, aynı meselin günümüze “Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş.” şekliyle nasıl ulaştığı anlaşılmaktadır.

Şarkî b. el-Kudâmâ Şen hakkında: “Şen, Arap dâhilerinden bir adamdı.” diyerek, Şen’in şöyle dediğini nakletmiştir. “Vallahi ben kendim gibi bir eş bulup evlenene kadar gezip dolaşacağım.”

Rivayet olunduğuna göre, Şen bir gün yolda bir adam ile karşılaşır ve onun ile aynı yere doğru gittiklerini öğrenince, beraber yola devam ederler. Yolda Şen, adama: “Sen mi beni taşırsın, ben mi seni taşıyayım?” der. İkisi de binek üstünde gittikleri için adam bu sorunun anlamsız olduğunu düşünür ve susar. Sonra yolda hasat edilmiş bir tarla görürler ve Şen: “Sence bu hasat yenmiş midir, yenmemiş midir?” der. Adam yine hayret içinde kalakalır. Çünkü hasat edilmiş bir tarlanın yenmiş olduğu malumdur. Yine yolları üzerinde bir cenaze topluluğu ile karşılaşırlar. Şen yine: “Sence mu naaşın sahibi ölü müdür, diri midir?” diye sorar. Adam soruların anlamsızlığı karşısında susar. Ancak bir başka rivayette artık bu yol arkadaşı için bardağı taşıran son nokta olur ve ona: “Nasıl bir naaş diri olabilir ki? Sen diri birisinin kabre götürüldüğünü hiç gördün mü?” diyerek hayretini dile getirir. İstedikleri yere ulaştıklarında adam, Şen’i evlerinde ağrlamak için davet eder. Evine ulaşan adam, yolda başına gelenleri anlamsız bularak kızı Tabaka’ya anlatır. Kızı onu aydınlatarak: “Adamın sana sorduğu soruların hepsinin de başka yorumları var babacığım.” der. “Sen mi beni taşırsın, ben mi seni taşıyayım derken, sen mi konuşursun yoksa ben mi konuşayım demek istemiştir ki, yol meşakkatiniz hafiflesin. Yine, hasat edilmiş tarlanın yenilip yenilmediğini sorarken, sahibinin tarlasını hasattan önce satıp satmadığını kastetmiştir. Cenazedeki naaşın ölü mü yoksa

²⁰³ Hâşimî, *el-Emsâl*, 1/262.

²⁰⁴ Ezherî, *Tehzibu’l-luğa*, 9/29,30.

diri mi olduğu hakkındaki sorusunda ise, ölünün ardında onu hatırlatacak bir ameli, eseri kalmış mıdır demek istemiştir.” der.

Adam kızının bu ince zekasına hayran kalıp, duydukları hakkında Şen'i bilgilendirir. Şen de bunları nasıl anladığını sorduğunda ise, kızı Tabaka'nın söylediğini ifade eder. Bunun üzerine Şen ve Tabaka evlenirler. Şen, eşi Tabaka'yı ehline götürür. Ailesi de Tabaka'nın ince zekâsı ve eşi ile mükemmel uyumu üzerine bu meseli söylerler. “*وَافَقَ شَنْ طَبَقَةَ*” “*Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş.*”²⁰⁵

Meselin madribi: Bahsi geçen meselin Cahiliye Dönemi'ne ait bir mesel olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü meselin ana karakterlerinin yaşadığı tarih ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Meselin madribi, mevridi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. İki kişinin birbiri ile olan ince uyumuna dikkat çekmek anlamında ortaya çıkmış, yine iki şeyin uyum içinde olup, benzer özellikleri taşıdıklarını veya birbirlerini çok iyi tamamladıklarını ifade etmek için kullanılagelen uluslararası bir meseldir.

Meselde ön plana çıkan ilk faktör, Şen denilen karakterin, fiziksel özelliklerin ötesinde kendi bilgi ve anlayışına uygun bulduğu bir kızla evlenmek arzusudur. Bu da Arap toplumunda kadını farklı bir yere oturtan güzel bir meseldir. Çünkü genelde evlilik konusundaki atasözlerde kadın, ya sadece cinsel bir obje veya soyun devamı için gerekli bir araç olarak görülmektedir. Ancak bu meselde kadının ince zekâsı ve derin algısına vurgu yapılmaktadır. Böyle bir kadının, bilge Şen tarafından aranan, arzulanan bir kadın figürü olması, toplumun ilmî ve kültürel çeşitliliklerine kapı aralamaktadır. Diğer bir ifadeyle sözü geçen meselden, eski Arap toplumunda kadının akıllı ve bilge olmasını arzulayan erkekler olduğu yargısını çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Ayrıca Arap Edebiyat kültüründe çok sık karşımıza çıkan, az sözle çok mana ifade etmek anlamında hikmet²⁰⁶ sanatı bu dönemin bir kadını ile karşımıza çıkmaktadır.

²⁰⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/336,337; Afifi, *el-Mer'etu'l-'Arabiyye*, 2/50,51.

²⁰⁶ En derin ilim ile, her şeyi en iyi şekilde anlamaktır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/140,141,142.

2.1.7. Ahlak ve Erdem

Bu kategori altında yer alan bir mesel olup, kadından beklenen ahlak ve erdem algısını ortaya koymaktadır.

207 تَجْوَعُ الْحُرَّةُ وَلَا تَأْكُلُ بِتَدْيِيهَا (23)

“Hür (asil) kadın aç kalsa da kendi sütünü satmaz.”

Mesele, “Bir kişi her ne kadar zor durumda olsa da menfaati için bile olsa şerefli olmayan yollara başvurmaz.” anlamı verilebilir.

Meselin mevridi: Mesel Haris b. Süleyl el-Esedî’ye (ö. ?) aittir. Yaşı oldukça büyük olan Haris, bir gün yakın arkadaşı Alkame b. Hasfa el-Tâî’yi (ö. ?) ziyaret eder. Ziyareti esnasında Alkame’nin güzeller güzeli kızı Zebbâ’yı görür ve çok beğenir. Arkadaşına kızıyla evlenmek istediğini şu şekilde ifade eder: “Kızını istemeye geldim, nasipse isteyene verilir, istenen ise memnun edilir.” Alkame de şöyle karşılık verir: “Sen çok cömert bir eş adayısın (denksin). Seninle her türlü alışveriş yapılır.” Ondan beklemesini isteyerek kızının annesine gidip şöyle der: “Hiç şüphesiz Haris b. Süleyl kavminin her bakımdan önde gelenlerindedir. O kızımız Zebbâ’yı bizden istemiştir ve almadan da gitmeyecektir.” Eşi de kızı Zebbâ’ya gider ve şöyle sorar: “Hangi adamı tercih edersin? Kavminin efendisi olan yaşlı birini mi yoksa yüzü güzel bir delikanlıyı mı?” Kızı, “Tabi ki de yüzü güzel bir delikanlıyı” diyerek cevap verir. Annesi onu ikna etmek için: “Ancak delikanlı eş sana âr getirir (senin üstüne evlenir) olgun eş ise seni kraliçeler gibi yaşatır.” der. Kızı genç bir eş adayında ısrar ettikçe anne de onu ikna etmek için: “Genç seni kıskanır ve seni üzer.” şeklinde cevap verir. Kızı da ısrarla: “Yaşlı bir eş benim gençliğimin hakkını veremez.” diyerek itiraz eder. Ancak sonunda annenin ikna çabaları bir sonuç verir ve kız evliliğe razı olur. Böylece Haris, 150 deve, bir hizmetçi ve bin dirhem karşılığında kız ile evlenir. Düğün gecesinden sonra onu da alır, kabilesine götürür. Günlerden bir gün genç kız Haris ile birlikte evinin avlusunda dinlenirken, Esed kabilesinin gençlerini güreşip, eğlenirlerken görür ve derin bir ah çekip ağlamaya başlar. Ağlamasının sebebini sorduğunda ise: “Ben ne yapayım bunamış, güçten kesilmiş yaşlı adamları!” diye cevap verir. Bunu duyan Haris ise eşinin

²⁰⁷ Câhız, *el-Meḥâsin*, 218; Ebu Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, 196,197; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe, *Uyûnu’l-ahbâr* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye), 4/48-49; Mufaddal, *el-Fâhîr*, 109,110; Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/261,262,263; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/122; Nuveyrî, *Nihâyetu’l-ereb*, 3/21.

bu davranışını kınayarak, “*Allah seni kahretsin!*” -Metindeki tam karşılığı ‘Annen seni kaybetsin’- diye kızgınlığını dile getirerek, bahsi geçen meseli şu manada söyler: “*Asil bir kadın, her ne kadar arzusu bir genç ile evlenmek olsa da eşine böyle bir hakarete bulunmaz.*” O’na ailesinin evine dönmesini söyleyip, kendisiyle artık bir işinin kalmadığını söyler. Bu durum o zamanki toplumda boşanmak olarak sayılmaktadır.²⁰⁸

Meselin madribi: Arap toplumlarında, hür ve soylu kadınların muhtaç kalsalar dahi kendi evlatlarından başkasını emzirmedikleri ve böyle yapanların hoş karşılanmadığı rivayet edilmektedir.²⁰⁹ Zamanla bu mesel, kadınların namus ve şerefine atfedilerek kullanılagelmiştir.

Sözü edilen meselde eşi yaşlı olduğu için, genç delikanlıları görünce kendisini tutamayıp, iç çekip ağlayan genç bir kızın açık sözlülüğü, eşi tarafından kınanıp, bu davranışının onurlu bir tutum olmadığı, ilgili mesel ile belirtilmektedir.

Bazı kaynaklarda ise bu mesel, bir şeyi hakkı olmayan yere koyan,²¹⁰ kötü ve saygın olmayan yollardan para kazanmayı tercih eden ya da bu yola başvuran kişileri kınamak maksadıyla kullanılmaktadır.²¹¹

Meselin mevridini incelediğimizde, genç bir kızın yaşlı bir adamla mal (mehir) ve makam sebebiyle evlendirildiğini, hatta kızın isteksizliğine rağmen annenin onu ikna çabası, eski Arap toplumunda evlilik kriterlerini göz önüne sermektedir. Buna göre Araplar yaşları kaç olursa olsunlar, genç ve bekar kızlarla evlenmeyi tercih etmektedirler.

Mesel, Arap aile yapısına bazı konularda ışık tutmaktadır. Daha önceki atasözlerin mevridlerinde kızın atasından istendiğine temas edilmişti. Bu meselde şahit olduğumuz yeni bir konu ise babanın kararını eşine bildirip, kızını ikna etmesini istemesidir. Bu da kadınlara eş adaylarını seçme hakkı tanındığını göstermektedir.

Meselde vurgulanan erdeme gelince, eşlerin birbirlerine sadık olmaları istenmekte olup, kadınlardan bu konuda tam teslimiyet beklenmektedir.

²⁰⁸ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/261,262,263.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/9; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 3/21.

²¹⁰ İbn Abdirabbih, *Tebâ'iu'n-nisâ*, 246.

²¹¹ Ebu Ubeyd el-Herevî, *el-Emsâl*, 196,197.

2.1.8. Takdir ve Övgü

Arap meselleri arasında kadının övüldüğü birçok mesel bulunmaktadır. Bu övgülerin çoğu ya kadının güzelliği, ya sadakatı ya da doğurganlığı hakkındadır. Ancak çoğunun bir mevridi bulunmayıp, konu ile ilgili yeni bir argüman getirme noktasında çok katkısı yoktur.

(24) أَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ²¹²

“Yemame’li Zerkâ’dan²¹³ daha keskin gözlü”

Atasözü, ‘keskin gözlü’ anlamında gözleri çok iyi gören kişiler için söylenmektedir.

Meselin mevridi: Atasözünde görme yetisi çok iyi olan bir kadından bahsedilmektedir. Onun sütün içindeki beyaz kılı ve üç günlük mesafeden gelmekte olan atlıyı çok iyi görebildiği rivayet edilmektedir.²¹⁴

Câhız’dan nakledilen bir rivayete göre bu kız Lokman b. Âd’ın²¹⁵ kızı olup, adı Anez’dır.

Anez, mavi gözlü olduğu için kendisine (dişi mavi renk anlamına gelen) Zerkâ adı verilmiştir. Bazı rivayetlerde adı Zebbâ Zerkâ olarak da geçmiştir. El-Yemâme ise Anez’in adı olup, şöhretinden dolayı yaşadığı yer zamanla Yemâme olarak anılmıştır.

Himyer prenseslerinden olan Yemâme, rivayetlerde bahsedildiği gibi keskin gözlü bir kadın olup, kavmiyle savaşmaya gelen orduları çok uzaktan görüp, onlara haber vermektedir.

Meselin mevridinde Cedîs²¹⁶ kabilesinin, Tasm²¹⁷ kabilesini tuzağa düşürüp Yemâme Meliki Amlûk²¹⁸ (ö. ?) dahil olmak üzere hepsini öldürdüklerinden

²¹² Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/241; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/114; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/648; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, 13/191; Endulûsî, *el-İkdu’l-ferîd*, 8/3/10; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 1/319.

²¹³ Yemâme’ye mensup Beni Cedîs kabilesinden gözleri çok iyi gören bir kadındır. Bk. ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, 44.

²¹⁴ Endulûsî, *el-İkdu’l-ferîd*, 8/3,10.

²¹⁵ Himyer krallarından olan Lokman b. Âd ile ilgili çok yaşadığına dair rivayetler vardır. Bk. Ziriklî, *el-A’lâm*, 7/ 243.

²¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Önkal, “Cedîs (Benî Cedîs)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/213-214.

²¹⁷ Cedîs ve Tasm kabileleri Lâvez b. İrem b. Sam b. Nuh’un evlatlarındandır. Bk. İbn Kuteybe *el-Ma’ârif*, 1/27.

²¹⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu’r-rusuli ve’l-mulûki* (Beyrut: Dâru’t-turâs, 1387/1967), 1/629.

bahsedilmektedir. Bunun üzerine Tasm kabilesinden geriye kalan birkaç kişinin Cedîs'ten intikam almak sebebiyle, şehrin ganimetlerini teklif ederek Yemen-Himyer Melîki Hassan b. Tubba'dan²¹⁹ (ö. ?) yardım istediği rivayet edilmektedir.

Ancak Hasan b. Tubba'nın bu olaya müdahil olma sebebi nakledilmemektedir. Kanaatimizce bunun sebebi ya bir kralı öldürmenin cezasını vermek, ya da Yemâme şehrine sahip olmaktır. Çünkü Yemâme bolluk ve bereketiyle ünlü topraklara sahiptir.²²⁰

Nakledildiğine göre Cezîme el- Ebraş Cedîs kabilesinden bir kadına öfkelenerek, onlardan evlenecek olan her kızın, düğün gecesinden bir gün önce kendisiyle beraber olması şartını koymuştur. Yıllarca bu zulüm devam etmiştir. Bu zulme katlanamayan Cedîs kabilesi tuzak kurarak hem Tasm kabilesini hem de Himyer kralını katletmişlerdir.²²¹

Meselin mevriline dönersek, Hassan b. Tubba ve askerleri, Zerkâ el-Yemâme'nin keskin gözlerinden haberdar oldukları için, Cedîs kabilesine üç günlük mesafe kaldığında ağaç dalları ile kamuflaj tekniğini kullanmışlardır. Ancak hareket eden bir şeyler gören Yemâme el-Zerkâ, kavmine ne gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

"أَفْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ دَبَّ الشَّجَرُ ... أَوْ حَمِيرٌ قَدْ أَخَذَتْ شَيْئًا تَجْرُ"²²²

"Allah'a yemin olsun ki, ağaç hareket etti. Yahut bir katır, bir şeyleri çekiyor."

Ancak bu daha önce duyulmamış bir teknik olduğundan ona kimse inanmamıştır. Böylece Cedîs kabilesi Hassan b. Tubba' tarafından bozguna uğratılmış, yok edilmiştir. Kardeş kökenli olan Cedîs ve Tasm kabileleri bu şekilde birbirlerini yok etmişlerdir.

Savaşın sonunda Zerkâ'nın gözleri Hasan b. Tubba' tarafından yarılmış,²²³ gözlerinin köklerinde sürme izleri görülmüştür.

Zerkâ'nın Araplarda ilk sürmeyi kullanan kişi olduğu sanılmaktadır.²²⁴

²¹⁹ Yemen-Himyer krallarından olup, 78 sene hüküm sürmüştür. Bk. Zirikî, *el-'A'lâm*, 2/83.

²²⁰ Taberî, *et-Târîh*, 1/629.

²²¹ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 632.

²²² Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1, 241; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/114.

²²³ Ebû'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (nşr. Umar Abdusselâm Tedmûri) (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1417/1996), 1/323.

²²⁴ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 1/241; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/114; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 1/319.

Zerkâ'nın öldürülmesi ile ilgili diğer bir rivayet ise, şehrin kapısında çarمیha gerildiğidir.²²⁵

Meselin madribi: Meselin Eski Himyer kralının kızlarından biri olan Zerkâ el-Yemâme hakkında olmasından dolayı Cahiliye Dönemi'ne aittir diyebiliriz. Çünkü Himyerîler, M.Ö. 115 ve M.S. 525 yılları arasında Yemen'de hüküm süren Arap hânedanıdır.²²⁶

Bu mesel bize İslam'dan birkaç yüzyıl önce Arap kadının toplumundaki yeri ile ilgili birçok fikir vermektedir. Öncelikle kadınların da bazı özellikleriyle övölüp, takdir edildiklerini görüyoruz. Genel olarak kadınların övüldüğü atasözleri incelediğimizde daha çok doğurgan ve vefalı olmalarıyla zikredilen kadın, bu meselde kahramanlık ve fiziki bir özelliğı ile öne çıkmaktadır.

Meselde yaşadığı yere adı verilen bir kadın karşımıza çıkmaktadır. Bu da kanaatimizce halkı için öldürülen bir kahramana dönüştüğü içindir. Ama bir prensesin sosyal statüsünün sıradan bir kadına göre kat kat fazla olduğu zaten bilinmektedir.

Bir rivayette Zerkâ'nın bir başka Himyer kralı olan el-Ebraş'ı öldürdüğü rivayet edilir. Bu da Arap Hanedanlarında kadının gücünü ve otoritesini gösterir. Ancak her kadın aynı güç ve iradeye sahip olamamıştır.

Meselin mevrinde bir kralın, tebaasındaki halkı cezalandırmak bahanesiyle, kadınları düğün gecelerinde gasp ettiğı görülmektedir. Bir kadının evlenmeden önceki gecesini zorla bir başkasıyla geçirmesi, o toplumda kadının yaşadığı zulmü ortaya koymaktadır. Yaklaşık iki bin yıl önce yaşanan bu zulüm, günümüzde kadın ticareti veya cinsel istismar ile varlığını sürdürmektedir. Zayıf ve güçsüz olan tarafın ezilip, temel insani haklarından mahrum bırakılması maalesef gerçek vahye muhatap olamamış toplumlarda var olabilmektedir. Araplar ise Cahiliyet Döneminin bu anlamda hakkını veren yegâne topluluklardan biridir.

Meselin mevrinde Hasan b. Tubba'nın Cedîs kabilesini kadın çocuk demeden topluca yok etmesinden, Arap krallarının ve kavimlerinin savaşta ne kadar zalim olduklarını mülâhaza edilmektedir. Özellikle bir kadının vahşi bir şekilde gözlerinin

²²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/648.

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Algül, "Himyerîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/62-63.

oyulması, kadına özel bir acıma duygusunun da olmadığını ortaya koymaktadır. Bilhassa meselde iki akraba kabilenin birbirlerini yıllar içinde yok etmeleri bu durumu açık bir şekilde ortaya sermektedir. Zira savaşlarda kadın, çocuk ve doğaya merhamet İslam'ın gelmesiyle birlikte kendini göstermektedir.²²⁷

2.2. İlk Dönem İslam Atasözleri

Bu bölümde ele alınan atasözleri, hicrî ilk dört yüzyılı temel almaktadır. Ancak, gerçekleştirdiğimiz tüm okuma ve araştırmalara rağmen, İslam Dönemi'nin bu zaman diliminde ortaya çıkmış çok fazla atasözüne rastlanamamıştır. Bu durumun başlıca sebebinin, İslam'ın gelmesiyle birlikte Allah'ın kelamı olan Kuran-ı Kerim'in nazil olmaya başlanması ve Müslümanların birbirleriyle konuşurken Allah'ın ayetlerinden örnekler vermelerindendir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in (a.s.) fiilen karşılarında olması da Müslümanların günlük hayatlarına büyük ölçüde yön vermiş, bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye'nin rehberliğinde, atasözlerinin kullanımı azalmıştır. İslam Dönemi'ne ait olduğuna dair veriler elde ettiğimiz meseller aşağıda zikredilmektedir.

(1) التِّسَاءُ حَمٌّ عَلَى وَضْمٍ إِلَّا مَا ذَبَّ عَنْهُ²²⁸

“Kadınlar, tahta üstündeki (sahibi belli olan) et gibidirler. (Etin)Atılan kısımları hariç. (Onlar değersizdir.)”

Mesele, “Kadınlar yalnız bırakılmaya gelmez.” veya “Kadınlar iffetleri gereği çok hassastırlar.” şeklinde anlam verilebilmektedir.

Meselin mevridi: Bir mecliste Hz. Ömer erkeklere yalnız olan kadınlarla aynı yerde baş başa kalmamaları²²⁹ konusunda bazı tavsiyeler vermektedir: “Ne oluyor da bazı adamlar, eşleri uzakta olan kadınlarla²³⁰ hala konuşup muhabbet ediyorlar. Onlardan uzaklaşmanız gerek. Onlar iffetliler. (İffetleri hassastır anlamında söylendiği kanaatindeyiz). (Çünkü) Kadınlar, et tahtası²³¹ üstündeki (sahibi belli olan) et gibidirler.

²²⁷ el-Bakara 2/190.

²²⁸ Hâşimî, *el-Emsâl*, 93; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/301; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/19; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/640.

²²⁹ Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 1/19.

²³⁰ مغزوية: Eşi savaşta veya uzakta olan kadın. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/640.

²³¹ وضم: Izgara yaparken üzerine et konulan ahşap parçasıdır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/640.

Ancak o etin atılan kısımları hariç. Çünkü atılan kısımlarına sinekler üşüşür.) Bu kısımda ذَبَّ kelimesi, atılan ve istenmeyen anlamında kullanılmıştır.²³²

İbn Manzûr bu atasözünün, kadınların zayıflığına vurgu yaptığını ifade etmektedir. Çünkü Araplar eskiden sahrada topluca hayvan kesimi yaparlar ve etleri üstünde paylaşmak için bolca ağaç keserlerdi. Etlar bu tahtaların üstünde sahiplerine paylaştırılır, isteyen bu etleri yakılan ateşin közünda pişirir, isteyen ise etini evine götürürdü. Kimse de buna mâni olmazdı.²³³

Yine Ebu Ubeyd, *Ğarîb 'ul-Hadîs* kitabında el-Esma'î'den şöyle nakletmektedir: “Kadınlar zayıflıkta bu tahta üstündeki et gibidirler. Sahipsiz kaldıklarında (haramdan) kaçınamazlar.²³⁴

Bir diğar rivayette kadınların savunmasızlıkta tahta üstünde bekleyen temiz ete, erkeklerin ise, o etlerden atılmış olanlarına konan sineklere benzetilmektedir.²³⁵ Bu açıklamaların hepsinde, etin istenmeyen, atılan kısımlarıyla yalnız kalan, korumasız veya iffetsiz kadına vurgu yapıldığı kanaatindeyiz.

Meselin madribi: Hz. Ömer'den nakledilen bu hutbe tarzındaki meselin, İslam'dan sonra söylendiğı kanaati hasıl olmaktadır. Meselin nakledildiğı hemen hemen her kaynaktta açıklama olarak kadının yalnız kalmasının onun için tehlikeli olacağına dolayısıyla mahremsiz olmamasına vurgu yapılmış olsa da meselin mevrinde kadının yalnız kalması yasaklanmayıp, erkeklerin yalnız kadınlara yaklaşmaması vurgulanmıştır. Üzerine sineklerin konduğu, atılan ve istenmeyen et ise kanaatimizce iffetsiz kadınlara yapılan bir atıftır.

Bu mesel, taşıdığı ince anlamıyla İslam'ın güzelliğini ve adaletini bir kere daha ortaya sermektedir. Zira kadının iffetini tehlikeye atmasına vurgu yaptığı gibi, erkeklerin de yalnız başına olan kadınlar ile haşır neşir olmasını eleştirmektedir.

Günümüzde kadınların ister iffetli olsun ister iffetsiz yalnız kaldıklarında, tecavüz ve taciz gibi birçok saldırıya maruz kalabildiklerini biliyoruz. Bu illete dayanarak kadınların mahremsiz seyahat etmemeleri tavsiye olunmuştur.

²³² Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 1/491.

²³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/640.

²³⁴ Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd el-Herevî, *Ğarîbu'l-ğadîs* (Kahire, 1404/1983), 4/250.

²³⁵ Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/301.

İbn-i Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Kadınlar mahremiyle hac yapsınlar.” Başka bir rivayette: “Kadınlar üç günlük bir seyahate çıkacaklarsa, yanlarında mahremleri ya da eşleri olsun. Çünkü eğer yalnız çıkarlarsa, güvende olmayabilirler.”²³⁶ Râvi rivayetin sonuna ilgili meseli ekler:

(2) إِيَّاكُمْ وَحَضْرَاءَ الدِّمَنِ²³⁷

“Gübrede yetişen yeşillikten uzak durun”

Hadis, “Kötü ortamda yetişmiş, güzel kadından uzak durun.” anlamındadır.

Bununla kastedilen ise: “Kötü yerde yetişmiş güzel kadındır.” buyurulmaktadır.²³⁸

Böyle bir kadın her ne kadar güzel ve çekici görünse de yetiştiği ortam bozuktur. Şair el-Haris el-Kullâbî (ö. 75/694) içinde ‘dimen’ kelimesinin geçtiği şöyle bir beyit zikretmiştir:

"وَقَدْ يَنْبُتُ الْمَرْعَى عَلَى دِمَنِ التَّرَى، ... وَتَبْقَى حَزَاوَاتُ النَّفُوسِ كَمَا هِيَ"²³⁹

“Gübrenin bile üstünde bitki yeşerirken, insanların kin ve düşmanlıkları hiç geçmez!”

Bir diğer rivayette ise, kötü bir ortamda yetişmiş bir kadınla evlenmenin, aile efradı ve çocuklar üzerindeki olumsuz tesirinde vurgu yapılmaktadır.²⁴⁰

Sözü edilen mesel kadının dış görünüşü ya da güzelliği için değil, büyüdüğü ortam ve aldığı eğitim göz önüne alınarak seçilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu meselin, cahil bir toplumun, İslam’ın gelmesiyle fikrî ve fitrî anlamda yükselip, geliştiğinin göstergesidir. Zira Cahiliye Dönemi’nde birçok kadın güzelliği için evlenilmiş veya sahiplenilmiştir.

Meselin zikredildiği kaynaklarda bir hadis olabileceğinden²⁴¹ de bahsedilmekte olup, Kütüb-i Sitte kaynaklarında böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

²³⁶ Alâuddîn Ebûbekir b. Mes’ûd b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i fî tertibi’ş-şerâ’i* (Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, 1406/1985), 2/123.

²³⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 4, 176; Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/17; Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman (ö.471/1079) (nşr. Abdulhamîd Hindâvî) Curcânî, *Esrâru’l-belâğa* (Beirut, 1422), 56; Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/32.

²³⁸ Askerî, *Cemheretu’l-emşâl*, 1/17.

²³⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-’Arab*, 4/248.

²⁴⁰ Bk. Nuveyrî, *Nihâyetu’l-ereb*, 3/153.

²⁴¹ Bk. Hâşimî, *el-Emşâl*, 75.

“Kadınlar, şeytanın ipleri (maşaları gibi)dirler.”

Mesel, “Şeytan erkekleri tuzağa düşürmek için kadınları kullanır.” Ya da “Kadınların tuzağı şeytânîdir.” anlamında kullanıldığı kanaatindeyiz.

Meselin mevridi: Mesel İbn Mes’ûd’a ait bir söz olarak yer almıştır.²⁴³ el-Elbânî’den nakledilen aşağıdaki formu “Zayıf hadisler” kitabından alıntıdır.²⁴⁴:

"الشَّبَابُ شُعْبَةٌ مِنَ الْجُنُونِ وَالنِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ"

“Gençlik, çılgınlıktan bir dönemdir, kadınlar ise şeytanın tuzak araçlarıdır.”

Bu mesel, bazı kaynaklarda hadis olarak zikredilmiş olsa da²⁴⁵ Sahih Hadis kaynaklarında böyle bir hadise rastlanılmamıştır. Bu sebeple aşağıda yer alan örneklerin uydurma hadis olması muhtemeldir. Bu çalışma, toplumda kadın algısını araştırdığı için, kadının hayatını tüm alanlarda etkilemesi noktasında uydurma rivayetlere burada yer verilmesi önemlidir kanaatindeyiz.

“Allah’ın salat ve selamı üzerine olsun şöyle buyurmuştur: “Benden sonra, adamlara kadınlardan daha tehlikeli bir fitne bırakmadım.” Diğer bir rivayette: “Kadınlar şeytanın ipleri (gibi)dirler. Yani şeytanın adamlara yönelik en büyük kozu kadınlardır. Öyle ki bin fersah öteden onun boynuna ipini geçirir.”²⁴⁶

Bir başka (uydurma) rivayette:

“Ey insanlar, kadınlar eksik iman, eksik nasip ve eksik akıllıdır. İmanlarındaki eksiklik namaz ve oruçtan bir dönem uzak kalmalarıdır. Akıllarındaki eksiklik, iki kadın şahidin bir erkek şahide denk gelmesidir. Nasiplerindeki eksiklik ise mirasta erkeğe iki, kadına bir hak düşmesidir. Şerli kadınlardan sakının ve iyi kadınlar hususunda da tetikte olun. Onlara maruf olan şeylerde bile itaat etmeyin ki sizden münkerde itaat ummasınlar.”²⁴⁷

Bir diğer rivayette:

²⁴² Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2/302; Hâşimî, *el-Emşâl*, 93.

²⁴³ Hâşimî, *el-Emşâl*, 93; Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, 2, 302; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, 2/340.

²⁴⁴ Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-da'ife* (Riyad: Mektebetu'l-meârif, 1417/1996), 5/483.

²⁴⁵ Ebû Muhammed Rûzbehân b. Ebî Nasr eş-Şîrâzî el-Bakkâlî, *'Arâ'isu'l-beyân fî hakâiki'l- Kur'an*, 606,249.

²⁴⁶ Ebû Muhammed Rûzbehân b. Ebî Nasr eş-Şîrâzî el-Bakkâlî, *'Arâ'isu'l-beyân fî hakâiki'l- Kur'an*, 606,249.

²⁴⁷ Abdulhamîd b. Hibetullâh İbn Ebi'l-Hadîd, *Şer'u nehci'l-belâğa*, (nşr. Muhammed Abdulkerîm en-Nemerî) (Beyrut: Dar'ul-kutubi'l-ilmiyyeh, 1418/1997), 1/1627.

“Kadınlar şeytanın tuzak aracıdır. Eğer şu şehvet olmasaydı, kadınlar erkekler üzerinde hiçbir hakimiyet kuramazlardı.”²⁴⁸

Meselin madribi: Meselin tam olarak hangi zamanda ilk kez söylendiği ile alakalı kesin bir veri olmasa da elimizdeki rivayetlere bakılırsa İslam Dönemi’nde söylendiği yönündedir.

Yer verilen rivayetlerin çoğunda bahsi geçen meselin bir hadis olduğu zikredilmiş olup, Hadis kaynaklarındaki yapılan tarama neticesinde tüm rivayetlerin uydurma olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu tutum, İslam Dini ile hiç uyuşmamaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de bir ayette Allah’ın insanları, erkek ve kadın olarak yarattığı ve ardından da keramet ve üstünlüğün O’na takva ile mümkün olduğundan bahsedilmektedir.²⁴⁹ Ancak yukarıdaki uydurma rivayetlerde hayız olması hasebiyle kadını dininde eksik görmek, o sözde “*eksikliği*” veren Allah’ın dinine bir halel getirmek olarak düşünülebilir. Zira bir kadının hayız olması dünyaya rahmet olmasından başka bir şekilde açıklanamaz. Çünkü bu durum, kadının bir erkeğin çoğalmasına vesile olabileceği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde hayız olmanın fiziksel anlamda şartları zorlayan yönlerinin olması hasebiyle de ibadetlerde kadına müsamaha gösterilmesi Rahman ve Rahîm olan Allah’ın takdiridir kanaatindeyiz.

Genel anlamda şeytanın, erkekleri günaha sürüklemek için kadını koz olarak kullandığını ifade etmek için söylenen bu meselin, İslam döneminde söylendiğini var sayarsak, İslam dininin kadın ve erkek mahremiyetine verdiği önem, zinanın yasaklanması ve çok eşliliğin desteklenmemesi gibi hükümler, Müslüman erkeklerin kadınları günaha çeken bir araç olarak görmelerine sebep olmuştur. Bu meselin metni kadının fitratıyla alakalı olarak bazı gerçeklikler içerse de zamanla meselin devamında kadını suçlayıcı birçok cümle eklenmiştir. Bu eklentiler her ne kadar İslam inanç ve düşüncesinin temelinde bulunmasa da maalesef tahrif olmuş birçok toplum ve ideoloji tarafından benimsenmektedir.

²⁴⁸ Yasir Hamdânî, *İnhirâfu’s-şebâb* (Kutub Arabiyye, 1428), 6544.

²⁴⁹ el-Hucurât 49/13.

2.2.1. Ayet ve Hadislerde Mesel

İslam dini geldikten sonra atasözlerinin kullanımı oldukça azalmış, yerini ayet ve hadisler almıştır. Atasözleri, insan türünün tecrübelerine dayanması hasebiyle asırlarca insanların ortak duygu ve düşüncelerine tercüman olmuşlardır. Ancak Allah'ın kelamı ve Hz. Peygamberin (as.) hayatı insanlığa ışık tutmuş; medeniyet, kültür ve ilimde çok aşama kaydetmesine vesile olmuştur. İnsanlığın hukuken ve ahlaken en iyi versiyonuna dönüşmesini hedefleyen İslam dini, atasözlerinden daha etkili ve kalıcı bir iz bırakmıştır. Bu bağlamda ayet ve hadis olarak kullanılan meseller, iki ana başlık altında zikredilmektedir.

2.2.1.1. Ayetlerin Mesel Olarak Kullanılması

Mesel gibi kullanılan ayetlerden bazıları direk Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği gibi kullanılmış, bazılarında ise şahıs yani sîgası değiştirilerek delil alınmıştır. Ayetlerin mesel bağlamında kullanılması, bir nevi delil ile örneklendirme olarak gerçekleşmiştir. Bu noktada Kur'ân-ı Kerim'deki tüm ayetler buna örnek verilebilmektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamı gereği sadece kadını ilgilendiren bazı örneklerle yetinilecektir.

Bu bölümde ele alınacak ayetlerin çoğu bir ayetin bir kısmı veya bir konunun bir bölümünü kapsayan ayetler olup, siyak ve sibakından bağımsız anlamlarda kullanılmamalıdır. Çünkü zikredilen ayetlerin bazıları özel sebeplere binaen indirilmiş olup, ayetin anlamı iyi anlaşılmalıdır. Zira ayetlerin bağlamlarından kopararak delil gösterilmesi, yanlış anlaşılmalara ve fikrî sapmalara yol açabilmektedir.

(4) "الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ" ²⁵⁰

“Erkekler, kadınlar üzerinde sorumluluk sahibidirler.”

Bu ayet hiç şüphesiz kadınların erkekler tarafından duyduğu en meşhur ayet bölümüdür. Ayete erkeğin kadından güçlü veya üstün olduğu şeklinde anlam veren mealler olsa da asıl anlamı erkeklerin kadınlar üzerinde sorumluluk sahibi olduklarıdır. Bunu ayetin devamı ve kâme fiilinin anlamından da anlamak mümkündür. Özellikle

²⁵⁰ en-Nisâ 4/34.

Nisâ Suresinin 128. ayeti bu ayetin devamı niteliğinde olup, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı sorumluluklarından bahsetmektedir.

Zira başka bir ayette Allah katında üstünlüğün ve iyiliğin takva ile olduğu zaten belirtilmektedir.²⁵¹

(5) "إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ" ²⁵²

"Siz kadınların tuzakları (planları) çok çetindir."

Ayet bilindiği üzere, Hz. Yusuf(as.)'ın gömleğinin arkadan yırtıldığını gören Firavun'un sözleridir. Allah'ın kadınlar hakkındaki düşüncesi değildir. Bu bağlamda duruma özel bir ayettir denilebilir. Zira Allah Kur'an'ın hiçbir yerinde kadın ve erkeğin sorumluluklarını bildirmesi hariç cinsiyetçi söylemler kullanmamaktadır. Ancak bazı Müslüman erkekler, bu ayeti kadınlar hakkında söylenen genel bir bilgi niteliğinde ele alabilmektedirler.

Kur'an-ı Kerîm ilmîne vakıf olmaksızın, ayetlerin başından ve sonundan kırparak kullanmak, doğru değildir. Zira kadını şeytan ve tuzakla ilişkilendirmek, Cahiliye Dönemi'ne ait olan bir algıdır.²⁵³

(6) "وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى" ²⁵⁴

"Erkek, kız gibi değildir."

Kadını erkekten daha az gösterir nitelikte söylenen bir başka ayet bölümü daha karşımıza çıkmaktadır. Halbuki ayette, Hz. Meryem'in annesi onu dünyaya getirmeden önce evladı doğduğunda onu Allah'ın hizmetine adayacağına dair yemin etmiştir. Ancak dünyaya geldiğinde kız olduğunu görünce şaşırmıştır. Çünkü Kudüs'te mabede sadece erkek çocuklar adanmaktadır. Bu sebeple ayette dünyaya getirdiği bebeğinin kız olduğunu görünce "Ama erkek, kız gibi değildir." diyerek şaşkınlığını belirtmektedir.

Âli İmrân 36. ayetinin hepsi şu şekilde gelmektedir: (Hz. Meryem'in annesi):
"Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız

²⁵¹ el-Hucurât 49/13.

²⁵² Yusûf 12/28.

²⁵³ Ayrıntılı bilgi için bk. Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 8/ 208-209.

²⁵⁴ Âl-i İmrân 3/36.

doğurdum. **Oysa erkek, kız gibi değildir.** Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”

(7) "وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً" ²⁵⁵

“Biz sizin aranızda bir sevgi ve merhamet (bağı) yarattık.”

Ayette karı-koca arasındaki merhamet ve sevginin önemine vurgu yapılmakta olup, iki eş arasında sulha gidilmek istendiğinde sıklıkla kullanılan bir ayettir.

(8) "وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ" ²⁵⁶

“Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin.”

Ayetin başında, Cahiliye Dönemi’nde kadınların miras olarak sayılması yasaklanarak, kınanmaktadır. Daha sonra yine kadınlardan apaçık bir ihanet görmedikçe, onlara verdiklerinin zorla alınmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu ayette, erkeklere kadınlara karşı maruf bir şekilde muamele etmeleri noktasında sıklıkla kullanılan bir ayet bölümüdür.

2.2.1.2. Hadislerin Mesel Olarak Kullanılması

İslam kültüründe kadına verilen değer, Hz. Muhammed (a.s)’ın hadislerinde açıkça ifade edilmiştir. Bu hadisler sadece dini yönlendirmeler sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun günlük yaşamına dair önemli öğütler içermektedir. Kadın haklarına dair bu öğütler, zaman içinde atasözü haline gelerek, toplumsal bilgelikte yer bulmuş ve nesiller boyunca aktarılmıştır. Bu bağlamda, hadislerin mesel olarak kullanılması, kadının İslam Dini’ndeki önemli yerini vurgulayan anlamlı ifadelerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

(9) "خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ" ²⁵⁷

“Sizin en hayırlınız ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ben ise sizin içinizde ailesine karşı en iyi olanınızım”

²⁵⁵ er-Rum 30/21.

²⁵⁶ en-Nisâ 4/19.

²⁵⁷ Ebû İsâ Muhammed b. ‘İsâ et-Tirmizî, *es-Sunen*, ed. (nşr. Heyet) (Kahire: Dâru’t-Te’sil, 1435), 5, 126.

Bu hadis, içerdiği kısa ve öz manası ile, aslında aile hayatında erkeğin nasıl davranması gerektiği ile ilgili söylenmiş en meşhur rivayetlerden biridir. Kapsayıcılığı ile bugüne kadar birçok ülkenin Müslümanları tarafından dahi Arapça metniyle ezberlenmiş, en çok meselleşen hadislerden birisidir.

Bu hadis aynı zamanda kadın hakkında yazılmış edebî kitaplarda da zikredilmektedir.²⁵⁸

(10) "اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرٌ"²⁵⁹

“Kadınlar hakkında birbirinize doğru ve iyi olanı tavsiye ediniz.”

Kadınların hakkı hususunda kadınlar ve vaaz veren insanlar tarafından meselleştirilmiş bir hadis olup, İslam’ın kadına verdiği değeri gün yüzüne çıkarmaktadır. Zira bu hadisi şerif ile, erkeğin kadına kavvâm yani bakmakla yükümlü kılındığı bir pozisyonda olduğu ifade edilmektedir.

(11) "اتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ"²⁶⁰

“Kadınlar (ın haklarını yerine getirme) hususunda Allah’tan korkunuz.”

Bu hadiste tıpkı bir önceki örnekte olduğu gibi, kadınların hakları hususunda erkekleri uyaran, kadınlar tarafından sıklıkla kullanılmış hadislerden biridir.

Bu bölümde yer alan ayet ve hadislerin meselleşmesinden Allah’ın yarattığı kulları çok iyi tanıyıp, onların anlayacağı dilden onlara hitap ettiği ve öyle muamele eden bir peygamber gönderdiği anlaşılmaktadır. Zira gerek kadın gerekse erkek, ayet ve hadislerin içinde fitratına uygun örnekler ve uygulamalar bulup, bunları bir destek ve dayanak olarak kullanabilmektedir.

²⁵⁸ Ebû Mervân es-Sulemî Abdülmelik b. Habîb, *Edebu'n-nisâ* (Dâr'ul-ğarbi'l-İslâmî, 1412), 253.

²⁵⁹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-Musnedu's-sahîhu'l-muhtasar*, ed. (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır) (Beyrut: Dâru tavki'n-necât, 1422), 4/ 133; et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2/ 261.

²⁶⁰ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sunen*, ed. (nşr. Heyet) (Kahire: Dâru't-Te'sil, 1435), 3/ 218.

SONUÇ

Bir halk edebiyat türü olan Arap atasözlerinin olay, hikaye ve halkın tecrübelerine dayanmasından anlıyoruz ki, ilham ve kişisel duygularla kaleme alınmış şiire göre toplumu daha gerçekçi temellere dayanarak yansıtmaktadır. Çünkü Arap divan ve şiirleri her ne kadar dönemin en popüler edebiyat türü olsa da halkın kültürel gerçekliğini doğrudan muhatabına aktaran atasözleri kadar topluma mal olmamıştır.

Cahiliye Döneminde yaşamış kadının sosyo-kültürel yerinin büyük ölçüde aşk, evlilik ve çocuk üçgeni arasında olduğu görülse de savaş, kahramanlık ve hikmet konularıyla da gündeme gelmektedir. Bu bağlamda Aşk, evlilik, namus ve zina konularında diğer konulara kıyasla daha fazla atasözü söylendiği tespit edilmektedir.

Elde edilen en önemli sonuçlardan biri de, soy ve maddi güçlerine göre kadınların hayatlarındaki büyük uçurumdur. Öyle ki asil ve zengin bir kadın istediği adamla evlenip, istediği zaman boşanabilip, eşi tarafından saygılı bir muamele görmektedir. Ancak fakir veya kimsesiz bir kadın asil kabileler tarafından zorla elde edilebilmekte olup, suçlu bulunduğu câni yöntemlerle cezalandırılıp öldürülmektedir. Ayrıca kraliyet ailesine mensup kadınlardan, kahramanlık özellikleriyle ön plana çıkıp, dönemin kadınlarına cesaret verdiği örnekler de tespit edilmiştir. Tüm bunlar sosyal statünün ve maddiyatın her toplumdaki benzer tezahürlerinden sadece bir kaçıdır. Günümüz toplumunda maddî imkanlara sahip, güçlü bir aileden gelen kadın, toplumca çizilmiş sınırların dışına rahatça çıkabilmektedir. Bu durum bundan yüzlerce yıl önce dahi değişmemektedir. Ancak günümüz dünyasının özgürlük ve adalet hukukuna dayanarak, kadın haklarının eskiye kıyasla çok daha iyi bir seviyeye taşındığını söylemek mümkündür.

Ayrıca bu çalışma, Cahiliye toplumu hakkında yeni kanaatler de ortaya koymaktadır. Dönemin yozlaşmış olduğu hiç şüphesizdir ancak tespit edilen atasözlerde tek eşli evliliklerden, birbirlerine ölesiye sadık eşlere; evlenirken fikri sorulan genç kızlardan, kocasını boşayabilen kadınlara kadar birçok farklı örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerin sayısı her ne kadar az da olsa, toplumun eğitimli, ahlaklı ve adil bir kesiminin de olduğu çalışmamızca kanıtlanmaktadır.

Bu atasözleri üzerinden yapılan analiz ve değerlendirmeler, kadınların toplumdaki rolünü, algılanışını ve sosyal dinamikleri anlamak için önemli bir kaynak

teşkil edebilir. Bu çalışmanın günümüz kadın araştırmalarına olası katkılarını bazı başlıklar altında bir araya getirilmektedir:

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Algısı: Arap atasözleri aracılığıyla kadın konusunun incelenmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiğini ve algılandığını anlamak açısından değerli bilgiler sağlayabilir. Bu, günümüzdeki cinsiyet eşitliği mücadeleleriyle ilgili tartışmaları zenginleştirebilir.

Kültürel Değişim ve Kadın Statüsü: Arap atasözleri, geçmiş dönemlerdeki kültürel normları ve kadının toplumdaki statüsünü yansıtabilir. Bu, günümüzdeki kültürel değişimleri ve kadın hakları hareketlerini anlamak için bir referans noktası sağlayabilir.

İslam'ın Kadın Algısı: Arap atasözleri, İslam öğretileri çerçevesinde kadının rolüne dair görüşleri içerebilir. Bu, İslam toplumlarında kadın haklarına ve rollerine dair günümüzdeki tartışmalara katkıda bulunabilir.

Sosyal Normlar ve Değerler: Atasözleri, toplumdaki sosyal normları ve değerleri yansıtarak, kadının toplum içindeki konumunu şekillendiren faktörleri ortaya koyabilir. Bu, günümüzdeki sosyal normların evrimini anlamak açısından önemli olabilir.

Sözlü Kültür ve Miras: Atasözleri, Arap kültürünün sözlü mirasını temsil eder. Bu mirasın kadın konusundaki yansımaları, geleneksel ve modern arasındaki bağları anlamak açısından önem taşır.

Bu çalışma, kadın araştırmalarına tarihsel bir perspektif kazandırmakla kalmayıp, kültürel bağlamı anlama ve değişen toplumsal dinamikleri değerlendirme konusunda da bir fark oluşturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen diğer bir bulgu, Cahiliye dönemine ait atasözlerinde kadın temalı ifadelerin, İlk İslam Dönemi'nde üretilen atasözleriyle karşılaştırıldığında belirgin bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durumun temel sebeplerinden biri, Allah kelamının toplumsal düşünce yapılarını etkileyerek insanların günlük hayatlarına yön verdiği gerçeğidir. Bu etki nedeniyle, geleneksel sözlü ifadeler, özellikle de kadın konulu atasözleri, İslam öğretileri çerçevesinde ikinci planda kalmıştır. Bu bağlamda, İslam'ın toplumsal normları ve değerleri, geleneksel ifadelerin etkisini gölgede bırakarak toplumun düşünsel evrimine önemli bir etki yapmıştır.

Arap atasözlerinin, kaynaklarda şiir içerisinde sıkça kullanılmasının, bu atasözlerinin halk arasında yayılmasında şiirin önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Şiir, geleneksel Arap kültüründe önemli bir iletişim aracı olarak kabul edilirken, atasözleri de bu kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Atasözleri, içerdikleri öğütler, ahlaki değerler ve toplumsal normlarla zenginleştirilmiş bir dille ifade edildiklerinden, şiirin kapsayıcı ve duygusal yapısı, atasözlerinin etkili bir iletişim aracı olarak halk arasında kolayca yayılmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, şiirin, Arap atasözlerinin kültürel iletişim ve halk arasında benimsenmesi sürecinde önemli bir aracılık rolü üstlendiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abdalmelik b. Habîb, Ebû Mervân es-Sulemî. *Edebu'n-nisâ*. Dâr'ul-ğarbi'l-İslâmî, 1412.
- Afîfî, Abdullah b. el-Bâcûrî. *el-Mer'etu'l- 'Arabiyye fî Câhiliyyetihâ ve İslâmihâ*. 3 Cilt. Medine-i Münevvere: Mektebetu's-sekâfe, 2. Basım, 1350.
- Aksoy, Ramazan. "İslam öncesi toplumlarda ve İslam'da kadının statüsü". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 0/15 (20 Haziran 2021), 20-39. <https://doi.org/10.20860/ijoses.929270>
- Algül, Hüseyin. "Himyerîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh. *Cemheretu'l-emşâl*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Bakkâlî, Ebû Muhammed Rûzbehân b. Ebî Nasr eş-Şîrâzî. *'Arâ'isu'l-beyân fî haqâiki'l-Kur'ân*, 606.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdil'azîz. *Faşlu'l-mağâl fî şerhi kitâbi'l-emşâl*. ed. (nşr. İhsan Abbâs). Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1391.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-eşraf*. ed. (nşr. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî). 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1417.
- Beyhakî, İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl el-. *el-Câmi'u'l-Musnedu's-saîhu'l-muhtaşar*. ed. (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır). 9 Cilt. Beyrut: Dâru tavki'n-necât, 1422.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leyşî. *el-Mehâsin*. Beyrut: Mektebetu'l-hilâl, 1423.
- Cevâd Ali. *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kıble'l-İslâm*. 20 Cilt. Beyrut, 1388.
- Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman (nşr. Abdulhamîd Hindâvî). *Esrâru'l-belâğa*. Beyrut, 1422.
- Durmuş, İsmail. "Mesel". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/293-297. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Ebu Ali, Muhammed Tefvik. *el-Emşâlu'l- 'Arabiyye ve'l- 'aşru'l-Câhilî*. Beyrut: Dar'un-nefâis, 1.Baskı., 1988.
- Ebû Ubeyd el-Herevî, Kâsım b. Sellâm. *Cemheretu'n-neseb*, ts.
- Ebû Ubeyd el-Herevî, Kâsım b. Sellâm. *el-Emşâl*. ed. (nşr. Abdulmecid Katâmiş). Dâru'l-me'mûn, 1400.
- Ebû Ubeyd el-Herevî, Kâsım b. Sellâm. *Ğarîbu'l-ħadîş*. Kahire, 1404.
- Elbânî, Muhammed Nasıruddin. *Silsiletu'l-eħâdisi'd-da'ife*. Riyad: Mektebetu'l-mearif, 1417.
- Elmalı, Hüseyin. "Mufaddal ed-Dabbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/362-363. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Emin, Ahmed - Özli, Zehra. "Arap Edebiyatında Meseller".
- England, Charlotte. "Children Inherit Their Intelligence from Their Mother". *The Independent*. 23 Aralık 2019. Erişim 31 Ekim 2023. <https://www.independent.co.uk/news/science/children-intelligence-iq-mother-inherit-inheritance-genetics-genes-a7345596.html>
- Erdem, Sargon. "Amâlika". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/556-558. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzibu'l-luġa*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-ihyâ'it-turâsi, 1422.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l- 'ayn*. Beyrut: Mektebetu'l-hilâl, 1408.
- Gültekin, Aladdin. "Muhammed B. Ğazî'nin Ravzatu'l-'Ukûl Adlı Eserinde Geçen Arapça Şiirlerde Hikmet". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 179-205.
- Günaltay, Şemseddin. "İslam'dan önce Araplar arasında kadının durumu, aile ve türlü nikah şekilleri", 18.
- Hamdânî, Yasir. *İnhirâfu's-şebâb*. Kutub Arabiyye, 1428.
- Hamevî, Ebû Abdullâh Yâkut b. Abdullâh. *M'u'cemu'l-buldân*. 7 Cilt. Dâr'ul- sâdır, 1994.
- Hâşimî, Zeyd b. Rifâî. *el-Emşâl*. Dimeşk: Dâru's-Sadeddîn, 1423.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed. *Behcetü'l-mecâlis*, ts.
- İbn Abdirabbih. *el-İkdu'l-ferîd*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, 1404.

- İbn Abdirabbih. *Tebâ'iu'n-nisâ*. Kahire: Mektebetu'l-Kur'ân, ts.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretu'l-luğa*. ed. (nşr. Remzî Munîr Ba'lebekkî). 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1408.
- İbn Ebî'l-Hadîd, Abdulhamîd b. Hibetullâh. *Şer' 'u nehci'l-belâğa*. ed. (nşr. Muhammed Abdulkerîm en-Nemerî). 20 Cilt. Beyrut: Dar'ul-kutubi'l-ilmîyyeh, 1418.
- İbn Hamdûn, Ebû'l-Me'âlî Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Alî. *et-Tezkiretu'l-hamdûniyye*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-sadır, 1417.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *Cemheretu ensâbi'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1403.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim. *el-Me'ârif*. ed. (nşr. Servet Ukkâşe). el-Hey'etu'l-mısriyyetu'l-âmme, 1413.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim. *Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân*. Beyrut: Dar'ul-kutubi'l-ilmîyyeh, ts.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim. *Uyûnu'l-ahbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sunen*. ed. (nşr. Heyet). 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn. *Lisânu'l-'Arab*. 17 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-sâdır, 1414.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*. ed. (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin). 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1412.
- İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed. *el-Kâmil fî't-Târîh*. ed. (nşr. Umar Abdusselâm Tedmûrî). 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1417.
- İsbehânî, Ebu'l-Ferec Ali. *el-Eğânî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'ihyâ'i't-turâsi'l-Arabî, 1415.
- Kapar, Mehmet Ali. "Lahmîler / Nu'mân b. Munzir b. Munzir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/54-55. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-şanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i*. 7 Cilt. Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1406.
- Meydânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mecma'u'l-emşâl*. ed. (nşr. Muhammed Muhyî'd-Dîn Abdulhamîd). 2 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-meârif, ts.
- Mufaddal ed-Dabbî, Muhammed b. Yâled. *Emşâlu'l-'Arab*. Beyrut, 1424.

- Mufaddal, Seleme b. Asım. *el-Fâhir*. ed. (nşr. Abdulalim et-Tahâvî). Dâru ihyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, 1380.
- Nehrevânî, Ebû'l-Ferec el-Me'âfi b. Zekeriyyâ b. Yahyâ el-Cerîrî (ö.390/1000). *el-Celîsu's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enîsu'n-nâşihu's-şâfi*. ed. (nşr. Abdulkerim Sâmî el-Cundî). Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1426.
- Nisâbûrî, Ebû'l-Kâsım el-Hasan b. Muhammed b. Habîb (ö.406/1016). *'Ukalâu'l-mecânîn*. ed. (nşr. Hâdimu's-Sunneti'l-Mutahhare Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zeğlûl). Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1405.
- Nuveyrî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Abdilvahhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî (733/1333). *Nihâyetu'l-ereb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-kutub ve'l-vesâiku'l-kavmiyye, 1423.
- Oy, Aydın. "Atasözü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/44-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Önkal, Ahmet. "Cedîs (Benî Cedîs)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Reda Kehale, Amr (ö:1408). *M'u'cem kabâ'ilu'l-'Arab el-kadîme ve'l-cedîde*. 5 Cilt. Beyrut: Risalet Yayınevi, 7. Basım, 1415.
- Rufâ'î el-Hâşimî, Zeyd b.Rufâ'î el-Hâşimî (ö.373/984). *el-Emsâl*. Dimeşk: Dâru Sa'dî'd-Dîn, 1423H.
- Sâdevî, Neval es-. *Havva'nın Saklı Yüzü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Sâmerrî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer. *İ'tilâlu'l-kulûb*. ed. (nşr. Hamdî ed-Demirdâş). Riyad: Nizar Mustafa el-Baz, 1421.
- San'ânî, Alî b. Muhammed (ö.837/1434). *el-Burûdu'd-dâfiye*. ed. (nşr. Ahmed ez-Zeyn Alî el-Azîzî, et-Tantâvî), ts.
- Sarmış, İbrahim. "Muerric es-Sedûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/476-477. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Sedûsî, Ebû Feyd Mu'erric b. Amr (ö.195/811). *el-Emsâl*. Beyrut: Dâru'n-nehdâti'l-arabiyye, 1403.
- Serrâc el-Kârî, Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed el-Bağdâdî (ö.500/1107). *Mesâri'u'l-Uşşâk*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr'ul- sâdir, ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Târîhu'r-rusuli ve'l-mulûki*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-turâs, 1387.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. 'Îsâ et-. *es-Sunen*. ed. (nşr. Heyet). 5 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435.
- Tûfî, Ebu'r-Rebi Suleymân b. Abdulkavî b. el-Kerîm. *Şerhu muhtasari'r-ravda*. ed. (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî). 3 Cilt. Muessesetu'r-risâle, 1407.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Otto Yayınları, 2023.
- Tüccar, Zülfikar. "Meydânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/501-502. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Tülücü, Süleyman. "Mufaddal b. Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/363-364. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yemenî, Neşvân b. Sa'id. *Şemsu'l-'ulûm*. ed. (nşr. Huseyin b. Abdullâh el-Umerî v.dğr). 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1420.
- Zahranî, Ahmed. "Prens Halid el-Faysal Ukâz Panayırının açılışını gerçekleştirip, kazananları ödüllendiriyor." *جريدة الرياض*.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. ed. (nşr. Ali Şîrî). Dâru'l-fikr, 1424.
- Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Mustaşşâ fî emşâli'l-'Arab*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1407.
- Zeynuddîn er-Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkâdir. *Muhtâru's-şihâh*. ed. (nşr. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed). el-Mektebetu'l-asriyye, ed-dâru'n-nemûzeciyye, 1420.
- Ziriklî, Hayreddin b.Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris. *el-'A'lâm*. Daru'l-ilmî li'l-melâyîn, 1423.

ÖZGEÇMİŞ

Ayşe ISLAM, Mekke Ummul Kura Üniversitesi'nde yabancılar için kurulmuş Dil Enstitüsü'nden çok iyi derece ile mezun olmuş, ardından Güzel Sanatlar Fakültesi'nde iki yıl lisans eğitimi alarak Türkiye'ye dönmüştür. Lisans eğitimini Sakarya İlahiyat Fakültesi'nde tamamlayan İslam, Arap dili dersleri vermiş ve Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik bir eser olan Arapça Eğitim Seti'ni kaleme almıştır.

Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik kariyerine devam eden Ayşe İslam'ın akademik çabaları, özellikle Arap dili ve İslam kültürü üzerine odaklanarak, bilgi birikimini genişletme ve paylaşma amacına dayanmaktadır.